

940. 3/4
886. 3-94
949. 71" 1916/1918"
УКОМРО В
DR. LJUDEVIT PIVKO:

РАМЕ ОБ РАМЕНУ.

PRVA KNJIGA.

SOKOLSKO DRUŠTVO

V ORMOŽU

PRVA KNJIGA
12 SLR. 4 RABIA.

MARIBOR 1925.

IZDANJE V SKLADU S PROGRAMOM VARNOSTNEGA ŠOLSKEGA
PROJEKTA V "ANARHISTIČNEM" ŠOLSKEM

~~130~~

DR. LJUDEVIT PIVKO:

ZELENI ODRED.

12 SLIK, 1 KARTA.

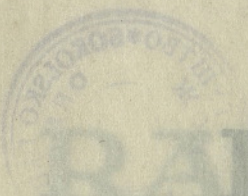
MARIBOR 1925.

ZALOŽIL KLUB DOBROVOLJCEV V MARIBORU.

TISKALA „LJUDSKA TISKARNA“ V MARIBORU.

~~1326~~

DR. LUDVIG PIVKO

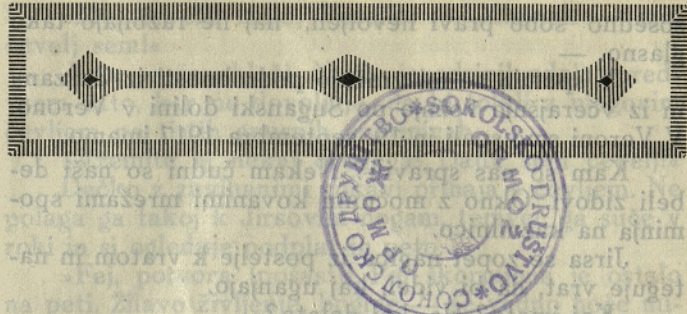
ZELLENIA

Vsa prava si pridržuje pisatelj.

614
~~1326~~

1644-23.8.49

PREGLED: ŠKORPIJONI. — APTAK. — PREIS-
KAVA. — NOVI PROJEKTI. — POJMI O SLO-
VANIH. — OSPANEMO. — MONTE ZEBIO. —
ZELENI ODRED. — RAZLIKA MED BOEMI IN
ČEHOSLOVAKI. — PO PORAZU PRI KOBARI-
DU. — K. NR. 11.186. — LEKARNA PRI SV. FLO-
RIJANU. — SILVESTROVSKI MATCH. — RAV-
NATELJ HLAVÁČEK. — STANE. — REPARTO
CZECO-JUGOSLAVO. — PESEM DOBROVOLJ-
CEV. — COL D'ECHELE IN STOCCAREDDO. —
NA KONGRES V RIM?

1.

Kje smo?

Na vojaški železni postelji sem se vzdramil v neznan veliki obokani sobi. Miloš se oblači ob drugi postelji in odhaja tiho v sosedno sobo, kamor so vrata odprta. Ozrl se je v vratih po meni in po tretji postelji. Aha, Jirsa še spi. Sedaj vemo, kje smo.

Sosedje se gnjavijo, ka-li? Đura Janjića slišim in Veselka. Mlejnek se nečemu čudi in še Janjić se smeje. Po nečem trdem tolčejo brezobzirno, da odmeva med zidini, ki so debele kakor v srednjeveškem gradu.

Skozi okno, ki je za našo prostorno sobo nekoliko premajhno, prihaja žarek svetlobe na kamenita tla. Zunaj sije solnce.

Jirsa se giblje na hreščeči železni postelji ob vratih, dviga glavo in gleda, kaj je z menoj. Onim v

sošno sobo pravi nevoljen, naj ne razbijajo tako glasno. —

V spomin se mi vračajo podrobnosti iz Carzana in iz včerajšnje vožnje po Suganski dolini v Verono. V Veroni smo spali in 19. septembra 1917 imamo.

Kam so nas spravili? Nekam čudni so naši debeli zidovi. Okno z močnimi kovanimi mrežami spominja na kaznilnico.

Jirsa se zopet nagiba iz postelje k vratom in nateguje vrat, da bi videl, kaj uganjajo.

»Kaj imate? He, kaj delate?«

Mali Veselko — Sedlecky prihaja v srajci z zavihanimi rokavi z Jirsovo usnjeno gamašo v roki. Gle-da pod mojo posteljo, nato pod Jirsovo in pojasnjuje: »Boljše kladivo bi rabil. Te-le gamaše so pre-mehke.«

»Kaj tolčete?« vprašuje Jirsa iznova.

Mesto odgovora odlaža Veselko rjavo gamašo in si jemlje čevlji pri Jirsi.

»Ta bo. — Čakaj, ne bodeš mi dolgo migal z repom!«

Komu grozi?

»Kdo mi ga z repom?«

Veselko pa nima časa, da bi odgovarjal rado-vednemu Jirsi.

Jedva je Veselko izginil iz sobe, že poka iznova.

»Čakaj, pošast grda, jaz ti dam!« pravi eden, ostali se pa smejejo.

»Mrtev je. Zdaj ima dovolj.« —

»Miloš! Pridi sem!« zove Jirsa drugega tovari-ša, ki bo sigurno več pojasnil nego Veselko.

Miloš je že obrit, umit in počesan. Pozdravlja naju s prijaznim »Dobro jutro!«

»Kaj delate z mojim čevljem?«

Miloš se smehlja: »Nekake grdobe so odkrili na stenah. Menda so škorpijoni . . .«

»Kaj, škorpijoni?«

Jirsove in tudi moje oči tekajo po belih obokih in po stenah. —

»Moj čevelj! Halo, Veselko — Mlejek — moj čevelj sem!«

Jirsa se že oblači. Naglo je odrinil odejo, predvsem zato, ker ne dovoljuje, da bi tolkli z njegovim čevljem po tistih gnusnih zverinica.

»Vzemite si nekaj drugega! Dajte sem čevelj!«

Dečko z zavihanimi rokavi prihaja s čevljem. Ne polaga ga takoj k Jirsovim nogam, temveč ga suče v roki in si ogleduje podplat in peto.

»Fej, potvora (pošast)! Pol škorpijona je ostalo na peti. Žilavo življenje, bogme — še vedno hoče migati z repom.«

Pljunil je na tla pod steno, kakor bi se mu gnusilo.

»Kaj praviš? Škorpion? Odrgni, zbriši, človek božji! Zbriši, pravim, moj čevelj!«

Jirsov glas kaže, da tu ni več šale. Levo nogo ima že obuto, drugi čevelj je pa še v Veselkovi roki.

Veselko si nese čevelj k nasprotni steni, kjer so druga vrata, zadelana in pregrajena z leseno ograjo. Tu si ogleduje late in poizkuša odtrgati deščico, a je preslab. Čevelj je odrgnil ob desko in ga vrnil Jirsi. Sedaj prihaja Janjič. Skupno z Janjičem se iznova lotevata desk. Janjičevi moči se ograja ne more ustavljati. Zahreščalo je, dolgi žreblji popuščajo in zmagovalno se vračata vsak s svojo latico mimo Jirse v drugo sobo, kjer ne čaka škorpionov nič dobrega. —

»Ali ste jih mnogo pobili?« bi Jirsa rad vedel.

»Štirje so že mrtvi. Dva sta mi pa ušla v zid. Enega še vidimo na stropu. Le glej me! Čakaj, potvora!«

»Prijetno stanovanje!« meni Jirsa in si ogleduje steno nad svojo posteljo.

Sosedje nadaljujejo krvavo gonjo in prihajajo nato na revizijo naših sten.

»Tukaj jih ni,« sodi Janjič. »Tu so gladke stene, tam pri nas je pa polno luknjic v surovo ometanem zidu.« —

* * *

»Ali veste, da smo zaprti?« javlja Veselko. »Zdi se mi, da smo v trdnjavi. Zunaj pod oknom hodi Italijan z bajonetom.«

»Vraga!«

»Sinoči sem slišal, ko je zapiral ključavnico,« pravi Mlejnek. »Ključ je škripal.«

»Razbijmo vrata!« poziva Veselko.

»Železna so. Kako jih razbiješ?« —

»Pojdi Janjić! Vzdigni me!«

Mahoma je vseh pet pod oknom. Miloš, Veselko, Mlejnek, Janjić in Kohoutek. Zadnjima dvema je stopil Veselko na ramena in Miloš mu podaja latico. Okno je odprto. Z levico se Veselko drži železne mreže, druga roka mu pa maha z latico, ki jo je porinil skozi mrežo. Z bosenskimi neprijaznimi izrazi zove Italijana, ki hodi baje zunaj, in mu grozi z latico.

»Odpreš, ti pokveka? Boga ti tvojega italjanskega in majke ti sicilijanske, to desko ti poženem v glavo, ako mi ne odideš izpod našega okna! Kaj? Vražji sinko, ti stražiš nas? Mi da smo tvoji »prigionieri?« (ujetniki). »Majke ti tvoje sicilijanske, ti boš čutil, kdo smo mi! Odpri, Italijan!«

Italijan nekaj pravi, a Veselko pričinja iznova svoje litanije in krili z latico skozi mrežo.

»Ali misliš, da ve, kaj hočeš?« vprašuje Kohoutek.

Namesto odgovora je Veselko skočil z ramen in v naslednjem trenutku je pri vratih. Tu tolče z vso močjo po železnih pločah kakor blazen, pri tem se pa navihano smeje, češ, nekdo mora priti, da nam odpre.

»Zdaj je dovolj!« ga miri Jirsa. »Pusti! Jenjaj!«

Tekom naslednjih minut sva tudi midva z Jirso pripravljena na sprejem. Umivala se nisva.

Nekdo prihaja po hodniku in več glasov se pogovarja zunaj.

Veliki ključi rožljajo in previdno nam odpirajo vrata.

»Avanti, avanti« (naprej!)! vzpodbuja Veselko, opirajoč se ob latico kakor ob helebardo. Vsi ostali stojimo zadaj in čakamo, kdo se prikaže.

Dva mlada Italijana s puškama se nastavljata pri vходу, nato vstopa trebušast okrogel podoficir, sergente (narednik).

»Avanti!« zove Veselko rdečega narednika.

»Mi prigionieri? Kaj? Mi prigionieri?« se huduje Veselko in kaže oblastno z latico po nas, ne da bi se ogledal po sobi. »Mi niente prigionieri! Auf! Tür offen! Ali si razumel?«

Veselko dopoveduje in ukazuje v treh jezikih in hoče ven, vojaki mu pa branijo. Narednik spoznava iz naših izrazov, da upor ni resen, temveč le vesela igra. Nemški zna nekaj. Kakor bi se ne bilo nič zgodilo, nas tolaži:

»Mir! Mir! Kavo takoj prinesti. Kaj se godi?«

»Nič se ne godi,« odgovarja Veselko nemški po narednikovem načinu.

»Kavo sem, potem pa ključ meni! Ali veš, kdo smo mi? Kdo si ti? Oficir?«

»Ne oficir. Sergente jaz. Komandant trdnjave je tenente Folladore. Jaz sem sergente Frascella.«

»Potem nimam z vami nič opravka. Pride naj komandant trdnjave Koridore!«

»Tenente Folladore!« popravlja rdeči narednik.

»Torreadore, Theodore, Koridore, Folladore, vsi naj pridejo! Čuješ, gospod sergente, komandant naj pride, da mu povemo, kdo smo. — Kje je kava? Povej!«

»Mir, mir! Kava takoj prinesti.«

»Kje jemati les?« nadaljuje sergente in kaže latico. Svojemu vojaku daje znak, naj gre z njim v drugo sobo. Domislil se je, da smo mu morebiti razbili ograjo, ki loči drugo sobo od daljših prostorov. Korakajoč mimo nas ostalih nam mrka z dobrohotnim nasmehom.

»Buon giorno!«

Mi se mu ne zdimo tako opasni ljudje kakor naš vratar.

Videl je, kar je hotel videti, in že odhaja z resnejšim, skoro grozečim izrazom.

»Vse javiti komandantu.«

Oditi hočejo in zapreti vrata, toda Veselko je v zadnjem trenutku porinil lato pred vrata, tako da jih ne morejo zapreti.

»Pusti!« ga miri Jirsa in Veselko se umika z lato. Ne more si pa prihraniti še zadnje šale. Hipoma je potegnil pistolo in pogrozil zapirajočemu Italijanu pod nos. Italijan se je naglo umaknil. Vrata so se zaprla. —

»Ti-le dobe respekt pred nami . . .«

»Ali nam je tega treba?« vprašuje Jirsa z neko slutnjo, da bi naše igrakanje lahko imelo neprijetne posledice.

»Naj le dobijo malo strahu pred nami,« meni Veselko in odnaša lato, da jo za silo pritrdi na prejšnje mesto v ograji. »V Italiji se moramo primerno uvesti.«

Uvertura za novo tragedijo . . .

* * *

Kavo z majhnimi kolački belega kruha nam je prineslo trinajstletno dekletce v spremstvu starejšega, nekoliko osivelega moža v obnošeni temni civilni obleki. Za vrati se je ustavilo četvero vojakov.

»Mariola, postavi na mizo in pojdi!« pravi mož.

»Jaz sem kantiner. Prosim, kaj naj pripravim oficirjem za obed?«

»Vsem enako,« mu odgovarjam.

»Koliko je oficirjev med vami?« vprašuje civilist iznova.

»Ne vprašujte! Vsem enako jelo!« Đuro kaže očitno svojo zadovoljnost z mojim odgovorom, kima joč z glavo. Z roko je zamahnil, češ, čemu vprašuje ta kantiner, ko je vendar jasno, da smo sami oficirji, kar se nas je pripeljalo sinoči v avtomobilih.

»Opozarjam, da stane obed 1 liro 20 centezimov,« nadaljuje kantiner. »Ali bodo gospodje vsi plačali?«

»Nič ne bomo plačali,« se vmešava Veselko. »Vi kuhajte, mi bomo jedli.«

Kantiner gleda in pomišlja.

Razpravljamo še o obedu, ko prihaja rdeči narednik, naš znanec. Narednik javlja, da prihaja gospod »tenente« (poročnik) k nam.

»Z njim opravite vi,« mi pravi Veselko, sluteč, da ne bo umestno nastopati tako oblastno kakor preje s stražnikom in narednikom. —

»Attenti!« (Mirno!) poveljuje narednik, da pozdravimo po vojaško njegovega komandanta, toda nihče izmed nas se ne meni za povelje.

»Attenti!« »Aptak!« ponavlja narednik osorno. Aptak je v njegovih ustih nemški »Habtacht!« To bomo vendar razumeli!

Mi pa stojimo, nekateri sede in pijejo kavo kakor preje, samo jaz, ki sem najstarejši v skupini, mu grem naproti.

Poročnik Folladore nima nič vojaškega niti v izrazu, niti v nastopanju. Starejši, slaboten rezervist je s povešenimi osivelimi brkami in z brado. Ta postava bi pristojala znanstvenemu delavcu, ki nima stikov niti z običajno družbo, najmanj pa z vojsko.

Narednik pri vratih šviga z ljutimi očmi preko nas. Ne gre mu v glavo, da ne poznamo olike, kako je treba sprejemati njegovega komandanta.

»Ta-le ima revolver,« javlja narednik, preden je oficir izpregovoril, in kaže Veselka.

Poročnik mi daje roko, ogleduje si sobo in koraka z narednikom in menoj k drugim vratom. Postelje so pospravljene, ograja je cela, ljudje pa niso nikaki uporniki, kakor mu je natvezel debeluh. Vsi mirno zajtrkujejo, nihče ne grozi.

»Ponoči ste prišli?«

»Ponoči, gospod Folladore!«

S pogledom mi naznačuje začudenje, da mi je znano njegovo ime, ki mi ga ni povedal.

»Odkod ste prišli?«

»Iz Suganske doline. Gospod Finzi nas je poslal v Verono.« —

IV. Poročnik molči, kakor bi premišljeval, kaj naj sedaj vpraša. —

»Vi ste oficir. Kaj so drugi?«

»Štirje smo oficirji, eden je aspirant, eden narednik, eden redov,« mu razlagam in kažem po vrsti svoje dečke, ki vstajajo na Jirsov migljaj. »Dve ali tri stotine jih je za nami na potovanju.«

»Ostanite! One izmed vas, ki niso oficirji, damo v druge prostore.«

»Gospod, mi ostanemo skupaj.«

»Ni dovoljeno. Sergente mi je javil, da imate orožje.«

»In kaj želite?«

»Prosim, kje imate orožje?«

»Orožje, ki ga imamo, je naše. Mi smo vsi oboženi.«

»Orožje, gospoda, boste deponirali v pisarni. Vam orožje ni dovoljeno.«

»Gospod, motite se. Vprašajte gospoda Finzija ali gospoda Baradella ali Boschija, kaj je z nami. Ali ne veste, kdo smo?«

Folladore pričakuje molče, da mu povem več.

»Ali nimate nobenega obvestila ali naročila zaradi nas?«

»Nobenega.«

»Torej počakajte in informirajte se! Do tega časa nas pustite pri miru! Orožja ne damo!«

»Kaj imate?«

»Pistole in drugo orožje.«

»Bombe?«

»Bombe tudi.«

»Pokažite!«

»Ne kažemo.« —

Poročnik se posvetuje polglasno z narednikom, kaj naj stori. Vsi skupaj z onimi vred, ki stoje za vrati, niso za enega bojevnika, zato je naravno, kar nam predlagajo:

»Dokler ne pride drugačen ukaz, ostanete tukaj skupaj. Jedli boste v kantini. Popoldne se smete sprehajati po dvorišču.«

»A straža?«

»Straža ostane. Ne morem drugače, dokler nimam naročila.«

Poročnik je odšel.

* * *

Dogovarjamo se, kaj navedemo, ako si bodo hoteli v pisarni zapisati naše osebne podatke. Veselko nam izmišlja tuja imena in določuje imena celo nekaterim ostalim zarotnikom, ki pridejo zvečer za nami. Kohoutek se zove »Galli Vladimiro«; Veselko ostane Veselko, Mlejnek hoče biti Mlinarić Đuro ali Giorgio, Janjić se prijavi pod imenom »Janković« itd. Veselko piše v notes naš seznam in dostavlja pri vsakem imenu predlog, kako naj se kdo v Italiji zove. Pajger bo »Nikola Petrov«, Dragičević bo »Dragić Simo«, Lahvička »Lasić Milan«, Levč »Lenti Angelo«, Malčanek »Mihanović Ilija« itd. Rad bi nas preobrazil v Macedonce ali Amerikance in lagati hoče, da se bo po pisarni kar megla kadila.

»Ali nam je tega treba?« vprašuje Jirsa.

»Treba ali ne treba, v njihovih papirjih nočem biti zapisan.«

2.

Transport Carzancev je dospel popoldne s kolodvora na dvorišče naše trdnjave. Dvorišče je oživel. Križema hodijo in blebetajo. Kdo ve, kaj si morajo še povedati, ko so vendar že dva dni skupaj na potovanju. Naša prva skupina, ki je od včeraj tukaj, se razhaja in izgublja v množici. Vsak si išče svojih prijateljev in znancev. Narednik Čačić se mi toži, da so morali včeraj daleč marširati in da sedaj ne more hoditi, ker ga je ogulil čevelj. Dragičević vprašuje, kako je v Carzanu, a mi vemo toliko kakor on. Med Bošnjaki je ujetih nekoliko Nemcev, ki nikakor ne kažejo žalostnih čustev, dasi vedo, kako so prišli v Italijo. Rekel bi, da so hvaležni, ker jim ni treba več stradati v fronti. Okrog studenca so posedli in čakajo, kaj bo dalje z njimi. Ogledujejo si svoje nove itali-

janske odeje in režejo si beli kruh, kakoršnega tri leta niso jedli.

Mlejnek, Janjić, Malčanek, Pajger in Dragičević sortirajo iz transporta zarotnike in jih pošiljajo mimo kantine na desno manjše dvorišče. Zanje sta pripravljene dve posebni prostrani dvorani s slamnjačami.

Dečki pa niso trudni. Borbe so željni in pričena se že ruvanje dveh taborov, borba »med sobama«, ki se nadaljuje tudi v naslednjih dneh. Boj pričenjajo običajno tako, da potegnejo s silo ali zvijačo enega izmed nasprotnikov v svojo sobo, kjer je takoj na postelji in že pada po njem, da kar odmeva. Tovaršišo so dolžni, da ga rešijo iz mučnega položaja.*)

Naslednjega dne, 20. septembra, se je pripeljal kapitan Finzi. Opravičuje se, da v neizmerni zaposlenosti ni utegnil dati navodil komandantu trdnjave Procolo in naj torej pozabimo, ako smo prišli v neprijeten položaj. Poročnik Folladore mu je raportiral in dobro je bilo, da smo revoltirali, ko smo bili pomotoma zaprti. Sedaj je vse urejeno. Dokler smo tukaj, imamo seveda popolno svobodo. Naročil je, da se nam uredijo najboljše prostori v trdnjavi. Dovolil bi nam rad civilno svobodo, toda opasno bi bilo, ker je vsa Italija polna vohunov. Ljudje so nezaupni in korak za korakom bi imeli neprijetnosti z občinstvom, s karabinijerji in oblastmi, zato se baje ne smemo kazati v mestu, dokler smo v avstrijskih uniformah.

Finzi govori naglo, nervozno. Vidi se mu, da je v zadnjih dneh mnogo delal in malo spal.

»Gospod kapitan, koliko dni ostanemo še v tej trdnjavi? Opozarjam vas, da ste nam jamčili svoboden odhod iz Italije in prosto vožnjo po italijanskem teritoriju.«

»In kam hočete oditi?«

---

*) Italijanski poročnik Bramo je nekoč gledal tak prizor in se nam je javil nato iz Turina 20. I. 1918: »Mi sorge il pensiero che la lotta tra le due stanze non sia divenuta troppo forte.«

»Na razne strani. Poročnik Jirsa in podporočnik Zeleny hočeta v Francijo s svojimi Čehi, mi ostali pa na Solun.«

»Žal mi je, gospod Paolini. Počakati boste morali, ker se sedaj pričinja preiskava o vzrokih našega poraza. — Strahovito!«

Finzi se prijema za glavo in riže krčevito s prsti po laseh. Izpraševal bi ga, kako je bilo pri Carzanu po našem odhodu, toda njegov izraz kaže toliko, da mi je vse jasno.

»Dokler boste tukaj, hočem skrbeti vsestransko za vas in za vse Carzance. Predvsem: oficirji prejmete civilno obleko, ostali pa našo vojaško, ako jo hočejo. Tako boste lahko hodili v mesto, da si ogledate starodavno Verono in razne naše institucije. Verona je mesto, ki vam pove marsikaj novega. Krojači pridejo danes. Naročim, da prineso vzorce. Glede perila in ostalih potrebščin si uredite sami s pomočjo osebja v Forte Procolo. Vedite, da ste na znamenitih historičnih tleh. Trdnjavo Procolo je zgradila Avstrija za dobe Radetzkega leta 1841, kot strah uporniški Lombardiji in Veneciji. Italija jo je pozneje prevzela, toda nikdar je ni uporabljala, šele sedaj v vojni smo jo oživili in preuredili, da lahko v njej žive ljudje.«

»Zato je polna škorpijonov, ki so imeli 50 let nekaljenega miru!«

»Vi se čudite? Nas te živalice ne vznemirjajo.«

»Dolgo ne maramo ostati v trdnjavi generala Radetzkega. Prosim, ne pozabite na nas!«

»Dokler ostanete tukaj, boste prejemale gažo in vaše moštvo »cinquino« (petdnevno plačo). Vzemite to na znanje in javite oficirjem in vsem, kako mislim. V Forte vam dam inteligentne podoficirje, govoreče nemški ali vaš jezik, ki bodo vam na razpolago, med njimi oba brata Baradella, ki ju poznate, dalje narednika Camettija, ki je bil z vami v Castellarah. Ali ste zadovoljni?«

»Hvala! Koliko časa bo po vašem mnenju trajala preiskava?«

»Ne morem vam reči. Vsekakor jo pospešimo, da postavimo krivce pred vojno sodišče. Ekscelenca Cadorna je odredil, da mora komisija v Bellunu kar najstrožje postopati proti njim. O, kaka nesreča! — Vi ne veste. Meni ne daje miru. Ne hodim več domov in niti spati ne morem. — Tega jim nikoli ne odpustim, ker to niso ljudje, ki so zakrivili Carzano, temveč osli, veste, osli. »Človek« ne more biti pravo ime za nje . . . .«

* * *

Po zelenih okopih trdnjave Procolo se sprehajamo. Ljudje se gnjavijo in valjajo po visoki travi, mečejo »kamena s ramena« in za izpremembo tekmujejo — tekajo in skačejo po travniku izven trdnjave, ki je baje državna last, a ga letos ni nihče pokosil. Tik trdnjave je strelišče, last veronskega strelnega društva s šestimi strelnimi okopi in z novim enonadstropnim poslopjem. Takoj za streliščem se znižuje svet k bregu reke Adiže. Pogled na mesto z mnogimi visokimi zgradbami in cerkvami s hribovjem in utrdbami v ozadju je izredno lep.

Duševna utrujenost mi ne dopušča, da bi se pečal mnogo z ljudmi. Reakcija po pretežavnih poslih in skrbeh zadnjih tednov in občutek nevolje po carzanskem podjetju se javlja vsak dan drugače. Večinoma sem zaspan in nesposoben, da bi si zapisoval utise. Ne zanima me niti knjiga, niti časopis, niti uk italijanske konverzacije, ki jo je prinesel Kohoutek iz Verone v 2 izvodih.

Narednik Mlejnek hodi po okopih za menoj in se suče okrog mene, kakor vselej, če ga tlači slaba vest, a niti njega ne morem pozorno poslušati, ko se izpoveduje o svoji namišljeni krivdi. Mlejnek mnogo premišljuje, kaj je pogošil in kaj izkušal dobro izvršiti.

»Največja hiba je bila,« mi pravi, »da sem nago-varjal Urbana, naj postane še on zarotnik in legijonar. Prepričan sem, da se je tega ustrašil. Urban bi bil postal naš zarotnik in bi nas nikoli ne bil izdal, ako bi

mu prorokoval, da postane po 13. septembru gospod, ki bo brez vsake skrbi čakal v Rimu ali nekje v Italiji konec vojne in ki mu ne bo več treba nositi puške niti kuhati blizu fronte.«

»Taki pomočniki nam niso mogli koristiti. Žal ti je, da si ga nagovarjal, je-li?«

»Vem, da sem se zmotil v nekdanjem prijatelju. Prej je bil Urban boljši človek. Vojna in strah pred trpljenjem sta ga pokvarila, a tega nisem vedel. Smatral sem ga za dobrega Slovana in to mi je zadostovalo.«

»Na njem vidiš, da navidezno narodnjaštvo in lažljivo prijateljstvo ne zadostuje. Z nacijonalizmom se morajo spajati druge vrline: poštenost, moralna dobrotà — inàče je nacijonalizem ljudem samo krinka za sebične in slabe namene.«

»Takšen je sedaj Urban. Tega nisem vedel. Opažil sem takoj, da nikakor ni bil navdušen, ko sem mu razložil našo voljo. Tedaj bi bil lahko zamolčal naš program, da hočemo v dobrovoljce — saj ni treba, da bi bil vsak izmed nas dobrovoljec. Urban ni za to. Lahko bi mu bil zinil, da bo imel po naši akciji mir. Njemu je treba miru, dobrega življenja in denarja, potem je dober.«

»Urban bi bil molčal, auditorske preiskave v Telvah bi ne bilo in mirno bi bili dočakali 18. septembra in Italijanom bi ne bilo treba hiteti. Tako so pa preložili z 18. na 17. septembra in morebiti jim je baš ta dan manjkal, da niso utegnili dovolj informirati svojih oficirjev in bataljonov. Tako je. A tega ne moremo več popraviti, dragi moj Mlejnek.«

Tolažim ga, da v tem ne tiči vzrok našega neuspeha.

»Tisti, ki so zavozili 17. septembra, bi dan pozneje bili ravno tako nezaupni in neverni. Saj ni verjetno, da bi generala Zinconeja ali majorja Ramorina tekom naslednjih 24 ur razsvetlil drugi duh in da bi bili tisti bersaglieri drugega dne pametnejši, ki so tebe zbadali z noži pri carzanski brvi.«

»Kdo ve — drugi dan bi bilo vse drugače.«

»Nikar si ne delaj skrbi s tem, kar je bilo in česar ne moreš več popraviti.«

»A jaz hočem popraviti!«

»Kako?«

»Videli boste. Sklenil sem in z menoj sta sklenila Malčánek in Lahvička, da moramo popraviti. Vi si ne smete po vojni misliti, da sem bil slab človek, ki je lahkomiselno naredil Slovanom ogromno škodo.«

»Kaj hočeš napraviti?«

»Z vami pojdem.«

»Na Solun? Saj veš, da se tvoji rojaki odpravljajo v Francijo, kjer že imajo svoje dobrovoljce.«

»Jaz pojdem, kamor pojedete vi. Ako pojedete na Solun, pojdem z vami na Solun. Pajger tudi tako pravi, in ona dva Čeha, Valter in Matjátko, ki sta zmeraj z menoj, bi rada šla z vami. Skoro vsi želijo ostati pri vas. Saj je za nas popolnoma isto, ali smo pri Bitolju ali pri Verdunu. Počivati ne maram.« — —

Dečko še ni ozdravel in misli samo na obračun z Nemci.

* * *

Z Val Piane pri Carzanu je utekel češki aspirant Karel Mottl od 102. avstrijskega polka. K nam v Verono so ga pripeljali.

Poedinci ubežniki iz avstrijskih sektorjev ob Suganski dolini prihajajo v Verono in pripovedujejo, kako je bilo vse zmešano zaradi dogodka pri Carzanu. Oglašajo se, kakor bi bili organizirani že v Avstriji in prosijo, naj jih sprejemem v svoj odred, ker niso pribežali v ujetniško taborišče, temveč v dobrovoljce.

Aspirant Mottl je imel v Veroni jedva 24 ur počitka, nato se je zopet odpeljal na fronto, da poizkusi dobiti zveze s svojimi rojaki 102. polka na Val Piani. Dosegel je vrh Val Piane in že govoril s skupino vojakov svojega bataljona I/102, uspeh so mu pa pokvarili italijanski spremljevalci, ki jih nenadoma ni bilo

nikjer več. V najvažnejšem trenutku so ga pustili na cedilu.*)

Naš dobrovoljec Sava Stojčić je istotako voljan voditi oddelek na Monte Interrotto, da dobi zveze z 2. bosenskim polkom. —

Major Finzi — po carzanskem podjetju je postal major — prihaja iz Vicenze in pripoveduje o rezultatih preiskave. Toliko je že jasno iz izpovedb italijanskih oficirjev in vodnikov, ki so se udeležili podjetja, da ne bo možno zvaliti krivde na Carzance.

»Vrhovna komanda se peča sedaj z intenzivnim studijem carzanskega projekta (še!) in smatra, da je na podlagi sedanjega poznavanja položajev v Caverni, Carzanu in niže ob Masu možno s primernimi silami še vedno prelomiti avstrijsko fronto v Suganski

---

*) Karel Mottl, ki smo ga v odredu nazivali »Bobeček«, je doživel pri svojem podjetju mnogo neprijetnosti. Iz njegovega obširnega poročila posnemamo:

Dne 3. oktobra 1917 se je odpeljal z izvidnico iz Verone v Belluno. 4. X. Feltre. 5. X. v rovih pri alpskem bataljonu »Monte Pavione«. 6. X. ob 2. uri zaran odhod izvidnice, z osiguravajočim spremstvom 50 alpinov, ki jim je poveljeval poročnik alpin. Pridružil se je še poročnik artilerist iz Arsie. Ob 10. uri so dosegli gornji rob gozda pod Val Piano, kjer so se alpini razvili v široki varstveni črti. Mottl je plazil z izvidnico po visoki planinski travi naprej k skupini vojakov svojega bivšega avstrijskega (102.) polka, ki so želi in kosili travo pod prednjo stražo št. 4, pripadajočo k 1. četi. Mottl jih je klical in kosci bi bili kmalu ubežali. Mottl se je nato razgovarjal z njimi četrte ure in dogovoril sestanek s poročnikom Zástero (od 2. čete) za popoldan. Nenadoma je zapiskal podnarednik Doležal na piščalko, kar je značilo, da se nahaja izvidnica v opasnosti. Dve avstrijski patrolji sta jih obšli in Mottl se je umaknil naravnost skozi desno patroljo od 102. polka, ki ga je izpustila brez strela. Alpinov-varuhov ni bilo več ob robu gozda. Izginili so brez vsakega znaka in Avstrijci niso niti opazili, da so bili Italijani tu. Mottlova skupina je jedva ušla drugi patrolji od 104. bataljona z Montalona, ki jo je zasledovala do potoka Maso. Strelbe je bilo po vsem gozdu. Popolnoma utrujeni in lačni so dosegli Mottlovi ljudje zvečer po 9. uri italijansko linijo. — Dne 7. X. se je vračala izvidnica na konjih, vozovih in nazadnje v avtomobilu v Arsie in 8. X. zvečer se je vrnila v Verono k odredu.

dolini. Kar smo zamudili 17. septembra, nameravamo sedaj — po osmih ali desetih dneh — popraviti z drugimi trupami in izkoristiti prelom vsaj deloma.«

»In tako vas moram vprašati,« zaključuje Finzi svoje poročilo, »ali bi vi, Pivko, in vaši oficirji in vojaki bili voljni sodelovati? Vi poznate sektorje tako natančno, da bo vaše mnenje merodajno. Ali je kaj nade na uspeh, če vam damo dobre trupe na razpolago?«

»Je.«

»In bi bili vi voljni sodelovati?«

»Glede mene ni dvoma. Tovariše pa moram vprašati. Opozarjam vas, da je marsikogar izmed naših minila po zadnjih izkušnjah dobra volja.«

»Saj bi zadostovalo majhno število vodnikov, morebiti pet ali šest — za dve jurišni četi in nekaj sledečih bataljonov.«

»Morebiti.«

»In bi vi pomagali tudi pri sestavljanju novega načrta? Ali bi izdelali svoj samostojen projekt?«

Po kratkem molku mu pravim:

»Ako želite, vam izdelam projekt za prelom prednjih linij in glavne linije ob Masu — akcijo dveh jurišnih čet.«

»Do kedaj dovršite projekt?«

»Za 24—48 ur ga izročim.«

»Hvala! Morebiti želite podatkov glede sedanjih avstrijskih trup v suganskem odseku, da jih upoštevate pri načrtu?«

»Prosim.«

»Dne 20. in 21. septembra smo opazili v Caverni in Speri nemške izvidnice, čelade nemških jurišnih trup. A to je lahko samo trik, ki ga Avstrijaki često uporabljajo, ker si domnevajo, da imajo naši pred germanskimi čeladami večji respekt nego pred avstrijskimi. V Carzanu ni Bošnjakov, ob železnici pri Masu so jih pa še videli 25. septembra, kar bi kazalo, da je ostanek vašega bosenskega bataljona doslej ostal v fronti. Zadaj je popoln mir, pač je pa aviziral naš poročevalec s postaje Franzensfeste veliko pre-

mikanje transportov na Trentinsko. Zdi se, da so pričakovali od 19. do 24. septembra nadaljevanje naše ofenzive v Suganski dolini. Ofenzivo ob Soči so pa odložili — morebiti baš zaradi Carzana in namišljene nevarnosti na Tirolskem.»

* * *

Poročilo majorja Finzija nam pojasnjuje namene, ki jih zasleduje italijanska vrhovna komanda z nekako ponovitvijo suganskega podjetja. Ni jim toliko do resnih uspehov, temveč zadovoljili bi se s krepko demonstracijo, da zmešajo Avstrijcem načrte soške ofenzive.

V mojem oficirskem zboru in v moštvu prevladuje skepticizem, vendar se pa oglašajo 15 dobrovoljcev za podjetje. Po italijanski karti (1 : 10.000 Cima Undici Fo. 22 III. S. O. Parte Nord) mi rišeta Kohoutek in Miloš v 5 izvodih suganski odsek v merilu 1 : 5000, da nazorno pokažemo, kako projiciramo celotni akcijski obseg in smeri gibanja dveh udarnih čet, razdeljenih na 11 skupin. Na karti določujemo mesta, ki jih oddelki lahko dosežejo neopaženi in kjer so pred artilerijo na varnem, dokler se zbirajo in pripravljajo na izskok, ki naj bi bil uro po polnoči. S projektom združujemo tudi ponovno Mlejnekovo podjetje na castellarsko steno, ker smo prepričani, da Avstrijaki kljub najtemeljitejši preiskavi niso mogli odkriti naše tajne poti mimo cerkve sv. Valentina v Scurellah. Ta kolona, ki se nenadoma pojavi ob Masu in mostovih, za hrbtnost avstrijskih straž, bo napravila največjo zmešnjavo v središču suganskega odseka, baš tam, kjer so nakopičene avstrijske mitraljeze. Kolona namerava poleg brvi potok na več mestih prebroditi, kar v sedanji jesenski dobi ni težavno. —

Jedva smo poslali načrt z legendo in risbami, dobivamo telefonsko naročilo, naj odredim nekaj ljudi, ki pojdejo nemudoma v Strigno kot izvidnica, da konstatirajo pred začetkom akcije, ali so še zares naši Bošnjaki ob Masu.

Kdo pojde?

Mlejnek ima pripravljeno četvorico, z njim pojde tudi mlajši Baradello, ki je postal korporal, in nekaj beneških Slovencev alpinov, med katerimi ugaja Mlejneku najbolj Bukovac Anton iz Št. Petra ob Nadiži.

Nova suganska akcija je tekom dveh dni popolnoma preobrazila naš dobrovoljski odred. Vsi smo v novih, zelenkastih uniformah brez našitkov na ovratniku, kakor jih imajo italijanske brigade, in brez savojske zvezde, ki jo nosi italijanski vojak in oficir. Namesto zvezd smo odredili dve pismenki, R. P., mesto rozete na čepici pa zavzema črna baršunasta rozeta z zlato pismenko J.

»Kaj značijo pismenke?« se zanima Baradello, ki je naročil in prinesel zavoj črk iz Verone.

»Reparto Paolini ali, če hočeš, Re Pietro (kralj Peter).«

»Vsak Italijan bo radoveden. — In kaj je »J« na čepici?«

»Jugoslovan.« —
Oficirske čine naznačujemo na francoski način z zlatimi, podoficirske s črnimi prečnimi trakovi na rokavih.

3.

Izvidnica v Strignu je odkrila prvo noč (2. oktobra 1917), da ob Masu ni več slovanskih trup. Na mestu Bošnjakov stoje gornjeavstrijski Nemci.

Italijanska komanda je odredila nenadoma, da se nameravano podjetje v Suganski dolini ne izvrši. Vprašujemo po vzrokih in odgovarjajo nam marsikaj.

Naša izvidnica se je vrnila v Verono. —

In tako čakamo zopet rezultatov carzanske preiskave. Nihče izmed nas ne dobiva poziva, da bi dal kako izjavo.

V vežbah, uku, telovadnih igrah in raznih zabavah nam minevajo dnevi.

V Veroni imamo med civilnim prebivalstvom in vojaštvom obilo prilike spoznavati, kake pojme imajo

Italijani o Avstriji in o nas, o slovanskih težnjah in problemih.

Tedne in tedne ne nahajamo človeka, ki bi kaj vedel o Slovanih. V časopisih ne čitaš niti notice, ki bi služila javnosti v informativne svrhe. V osnovnih in višjih šolah se v Italiji baje tudi ničesar ne uče in učitelji sami nimajo pojma, da živi v Avstriji poleg »Avstrijakov« še kak drug narod. Poljudno literaturo o Slovanstvu iščemo, a Italijani je nimajo. Kohoutek hodi po vseh »librerijah« (knjigarnah) in stika po seznamih, prinaša pa edino novo knjigo dr. Edvarda Beneša, prevod iz francoščine o borbi Čehoslovakov proti Avstriji, ki je baje v Veroni razen njega ni kupil nihče. Tako je vobče nemožno, da bi se inteligentnejši del italijanskega meščanstva pravilno informiral o naših najvažnejših vprašanjih, o problemih, ki jih mora rešiti svetovna vojna. Ako ne ve niti vojak niti oficir do generala, proti komu in zakaj se pravzaprav vojskuje Italija, za Boga, kakšna vojska je to? V časopisju in pogovoru slišiš le nerazumljeno frazo o italijanskem Trentu, Trstu, Istri in Dalmaciji, o podjarmljenih italijanskih zemljah, o kojih pa malokdo ve, kje so. Ali jim je ignoranca prirojena? Vlada in politično vodstvo podpira brez dvoma ta svoj nevedni narod v nevednosti, ker nima interesa, da bi mu bistrila pojme. Vsak vojaček pa ti pripoveduje in deklamira navdušeno o krasoti, o stari kulturi, o bogastvu svoje matere Italije in je prepričan, da je ni zemlje na svetu tako krasne, tako kulturne in tako bogate. Vsak vojaček ve tudi, da je treba materi Italiji po tej vojni pridružiti vse navedene neodrešene pokrajine iz barbarskih krempíjev avstrijskih. To jim je vojni cilj in tako jih uče pri vojaškem pouku. Višje pravice ne poznajo in nočejo poznati. Kaj jim je do Jugoslovanov in Čehov! O teh je inteligent jedva kaj slišal. Vsi ljudje iz Avstrije so »austriaci«, kar znači Italijanu nekaj grdega, odurnega, kar mora sovražiti. Druga imena: »croato«, »sloveno«, »tedesco«, »boemo«, »polacco«, »slovacco«, »rutheno«, »rumeno«, »magiaro« — so mu sami nejasni pojmi, krajevne ni-

janse enega in istega skupnega pojma »austriaco«. Beseda »Čeh« = »czeco«, »Čehoslovak« = »czecoslovacco« jim je popolnoma nova, ki je Italijan prvič ne more niti pravilno izgovoriti. Nekaj drugega je, ako jim dopoveduješ, da so v Avstriji tudi Srbi, neodrešeni ljudje, kakor njihovi rojaki. Beseda »serbo« jim doni prijetneje, »serbi« niso »austriaci«. Srbsko ime je vsled znanja o samostojni Srbiji, ki se nahaja v borbi proti Avstriji, na dobrem glasu. Dnevna žurnalistika poroča včasih kaj o borbah srbske vojske.

»Vi ste gotovo Srbi?« vprašuje radoveden Italijan.

»Mislil sem si, da niste Avstrijaki, dasi so mi pravili, da ste Avstrijaki. Pravijo, da je v Veroni mnogo Avstrijakov, ki se hočejo boriti proti Avstriji. Pa kako naj se Avstrijak bori z nami, z Italijani, proti Avstrijakom? Saj to ni mogoče. — Srbi ste, — tako razumem. Hvala, da sem zvedel. Povedati hočem, da sem govoril z vami.« — — —

Med 10. in 15. oktobrom se širi vest po Veroni in po okolici in deloma že v polkih na fronti, da je dospel v Italijo srbski odred. Nekateri trde, da je za sedaj samo en polk, drugi pripovedujejo o diviziji in celo armadi. Eden izmed oddelkov je dospel že v Verono. Odkod so prišli? Iz Bosne so prišli, to je, iz okupirane Srbije, ki so jo zasedli Nemci . . . Tudi ameriški in japonski Srbi so med njimi . . .

Japonski naš izvor je iztuhtal naš kapral Levč, ki se v Veroni ni mogel iznebiti nadležnih radovednežev, dokler jim ni povedal, kje je doma. Njegovemu »Noi siamo giapponesi« smo se smejali, nazadnje smo pa spoznavali, da teče beseda od ust do ust in da ji — verjamejo. Nato si tudi Jirsa in Kohoutek često dovoljujeta isto šalo, češ, da sta Japonca.¹⁾

¹⁾ Mnenje, da smo Japonci, se je razširilo z neverjetno brzino. Več mesecev pozneje si slišal še često, kako si Italijani pojasnjujejo med seboj, kdo smo, češ: »Japonci so.« — Dne 7. maja 1918 je prebivalstvo pozdravljalo češko kolono na cesti proti Vicenzi kot Japonce (prim. Bednarik, Rota »Astico«, Praha 1923, str. 18).

Opazujemo, da je izmed avstrijskih narodov najbolj znano in priznano ime »tedesco«. »Nemci so vendarle Nemci, dober in discipliniran narod, ki dela, točno plačuje in daje zaslužiti.« — Čudno, pojem »tedesco« (Nemec) ne vzbuja v Italijanu tako neprijetnega čustva kakor »austriaco«!

Nekateri inteligentje poznajo tudi madžarske težnje izza leta 1848 in tupatam zasledujemo uspehe madžarske emigrantske propagande. O Košutu so slišali in čitali. Italijanska javnost je baje presenečena, da se Madžari sedaj nič ne upirajo, temveč da so prijatelji in branitelji Avstrije.

Slabo pa naletujemo, kadarkoli se govori o Hrvatih. Človek bi ne verjel, da je povprečnemu Italijanu beseda »croato« istovetna s pojmom vseh grozot, brezsrčne neusmiljenosti in barbarstva. Po Veneciji, Lombardiji in Piemontu uporabljajo besedo »croato« kot strašilo za neposlušno mladino. Kadar sliši Italijan kaj o Hrvatih, mu je vselej vroče. Babice, očetje in matere pripovedujejo baje od rodu do rodu o grozotah, ki so jih počenjale v Italiji vojske generala Radetzkega in ki se vse družijo z besedo »croato«, včasih tudi z »boemo«.

Izkušnja nas uči, da moramo biti s svojim »hrvatstvom« v Italiji zelo previdni.

Včasih se že pojavlja v rimskih in milanskih listih izraz »jugoslavo«. Kdo so »jugoslavi«, ve malo kdo in tega jim noben list ne pojasnjuje, toda »jugoslavi« so Italijanom simpatični, ker z izrazom ne združujejo nikakih neprijetnih zgodovinskih spominov. Za vse, kar je novega, imajo tu nekaj zmisla ali vsaj nekaj iz radovednosti izvirajoče nejasne simpatije. Italijanske neuke množice si predstavljajo — jeseni 1917 — pod besedo »jugoslavo« trpeče in podjarmljene ljudi in si razlagajo po svoje: »jugo« jih spominja besede »giogo« (jarem), jugoslavi so jim torej podjarmljeni sužnji brez vsake druge klasifikacije, torej tudi Čehi in Poljaki. Zato bi nam morebiti slabo ustregel, ako bi hotel pojasniti, da smo Jugoslovani istovetni s tistimi, kojih se boje pod imenom »croato«.

Italija — čudna dežela — se nahaja že tretje leto v vojnem stanju, trpi in žrtvuje svoje ljudi in narodno premoženje v vojni, toda doslej še ni čutila potrebe in ni izrabila nobene prilike, da bi vrgla med svoje ljudstvo nekaj elementarnih pojmov o Avstriji, o Slovanih, o bodoči sosedni državi Jugoslaviji, o osvobodilnem stremljenju podjarmljenih narodov. Italija ne sme o vsem tem ničesar vedeti.

V nobenem listu ne pišejo, koliko smo Slovani trpeli v tej vojni zaradi nelojalnega vedenja napram Avstriji, koliko Jugoslovanov je tičalo in pomrlo v ječah in taboriščih za internirane »veleizdajalce«, koliko jih je bilo obešenih. Ničesar ne marajo vedeti, zakaj je bežalo toliko naših rojakov v Rusijo in na vseh frontah iz države in da se v Avstriji sami zbirajo tisoči beguncev po šumah v »zelenih kadrih«.

Nam je jasno sedaj, da je splošna ignoranca najglavnejša naša ovira. Italijan — poedinec, katerega spoznaš, se ti zdi dober človek, toda ne more ti biti prijatelj, ker ničesar ne ve o tebi in tvojih željah in te ne more podpirati. Koliko izgube svoje in naše narodne krvi so Italijani zakrivali, ker so zanemarili propagando, od katere bi bila imela Italija sama obilo koristi!

Jasno nam je sedaj, da je vse delovanje upornikov v avstrijski vojski moralo ostati brezuspešno, ker tako slabo pripravljene, neinformirane in neizobražene vojske ne moreš mahoma prepričati, da bi ji mogli »Avstrijaki« pomagati zoper »Avstrijake«. Nič se ne čudimo niti generalu Zinconeju, niti majorju Ramorinu in vsem navideznim krivcem našega poraza, da so ostrmeli, ko so slišali o Avstrijakih — Bošnjakih, ki naj pomagajo italijanski vojski pri zavzetanju suganskih položajev. Sedaj se čudimo samo še Cadorni, majorju Finziju in tistim poedincem, ki so verjeli v uspeh suganskega podjetja in so pri tem popolnoma pustili iz misli psihološki moment, duševno razpoloženje italijanskega oficirja in vojaka. — Ako vojak dezertira iz avstrijske vojske v Italijo, je pač lopov, kakoršnih je v vseh vojskah obilo. Toda takega

dezerterja Italijani vsaj umevajo: dečko se je po njihovem mnenju nasitil vojne in se je hotel rešiti iz položaja, kjer mu je bilo življenje v stalni opasnosti — torej je ušel in je srečen, ker rad živi in si je rešil življenje. Ne morejo pa umeti onih Avstrijakov, ki niso samo dezertjerji iz avstrijske vojske, temveč izjavljajo, da hočejo pomagati Italijanom in se boriti skupno z njimi zoper Avstrijo. Tega je že malo preveč. Kdo naj verjame takim izjavam, ki zamorejo biti le past za lahkovernega nasprotnika . . . »Jaz — general Zincione — vem dobro, kaj mi je storiti v podobnem slučaju . . .«

4.

Dne 16. oktobra javlja major Finzi, da je carzanska preiskava glede nas blizu zaključka in da bi po sedanjih rezultatih, ki so razkrili krivdo, bilo odveč jemati še naša opazovanja in naše izjave na zapisnik. —

Slutim, da se nam bliža slovo od Verone.

Po zaključitvi preiskave nimamo tukaj več posla.

»Gospod major, vi nam priskrbite naslove jugoslovanskih in češkoslovaških zastopnikov, ki so člani revolucionarnih odborov.«

»Čemu? Ali jim hočete pisati?«

»Prosim.«

»Dr. Benešu?«

»Tudi njemu. Eno naše pismo ste mu poslali.«

»Dr. Beneš je v Parizu, saj veste. Seveda ga čisto ni v Parizu, ker mnogo potuje med raznimi centri, odkoder se vrši propaganda. Toda Čehoslovaki imajo tudi v Rimu svojega stalnega delegata, ki ga poznam. To je direttore Lavacek.«

Tako se menda ne zove, kakor ga izreka Finzi.

»Kako se piše ta gospod? Prosim, zapišite!«

Finzi piše Hlavacek. Torej Hlaváček.

»Hvala! In jugoslovanski delegatje?«

»Ne poznam osebno nobenega. Jugoslovanski komité je povsod, samo v Italiji ga ni. V Londonu so propagandisti, v Ameriki so, v Ženevi so, v Parizu so,

— v Italiji po mojem znanju ni nikogar. Informiral se bom in naznanim vam v kratkem.«

Iz glasu in lica spoznavam, da mu jugoslovanski »komite« ni prirasel na srce in da ga nekaj žge, česar mi v svojem poročilu ni povedal.

Delam se naivnega in vprašujem:

»Zakaj ni v Italiji nikogar?«

Finzi se ozira začudeno vame, kakor bi ne bil pričakoval takega vprašanja. Nekoliko počasneje govori:

»Vprašanje je priprosto, odgovor kompliciran in sedaj nemogoč. Tisoč drugih vprašanj se veže z njim. — Gospodje pač smatrajo, da je teren izven Italije za njihovo poslovanje ugodnejši. Morebiti računijo s tem, da bodo obdelali najprej druge vlade, ki bi potem same vplivale na Italijo. Tak račun je napačen. Zavezniki ne bodo nikoli s tehtnim vplivom zahtevali izpremembe v ciljih italijanske politike, kolikor se njeni cilji protivijo na primer vašemu jugoslovanskemu idealu narodne združitve. Ne da se tajiti, da je za vas koristno, ako vaši agentje pojasnijo temu ali onemu državniku ali žurnalistu v Londonu in drugod svoje cilje — toda kratkovidnost je greh, velik greh — ker ne smete pričakovati, da bodo »nesebični« Angleži in Francozi kdaj žrtvovali prijateljstvo priznane in dobro organizirane italijanske velesile zaradi eventualnih želj nove, problematske, neenotne in mnogo slabše jugoslovanske države. — Glede nekaterih vaših gospodov, ki agitirajo v Švici, je pa tudi nam ljubše, da ne prihajajo v Italijo. Mi bi jih aretirali ali izgnali.«

»Tako? Zakaj?«

»Na sumu so, da jih plačuje Avstrija.«

»Tako? Jugoslovane?« — Kar mi pravi, se mi zdi gorostasno, popolnoma neverjetno. Finzi opaža moje iznenadenje in dostavlja:

»Nimam namena dolžiti po krivem vaših rojakov nečednih dejanj. Toda, veste, da emigracija ne daje samih najboljših in najčistejših idealistov. Med njimi je pač nekaj sumljivih elementov in dokaze imamo,

da potujejo nekateri izmed agentov po Švici s potnimi listinami avstrijskih oblasti in da prejemajo denar, kojega nakazuje Avstrija.«

»Kdo je to?«

»Ali se vam zdi važno zvedeti imena?«

»Sigurno. Taki ljudje nas diskreditirajo pred antanto. Ako bi jih tukaj izgnali ali aretirali, zakaj jih ne izganja in zapira Francija in Švica?«

»Francija je v tem oziru manj skrupulozna nego mi, sicer si pa Francozi sedaj že tudi ogledujejo vsakega tujca. Drugače je v Švici, kjer imajo med vojno lopovi iz vseh držav svoj raj in eldorado. Pri nas pa, da vam odkrito povem, smo videli tekom vojne zelo malo jugoslovanskih Avstrijakov, ki bi bili simpatični, — zelo malo, pravim. In vendar je malokje tako ugoden teren za propagando, kakor je pri nas. Naš narod je naiven, je dovzeten in radoveden in se je že često vojskoval proti Avstriji. Nam ni težavno dopovedati, da smo v novi fazi osvobodilne borbe. Nekdaj, v letih 1848, 1859, 1866, 1870 smo se tolkli za ujedinjenje Italije, sedaj zopet. K temu cilju se nam dandanes prvič pridružujejo revolucionarni Slovani, v majhni meri seveda, tako majhni, da se jedva čuti, in že zahtevajo pri vseh kabinetih in redakcijah, naj se svet zavzame za osvoboditev podjarmljenih narodov. In vaši nesrečni odbori se pehajo tam, kjer je najmanj nade na uspeh. Na Anglijo so se vrgli, kjer se nihče ne zanima za avstrijski problem in ki ni imela nikoli interesa misliti na osvobojevanje narodov. Angleška politika ve dobro, da si nakoplje v svojih kolonijah in na Irskem sama največjih skrbi, ako se izreče za princip, da je treba dati narodom svobode ali avtonomije.«

»V Italiji, mislite, je ugodnejši položaj?« Prekinil sem ga, ker sem se spomnil uničujočih utisov, ki smo jih dobili v njegovi hvaljeni Italiji. Zaskrbelo se mi je v glavi, da morajo voditelji naše inozemske propagande imeti tehtne razloge, če se izogibajo Italiji. Uvidevajo pač, da bi nam mnogo ne koristilo, ako bi se trudili s pridobivanjem manjše države za

svoj program, Angleško in Ameriko bi pa zane-marjali. — Finzi je kljub svoji ognjevitosti opazil, da je v mojem vprašanju nekaj ironije in nezaupanja.

»Reči hočete, da je Italija ravno taka? Motite se, Pivko. Kdor pozna naš narod tako kakor jaz, sodi inace. Vi in vaši rojaki ga ne poznate. Tu se je treba z delom pojaviti in pokazati voljo. Naš človek ima odprte oči, odprta ušesa. Italijan samo gleda in posluša in ni nikoli hladen, temveč se nagiba k tebi ali se odmika od tebe. Italijan je čustven človek, ki bodisi ljubi ali sovraži. Srednje mere ni, ker ne more biti apatičen napram dogodkom okrog sebe. Ne stoji na samoljubnem stališču, da bi meril dogodke le po tem, ali se mu zdi stvar koristna ali ne, in bi uravnaval po tem merilu svoje postopanje, — niti ne more biti apatičen napram vsemu, kar se ne tiče njega, kakor Anglež s svojo tipično mislijo »kaj mi je do tega!« — Stvar seveda ni tako priprosta. Italijanska vlada ne more odpirati vrat tujim, nejasnim elementom v svojo zemljo in ne more podpirati njihovih stremljenj — saj jo vežejo zakoni in dogovori — toda dobri in solidni revolucionarji nahajajo v Italiji zavetišče in umevanje.«

»Italijanska atmosfera je za nas pretežka. Naša stvar stoji na mrtvi točki. Kamorkoli gledam, vse je obupno, žalostno.«

Major se smehlja tako prijazno, da ga ne morem razumeti v okviru najinega resnega pogovora. V nasmehu izraža simpatije, sočasno pa skriva nekaj tajnostnega, kar meji ob ironijo. Pred seboj vidi gorečega rodoljuba, ki bi se rad tolkel s smešno slabotnimi sredstvi in neumljivo ambicijo za uresničenje ideala, glede kojega ni nobenega upanja ne sedaj, ne v bodočnosti, da se kedaj uresniči.

»Napačno, napačno! Poslušajte! Jaz sem prebolel prvi udarec naše nesreče, ki je seveda nikoli ne pozabim. Carzano mislim. In prihajam do novih zaključkov, ki bi jih brez Carzana ne bilo. — Kadarkoli sem čital o naporih vašega komiteta, sem si predstavljal blazne ljudi, ki se bore za izgubljeno stvar. Bodisi

so idealisti brez zmisla za realni položaj ali so pa sumljivi tipi, ki si iščejo po svetu kdove česa, denarja, imena, slave na račun svoje zamišljene revolucije. Nikoli bi me ne veselilo delovati z njimi — mrzil sem jih. Hrvate sem mrzil, ker sem — Italijan. Tudi mojega deda so stolkli do nezavesti — povedal sem vam že. Vi, Pivko, ste prvi Jugoslovan, kojega sem spoznal in kojega sem imel priliko dobro spoznati. In vi niste edini, ker ste se prezentirali v veliki skupini enako mislečih Slovanov. O vas govori danes sto in tisoč Italijanov, seveda s primesjo trpkih čustev. Toda dejstvo je, da se je izpremenilo mnenje o Slovanih v meni in v vsaki glavi, ki je imela v zadnjih mesecih z vami posla in ki je spoznala vaše delo. Delo, povdarjam, ne blebetanje, kakor smo ga vajeni pri Slovanih in na žalost tudi pri Italijanih. In pravim vam, oprostite, Pivko: Sto ljudi, deset ljudi vašega tipa naj se pojavi v Italiji in za pol leta in še prej bo Italija vaša, na vaši strani. Tu ne pomaga nič. Vi ste pokazali organizatoričen talent. Propadlo je. Štiri — pet dni pozneje ste bili pripravljene za nov udarec proti Avstriji. Ta moment uvažujemo in marsikdo izmed nas, ki vam še zmeraj ni verjel, je ostrmel. Danes sem govoril s polkovnikom Tullijem Marchettijem. Kaj pravi on, ki prej ni mogel videti Slovana? No — saj vam pove sam. In eksclenca Cadorna mi je naročil, naj pozdravim v Veroni tega — velikega patriota. — Dasiravno vem, kake obveznosti ima Italija napram svojim zaveznikom, dasiravno vem, da antanta nima danes vojnega cilja, da razbijemo Avstrijo, vendar se mi ob opazovanju dogodkov poraja misel, da niste blazni ljudje in da morebiti vendarle dosežete, česar danes sami ne verjamete in kar vam še vsi branijo — da dosežete razcep Avstrije in vse, kar bodo naravne posledice razpada habsburške monarhije. Povedal sem vam v Strignu svoje mnenje. — Velika nesreča za vas in vašo propagando je, da se o Carzanu danes ne sme povedati javna beseda. Saj veste — blamaža za Italijo. — A mnogi merodajni činitelji vedo. Treba bo drugega

Carzana s srečnejšim izidom, treba bo novega dela od samih temeljev in začetkov. In zlasti vi imate dobre izgleda na nepregledne uspehe, ako se lotite posla.«

»Gospod major, kaj želite? Da ostanemo v Italiji?«

»Saj sem vam pojasnil. Povedal sem, kakor si mislim.

Instinkt mi pravi, da se morate Jugoslovani tekom vojne pokazati v Italiji, v Italiji bolj nego drugod. Vsak izmed vaših emigrantov bi moral čutiti v vseh živcih, da bodo imeli Jugoslovani po propadu Avstrije — to je sedaj moja teza, da moramo Avstrijo razbiti — da bodo imeli, kakor pravim, opraviti edino še z Italijo in z nikomer drugim. Vaša poštena propaganda bi se morala naravnost koncentrirati na Italijo s ciljem, da prepriča italijansko javnost o upravičenosti svojih teženj in o potrebi, da se jugoslovanski problem mora tudi rešiti. Naši javnosti je treba podati novo orijentacijo, ne vladi — javnost bo že sama vplivala na vlado. Tam zunaj po Londonu kričite, da smo imperijalisti, ki si svojimo slovansko zemljo! Ali smo bili mi sami, ki smo zamislili in podpirali londonski dogovor? Pravite, da smo dogovor naperili zoper Jugoslavijo, ne pomislite pa, da se spomladi 1915 nam vsem o Jugoslaviji ni niti sanjalo. Dogovor je sklenjen zoper Avstrijo, kojo smo hoteli vsi skupaj oslabiti in odrezati od severnega Jadrana, slično, kakor je storil Napoleon, ki istotako ni mislil na uničenje Avstrije. Odkod naj bi bili mi Italijani vedeli pred začetkom vojne, da želé avstrijski Jugoslovani resno združitev s Srbijo? Kako ste nam to dokazali, nam in ostalim velesilam? Saj vidite, da je še danes vaša in češka narodna politika čisto avstrijska.«

»Zakaj prezirate vse čine našega revolucijskega pokreta, trpljenje inteligence, žrtve na vislicah, upore v polkih, beg v inozemstvo? Ali dela Avstrija Slovanom vse to zaradi njihove lojalnosti in udanosti Habsburgu?«

»Nočem prezreti — toda ali so poedine izjave, ki jih izrekajo poedinci — na 100.000 ljudi morebiti eden in še ta po nepremišljenosti — izraz narodne volje, s katerim bi se smeli pobahati pred svetom? Vaše politično življenje od leta 1848 dalje je izrazito avstrijsko. Vsi vodilni možje od Palackega do Kramára in Korošca so avstrijski federalisti, ki so imeli in imajo le eno politično željo, da bi dobili oblast v Avstriji. Par mož je sedaj zunaj Avstrije, ki se bore kot legijonarji, istočasno pa dobivajo češki in jugoslovanski polki zaporedoma priznanja in najvišja odlikovanja iz rok avstrijskega cesarja za hrabrost v borbi zoper Rusijo, Italijo Srbijo itd. Občinski in okrajni zastopi so izjavljali 1914 svojo neomejeno zvestobo . . .«

»Morali so . . .«

»Kaj so morali? Kdo more prisiliti korporacijo, da poda izjavo? Molči naj in nam bi zadostovalo.«

»To so avstrijske razmere. Izjave so oblasti diktirale.«

»Kdo je diktiral gospodu Hrubanu in profesorju Šrámku, ko se je klanjal avstrijskemu prestolu 25. maja 1915? Zakaj so ti-le vaši voditelji baš v onem momentu izražali neomejeno udanost cesarju in izjavljali svojo solidarnost z njegovimi metodami, ko je za najtežjih pogojev stopala Italija v vojno proti cesarju? Treba je zatajevanja, ako hočeš verjeti še kaj drugega. Nista minila dva meseca, ko je profesor Masaryk na Husovi slavnosti v Ženevi izjavljal nekaj drugega: da so podrti vsi mostovi med češkim narodom in med idejo avstrijsko. Komu naj verjamem?«

»Masaryku.«

»Vi odgovarjate preveč priprosto. Povejte, komu naj mi Italijani verjamemo?«

»Masaryku.«

Finzija ne zadovoljuje moj mir. Razgret je želel je slišati mojo obsodbo glede čeških politikov.

»Naj bo. Toda poslancem ne morejo ničesar poveljevati. Kaj pravite temu? V Parizu razvija češki odbor svoje delo, v Avstriji pa istočasno tekmujejo

najodličnejši narodni zastopniki, kdo bi se bolj prikupil visoki cesarski vladi! Izid vojne jim je dvomljiv in zato igrajo na obe strani. In vaši delajo istotako. Italija ne vidi doslej prave volje v vaši revoluciji. Italijo sovražite. Italijo sovražite vsi od prvega do zadnjega, inteligentni oficir in neinteligentni vojak, oba enako, ker jo je sovražil njegov oče in njegov ded, ker je vzgojen tako in ker mu neizpiljen instinkt ni pokazal druge poti. A ne sovražite samo Italije, temveč tudi Srbijo sovražite, tudi Rusijo, ker je v srcu vsa vaša masa avstrijska. Toda vi, poedinci, ki ste takozvane izjeme in imate več obzorja, bi morali postati boljši vodniki svojim masam in najti most tudi k nam. Narodna vaša nestrpnost ne sme imeti glupe oblike, da bi delali sami sebi očito škodo, zlasti sedaj ne, ko je prišel moment, o katerem pravite, da je tako ugoden za dosego izvestnih vaših narodnih ciljev kakor ni bila nobena doba nikdar poprej in kakor se morebiti nikdar več ne povrne. Ne bodimo slepi in gluhi in majhni in plitvi. Sedaj ni čas, da bi kratkovidni politiki izsiljevali od nas in naših zaveznikov revizijo pogođb, temveč je doba vojnega dela. V tem zmislu bi morali najti svojo boljšo orientacijo in se približati antanti in Italiji — tudi tedaj, ako živite v prepričanju, da Italija od svojih vojnih ciljev ne popusti. Koristi so v delu, v trmi in v pasivni resistenci jih ni. Ali ni tako?«

V nekoliko minutah mi je majhni Italijan natoovoril toliko gradiva, da ga jedva obvladujem. Čutim, da mi ni bilo vse logično, kar mu je služilo v razgovoru, toda v duhu pritrjujem marsikateri izrečeni misli in si ne tajim koristí, ako bi se naše delo razvijalo v smeri, ki jo je Finzi naznačil. Ne morem mu pa zamolčati pomisleka, da bi neznamen vojak omagal pod ogromnimi nalogami, kojim so se izkušeni politiki in zastopniki doslej dosledno izogibali. Izražam mu svoj dvom, da bi se v Italiji mogli gibati in udejestvovati. Finzi se razvema:

»Ni res. Začetek je težaven. Prvi dan bodo Italijani gledali vas in vaše nove ljudi, kjerkoli se poja-

vite, — drugi dan bodo prihajali k vam in vas bodo hvalili. Danes je seveda položaj takšen, da niti ne smete povedati, kdo ste in da ste iz Avstrije.»

»Vemo. Spoznali smo, da je najbolje, ako se izdajamo za Japonce?«

»Tako? Tega nisem slišal. Slišal sem, da vas smatrajo za Srbe in za amerikske Jugoslovane.«

»Da, tako tudi pravijo. Velik del mojih ljudi je zares srbske narodnosti.«

»No, vidite, izhod se je odprl kakor nalašč. Kaj je na tem, če se priprostemu Italijanu predstavite z neznatno neresnico. Slišal sem, da so med vašimi ljudmi tudi taki, ki govore angleški.«

»Istina. Imam jih, ki znajo nekaj.«

»In je bil kdo izmed njih v Ameriki?«

»Bil je, mislim, samo eden.«

»Torej vidite, da se ne zlažete, ako poveste, da ste ameriksni Jugoslovani, ki ste prišli, da se borite za svobodo svojih zaslužjenih rojakov v Avstriji. Tako vas razume Italijan, ki bi danes inace silno dvomil o vaši kvaliteti, ako bi slišal, da ste iz Avstrije. Za dva, za tri mesece se lahko položaj izpremeni in tedaj boste nastopali kot revolucijski vojaki iz Avstrije ali odkoderkoli hočete.«

»To je nemožno.«

»Sedaj sem postal torej jaz sanjač in jugoslovanski optimist, ki verjame v nemožne čudeže . . . Oprostite! Jaz sem Italijan, vi niste. Vi poznate tajnosti vaše nacionalne duše in delujete z njimi energično. Jaz poznam tajnosti italijanske mentalitete in vam prorokujem razvoj češkoslovaške in jugoslovanske stvari v Italiji. Kar ste zamudili, se da še popraviti. Pokažite voljo! Italijanska vlada je pričela s koncentracijo avstrijskih ujetnikov po narodnostih in se ne bo branila napraviti še daljšega koraka, da vam dovoli protiavstrijsko propagando v taboriščih in slednjič, da da svobodo onim elementom, ki bi hoteli vstopiti v legijo. Iz vaše carzanske peščice lahko zraste častna in močna divizija, ena češkoslovaška, ena jugoslovanska. — Sicer pa imate možnost, da se umaknete,

kadar uvidite, da na italijanski fronti ne morete uspešno delovati. Nekdo izmed vas bi pa moral začeti! Kdo naj začne, ako nočete vi, ki ste edini slovanski človek, koji si je ustvaril pozicijo pri naši vrhovni komandi? Nekoliko akcij, nekoliko drobnih uspehov na fronti — in Italija začne govoriti in pisati o Jugoslovanih in Čehoslovakih in rezultat bo, da da Italija svobodo ujetnikom vaših narodnosti, ki bi se hoteli udejstvovati v borbi zoper Avstrijo. Po drugi poti tega v Italiji ne dosežete. Kaj pravite?»

»Ideja mi je prenova. A tudi nisem sam, ki bi smel odločevati. Posvetovati se moram s svojim zborom in ga vprašati za mnenje.«

»Povejte mi, kaj pravite vi? Ali boste zagovarjali med svojimi oficirji mojo idejo z mojimi argumenti? Vi se vendar ne stavite a priori v pozo: v Italiji nič in z Italijo nič!«

»Nikakor ne. Priznavam, da ste mi pokazali nov razgled, ki je morebiti res vreden, da ga ne prezremo. Ali je vrhovna komanda informirana o vašem cilju?«

»Bodite brez skrbi! Pri vrhovni komandi uredim s kratkim referatom. Do jutri ostanem v Veroni in jutri dopoldne mi javite svoje sklepe. Nato določimo vse točke glede pravnega stališča vaših ljudi v Italiji.«

»Gospod major, to je vse?«

»Končal sem.«

5.

Domišljam si, da sem človek mirnega temperamenta. Danes v meni vre.

Zavedam se, da sem sklenil nekaj važnega. V Italiji ostanemo! Vsi Carzanci smo kakor zadruga, iz katere člani ne izstopajo radi. Kako težko bi nam bilo slovo, kadar bi se razhajali nekateri v Francijo, drugi v Macedonijo . . . !

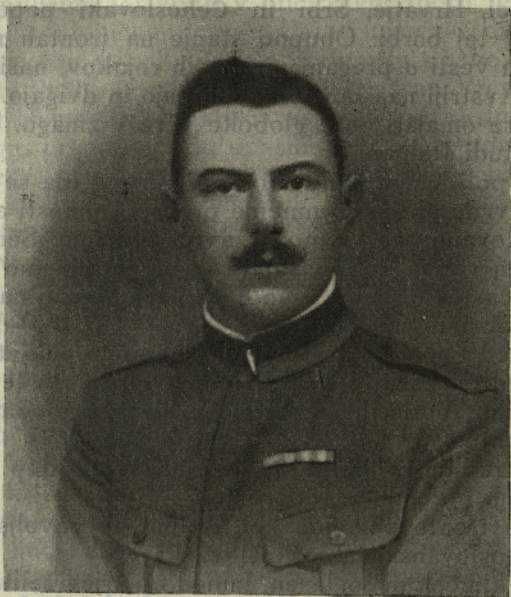
Majorjeve oči se mi iskrijo neprenehoma, ko sem že daleč za oglom pisarne, kjer zvone telefonski aparati. Kakor demon je govoril in silil vame! Katere koristi si obeta od nas — siromakov? Ali mu je poleg

njegove Italije res kaj do tega, da se spravi slovanska revolucijska vojna politika v Italiji v boljši tir? —

Oficirjev ni doma, razven Jirse. Lep dan je in vsi so se razleteli po Veroni.

Uporabljam čas in v naglici zapisujem majorjeve argumente, pripovedujoč Jirsi, kaj hočejo od nas.

V uniformi jugoslovanskega dobrovoljca.

Jirsa je v tem vprašanju skeptik.

»Iz tega ne bo nič. Le ven iz Italije!«

Oficirji se vračajo in do pozne noči se razgovarjamo. Prihajamo do zaključka, da ostanemo. Mišljenja smo, da se tudi tako približamo narodni zmagi, ako bomo delovali v Italiji mi, ki smo si pridobili zaupanja in ki imamo svobodo gibanja.

Naloge so pred nami, ki čakajo rešitve v vojaškem, moralnem in političnem oziru.

Kot vojaki hočemo dokazati, da smo tudi tukaj, v Italiji, sposobni žrtvovati vse v borbi zoper veko-večne tlačitelje, kakor so naši tovariši dobrovoljci dokazovali v Rusiji, Dobrudži in še zdaj dokazujejo na Solunu in v Franciji.

V moralnem oziru hočemo dokazati, da smo si Slovenci, Hrvatje, Srbi in Čehoslovaki popolnoma edini v tej borbi. Obupno stanje na frontah nas ne plaši in vesti o preganjanju naših rojakov, naših družin v Avstriji nas samo vzpodbujajo in dvigajo. Nihče ne more omajati naše globoke vere v zmago. To naj vidijo tudi Italijani.

V političnem oziru moramo skrbeti, da se izpremeni evropsko javno mnenje o nesposobnosti avstrijskih Slovanov za lastno državno življenje. Sedaj, ko propada velika slovanska Rusija in se bližamo na videz nečastnemu miru, smo dolžni tem večjih naporov, da opozorimo nase svet.

Pred seboj vidimo ideal, da pomoremo tudi k osvoboditvi naših dobrih elementov, kar jih je v italijanskih taboriščih in kar jih pride v prihodnji dobi čez fronto.

Narodnim odborom prijavimo svoj sklep in jim pošljemo poročilo v odobrenju. —

Na fronto pojdemo kot skupni dobrovoljski odred jugoslovanski in češkoslovaški.

Zaključek ni soglasen. Izmed oficirjev želita Jirsa in Zeleny vsekakor oditi iz Italije; izmed podoficirjev in moštva ne ugovarja nihče, pač pa izjavljajo nekateri, da imajo vojevanja dovolj. Umljivo nam je, utrujeni so in — razočarani. Čakali bi nekaj časa na daljši razvoj vojne. Žal mi je narednika Čačića, ki je tudi med njimi.

Svojo dobrovoljsko organizacijo umevamo tako, da nikogar ne silimo niti ne nagovarjamo k opasnemu poslu na fronti. —

Rojstni dan našega dobrovoljstva v Italiji je 16. oktober 1917.

Od 19. do 25. oktobra izvajamo vežbe z italijanskim orožjem in spoznavamo na veronskem polju specialne panoge frontne službe, zlasti uporabljanje novih, neizmerno občutljivih aparatov za prisluškovanje telefonskih pogovorov in polaganje žic za te aparate. Polkovnik Marchetti in major Finzi sta pri-skrbela instruktorje oficirje.

O programu našega delovanja na italijanski fronti razpravljamo temeljito v oficirskem zboru ter prihajamo do zaključka, da za sedaj ni umestno, da bi prevzeli frontni odsek v svojo upravo in službo in vršili rovsko službo po načinu italijanskih trup. Premalo nas je, da bi mogli računati na uspehe. Poizkusimo nekaj novega, predrznega in opasnega, v Italiji povsem neznanega: propagando pri avstrijskih bataljonih, zlasti onih, ki imajo velik odstotek ali večino slovanskega vojaštva!

Naši priprosti slovanski rojaki v avstrijski vojski se bore kakor slepci za nemške interese in nimajo nikogar, ki bi jim odprl oči, da bi spoznali svojo strahovito zmoto. Večinoma niti ne slutijo, da se v sedanji svetovni vojni odpira možnost našega osvobojenja, — inteligentnejši rojaki pa, ki goje v srcu tajno nado na boljšo bodočnost svojega naroda, prepuščajo vse antanti, naj ona skrbi zanje, sami pa molče, služijo Avstriji in se celo žrtvujejo proti lastnemu prepričanju za rešitev habsburškega prestola, ker so moralni slabiči, ljudje brez volje, sužnji prepojeni suženjskega duha. Tem rojakom, stoječim na avstrijski fronti, je treba dati pobude.

Ako zvemo, da je dospel n. p. na Monte Mossiagh bosenski bataljon, pošlje naš odred v dotični italijanski sektor dve ali tri izvidnice, ki poizkusijo priti v stik z avstrijskim moštvom, da ga informirajo o brezupnem stanju Avstrije, da zvedo od njega podatke o sestavi trup in da ga nagovarjajo, naj se za švabske interese ne bori, temveč naj rajši zapusti Avstrijo. Kadar ima avstrijski bataljon dvoje, troje in deset ubežnikov, ga mora poveljstvo zaradi nezanesljivosti potegniti iz fronte in poslati na njegovo mesto druge trupe. Šte-

vilo nezanesljivih bataljonov bo raslo avstrijski komandi preko glave. Na ta način začnemo razkrajati s propagando na fronti solidnost avstrijske vojske in napravimo Avstriji neprimerno več škode nego bi ji mogli napraviti, ako se postavimo kot skromna posadka v rove. S propagando so Nemci in Avstrijaki razbili rusko vojsko — iznašli so v »bratenju« novo orožje, ki je njim samim še nevarnejše, ako ga uporabimo zoper avstrijsko fronto.

S svojim propagandističnim poslom združimo izvidniško službo, da postrežemo italijanskim poveljstvom z informacijami o rovih, utrdbah in o kretanju sovražne vojske, kar je zlasti sedaj važno, ko se pripravlja silna ofenziva ob Soči.

Naš odred naj torej deluje razdeljen v manjše oddelke, v izvidnice, sestojече na primer iz 1 oficirja, 1 podoficirja in 8—10 mož. Izvidnice so mobilne, opremljene z vsem, da se lahko nenadoma pojavijo v fronti, za 2—3 dni so pa že lahko drugod, makar 100 km daleč na sektorju v 2. ali 3. armadnem zboru. Središča za naše delo bi bile komande italijanskih armadnih zborov Ala, Schio, Thiene, Lusiana in Ene-go. Preko teh mest bi prehajali v zvezo različnih italijanskih divizij, ki prejmejo od vrhovne komande informacije in navodila glede nas, da nas ne bodo ovirale v poslih. Vsaka izvidnica naj dobi nekoliko spretnih italijanskih vojakov, ki bodo tvorili zvezo s komandami italijanskih bataljonov na fronti in nam služili v potrebi za tolmače. Izvidnice bi prihajale v oskrbo pri italijanskih bataljonih, niso pa taktično odvisne od nobene frontne komande. Navodila za delo bi dobivale naravnost od informacijskega urada I. armade (I. T. O I., Ufficio Informazioni trupe operanti), kojemu bi pošiljale svoje dnevne raporte preko izveščajnih središč (Centro I. T.) divizij in armadnih zborov. Kadar se v praksi pokažejo uspehi nove službe in bo naše moštvo v tem poslu izvežbano, poizkusimo uvesti slično izvidniško in propagandno službo tudi v sektorjih sosednih armad. — Naša mobilna služba bo imela še druge ugodne posledice: v stikih s tolikimi

italijanskimi polki dopovemo tudi italijanskemu nevednemu oficirju in vojaku, kdo smo in kaj hočemo, in tako raznesemo med nje zanimanje za stvar slovanskih narodov, ki se hočejo osvoboditi avstrijskega jarma.

To je naš prvi program.

Majorju Finziju žare oči. Kot informator armadnega poveljstva si obeta od novega dobrovoljskega odreda uspehov, kakoršnih mu italijanske trupe ne morejo prinašati. Po njegovem mnenju naj začnemo s prvimi poizkusi v odseku Asiago, v okvirju armadnega zbora Lusiana.

Dne 24. oktobra smo kompletno opremljeni in izvežbani v novem orožju. K naši posebni opremi spada jurišni nož (pugnale) in kratka puška (moschetto). Nož je izvrstno orožje pri napadu, a tudi odlikovanje za odred, ker ga nosijo izključno samo posebni udarni oddelki («arditi»). Dva najvažnejša tipa ročnih bomb poznamo in tudi plinove maske (italijanske — ki jih kmalu zamenjavamo z angleškimi). Vežbe s puško so kratke. Po dveh popoldnevih izjavlja naš instruktor, da znamo bolje nego Italijani. Baradello se uči pri vežbi našega sokolskega poveljevanja, ki nam zadostuje.¹⁾

»Reparto autonomo Paolini« ali s kratkim nazivom »Reparto I« («Reparto intercettatori jugoslavi») se nalaga 26. oktobra na avtomobile in odhaja na fronto na Monte Zebio in Monte Katz. Od Verone do Vicenze nas spremlja por. Boschi, od Vicenze do Lusiane kap. Dellaporta, od Lusiane do Schivi kap. Crowther (r. Krauter). Po višinskih gladkih cestah

---

¹⁾ Pri vajah s puško je več novega. »Na mestu voljno!« na pr. izvajamo na italijanski način tako, da varujemo puško na prsih s kopitom ob desnem boku in ustjem ob levem očesu.

Češkemu moštvu smo ustvarili za prvo silo nova povelja za gibe s puško, n. pr.: »K noze zbran!« — »Do váhy zbran!« — »Na ráme zbran!« — »K pocte zbran!« — »Nasadit nuž!« — »Do smeru zbran!« — »K prohlidce zbran!« — »Pobok zbran!« i. t. d.

drdramo v Gallio in v dolino Nos (Val di Nos), kjer se delimo v tri izvidnice.

Prvi — severni — odred prehaja na Monte Zebio, na koto 1591 blizu kapelice sv. Antonija v službo pri 5. bersaglierskem polku (14., 24. in 46. bers. bataljon). Pri tem odredu, ki ga vodi podporočnik Kohoutek, so najboljši Carzanci.¹⁾

V drugem — južnem — odredu poveljuje Mottl.²⁾ Odred dobiva svoj delokrog od točke »Saliente Roccolo« do Asiaga v odseku Monte Katz pri 78. ital. infant. polku proti avstrijskim položajem od Monte Interotto do Monte Rasta in Camporovere.

Tretji, srednji odred³⁾ vodim v položaje 77. ital. infant. polka od južnega vznožja M. Zebio do točke »Saliente Roccolo« proti avstrijskim položajem na Monte Interotto.

---

¹⁾ V Kohoutkovi izvidnici so aspirant Pajger, narednik Mlejnek, korporal Malčánek, Đuro Janjić itd. Izvidnici je dodeljenih 5 ital. vojakov-spremljevalcev zaradi zvez s poveljstvi 14., 24. in 46. bers. batalj., govorečih deloma nemški in slovenski (Trentinci in beneški Slovenci): caporale Panella Giovanni, capor. Panella Giuseppe, sold. Bernardi Giuseppe, Hoffer Giovanni, Martello Antonio.

²⁾ S plečatimi in visokimi Mottlovimi Jugoslovani in Čehi (nar. Dragičević, podnar. Doležal, red. Valter, Matjátko itd.) so v smešnem kontrastu drobni, majhni, lahkonogi ital. spremljevalci: cap. magg. Menegazzi Guido, cap. Alfaré Osvaldo, cap. Magnanelli Amos, sold. Bulgan Emilio. Bulgan je konjenik, neumen veseljak, ki mu jezik ne more mirovati. Živel je od mladih nog v Pragi in govori češki jezik kakor Pražan. Značilna je njegova prošnja, naj bi ga za stalno premestili iz italijanskega konjeniškega polka v naš dobrovoljski odred, čemur seve nismo mogli ugoditi. Motiviral je prošnjo s tem, da se med dobrovoljci ne boji, da bi ga pustili kdaj v borbi na cedilu. Kmalu smo opazili, da Bulgan ne govori niti svojega materinskega jezika.

³⁾ V tretjem odredu se nahaja izmed carzanskih kolovodij aspirant Veselko-Sedlecky, korp. Levč, Stojčić Sava, redov Lahvička itd. Izmed dodeljenih tolmačev (cap. Mistura Valentino, cap. David Guglielmo, Bukovaz Antonio, Monti Vincenzo, Toscani Giovanni) sta dva beneška Slovenca. Bukovaz je visok, lep slovenski alpinec. Toscani nam je pošiljal v poznejši dobi često pozdrave, češ, da se rad in s ponosom spominja dobe, ko se je bojeval skupno z »jugoslavi« in »secchi« (Čehi).

-bog Iz Verone smo odhajali v dobi, ko je bila avstrijsko-nemška ofenziva ob Soči že v polnem razvoju. Na raznih mestih slišimo medpotoma, da imajo Avstrijaki ob Soči že velike uspehe — da so potisnili Italijane preko Soče. Oficirji v menzah šušljajo med seboj, kimajo z glavami in kažejo z izrazi, da ni dobro. Točnih vesti o obsegu avstrijske zmage ni. — Podporočnik Moranzone smatra, da smo mi, ki prihajamo iz Vicenze, prinesli na fronto zanesljivih vesti o tem, kaj se godi ob Soči.

»Ali je res, da smo izpraznili Čedad (Cividale) in da se je vrhovna komanda odločila izprazniti Videm (Udine)?«

»Ne vemo ničesar.«

»Hvala Bogu! Tukaj je zopet nekdo raznesel alarmantne številke o italijanskem porazu. Pravijo, da je druga armada izgubljena, tretja ogrožena, naše izgube so nad 200.000 mož . . .«

»Ne vemo ničesar . . .«

Kapitan Valentini nas pozdravlja v bersaglierski menzi in govori po večerji kratko napitnico Srbom. Oficirji se zanimajo za našo usodo in za pota, po kojih smo dospeli v Italijo. Človek mora imeti obilo fantazije, ako jih hoče zadovoljiti. Po vseh naših pripovedstih se vije misel, da so prvotni domovi naših družin tam preko v avstrijskih krajih med Slovani. Mi smo si iskali dela in zaslužka v inozemstvu, v Ameriki, kjer smo se navzeli revolucionarnega duha. In sedaj je vojna. V želji, da osvobodimo svoje zaslužnjene rojake izpod Avstrije, se zbiramo emigrantski Slovani in Italijani v američanskih in afriških državah, celo v Avstraliji in na otokih Tihega Oceana, in prihajamo na evropska bojišča bataljon za bataljonom. Takemu srbskemu dobrovoljskemu bataljonu pripadamo . . . .

Umevajo nas. Gledajo nas z odkritim sočutjem in se čudijo naši volji. Čutimo, kako napačno bi bilo, ako bi se jim odkrili kot ljudje, ki so pred kratkim zapustili Avstrijo. Tako daleč italijanski vojaški inteligent

ni dozorel, da bi nas mogel razumeti kot vojaške begunce.

»Koliko je vaših bataljonov?« se zanima kapitan Marconi.

»Nimamo pregleda. V Rusiji je okoli 80.000 naših pušk, kar bi bilo 80 do 100 bataljonov.

O našem prevozu v Solun ste čitali. Koliko ljudi je na potu preko morja in koliko se jih zbira v ameriškanskih pristaniščih, o tem statistika molči.«

»Mnogo je nas,« trdi Veselko, »pol milijona je premajhna številka.«

Podporočnik Moranzoni se smehlja. Morebiti nam ne verjame? Opazil je, kako si med seboj mrkamo pri pretiranih »ameriškanskih« številkah. Našemu Kohoutku ni všeč zabava, ker se mu zdi, da se norčujemo iz naivnosti bersaglieroev.

»A to nismo vsi,« pripovedujem Moranzoniju preko mize. »Gospoda, pomislite, da je sprejela večina naših emigrantov ameriškansko državljanstvo. V ameriškanski vojski, saj veste — v Franciji — imate močne odstotke Italijanov in Slovanov, državljanov Zedinjenih držav. To je redna vojska. Dobrovoljci smo pa večinoma mlajši emigrantje, ki nismo dosegli ameriškanskega in nobenega drugega državljanstva. Zato pomislite, gospoda, v kakšnem pravnem položaju se nahajamo dobrovoljci! Nas ne čuva nobena država s svojimi zakoni, temveč gola gostoljubnost narodov je, kojo uživamo. Moj odred uživa vašo gostoljubnost, prijatelji bersaglieri, in zato so vam moji oficirji hvaležni. Na zdravje in na uspeh našega orožja! Na osvoboditev naših družin!«

Pridobili smo jih. Nič ne de, ako smo pretiravali in izmislili ozadje svojemu dobrovoljstvu. Major Borghesio, podporočnik Moranzoni, podporoč. »zappatore« (sapér), kapitan Marconi, kapitan Valentini, kapitan-zdravnik, adjutant-poročnik Lombardi in vsi ostali oficirji trkajo s čašami in se bratijo z mojimi.

V živem govoru italijanskega jezika vidno napredujemo. Veselko se baha, da zna 15 italijanskih izrazov za besedo »osel«.

»Kako? Saj jih toliko ni! Italijan sem, a tega nikoli nisem slišal,« se čudi kapitan-zdravnik.

»Naštej tistih 15 oslov!« vzpodbuja adjutant Lombardi. »Radoveden sem.«

»Mnogo je oslov v Italiji,« trdi Veselko in vsi se smejejo obratu, ki ga je Veselko izrabil.

»Podporočnik hoče povedati, da imamo mnogo izrazov za osla,« opravičuje kapitan-zdravnik.

»Ono drugo je tudi pravilno,« meni Moranzoni. »Dobro je rekel.«

»Poslušajte, koliko je v Italiji oslov,« nadaljuje Veselko, zavedajoč se, da mu njegovega plitvega dovtipa ne štejejo v zlo. Pijemontez pravi »burric«, v knjigi pišete »asino«, Venecijanec govori »musso«, Toskanec »ciuccio«, Rimljan »somaro«, Sicilijanec »sciecco«, Puljez »ciucio.«

»Per Dio, resnica je!« se čudijo. »Kaj vse ta Srb že ve!« . . .

»Koliko je še drugih oslov, »mussinov«, »ciuccinonov«, »samarinov«, »scieccareddov« itd., ki jih ne najdeš v nobenem slovarju!«

Veselko imponira. Spretno je uporabil lekcijo v italijanščini, kojo mu je posvetil v Veroni šaljivec Ferdinando Baradello. Za tako obliko pouka ima Veselko vselej dobro glavo.

Pozno je, ko se vračamo iz menze skozi gozd v svoj brlog. »Casa Giardini« stoji na samoti 20 minut od glavnih rovov, pobeljena hišica, kojo je izpraznil bersaglierski bataljon in jo prepustil oficirjem srbškega odreda. Zadaj za hišo stoje naši avtomobili. Stražnik redov Stevo Bursač javlja, da je odred prejel večerjo in hrano za jutri. Odred spi v kamjonih in v šotorih.

Z najboljšo voljo se spuščamo na posel. Kohoutkov odsek je najvažnejši za nas za zvezo z avstrijsko fronto na Mt. Zebio. Tam hočemo položiti žice. Zaradi sigurnosti združujemo drugi in tretji dan vse tri odrede. Major Borghesio 46. bers. bataljona nam da-

je razven tega 30 bersaglierov, da nas spremljajo na prvem pohodu na desnem krilu kot varnostna izvidnica. Italijanske rove prestopamo na točki, ki jo zovejo »saliente destro della compagna di centro« (desni lok srednje čete).

Bersaglierom ni pogodu ta služba, ki se jim zdi opasna, zato tičé neprenehoma tesno poleg nas v eni edini gruči. Dečki ne vedo, kako se je treba vesti in kako se gibati v krilni varnostni koloni. Naš pouk in vsi opomini ne pomagajo — za 2 minuti so že zopet vsi v gruči in pri nas. — Pričenjajo nas opozarjati, da sedaj ne smemo dalje, ker nas lahko Avstrijaki slišijo; ne morejo umeti našega odgovora, da hočemo popolnoma k Avstrijakom. Kohoutek se huduje in zahteva, naj jih pošljem nazaj, ker nas izdajo, ko ne znajo hoditi. Istina!

Pravim jim, naj se vrnejo 200 korakov do pokopališča in tam počakajo, mi pa ponese mo žice pod avstrijske rove sami. Podporočnik Moranzoni nadzoruje odmotavanje žice s kolesa. Naša brezbržnost in pogumnost je prešla nanj. Veliko čepico si je potisnil na tilnik in nad desno uho. S karabinko v roki stopa predklonjen kakor divji lovec. Kadarkoli vidi Veselka, ki pleza s svojo v dolžino in širino razvedeno skupino na levem krilu, ali Mlejneka, ki nas s svojo desetorico čuva ob desni strani, jima maha in daja znamenja. Srake in šoje kričé in prhutajo nad nami in Moranzoni nastavlja puško, kakor bi hotel streljati. Na grebenu pred seboj vidimo avstrijske rove. — Mlejnek, naš izvežbani izvidničar je danes zopet srečen. Z Janjićem skačeta preko suhega vejevja, kletkata pod drevjem, odkoder imata razgled, dajeta znake, kje vidita avstrijsko glavo in se zopet spravljata po ovinku naprej tako naglo, da jima ni lahko slediti.

»Un reparto verde« (»zeleni odred«), pravi Moranzoni. Dečki so večinoma v zelenju. Ovenčali so si glave in bluze z dolgo travo, praprotjo in vejicami, da nas Avstrijakovo oko ne opazi, ako bi slučajno za-

blodilo k nam. Zares, zeleni odred. Moranzoni je pogodil.

Sraka je zablejala. — Mlejnekov signal, da se smemo gibati le počasi, skoro nevidno. Moranzoni se čudi, ker ne vidi nikogar, razven treh najbližjih. — Sraka bleje drugič in tretjič. —

Avstrijaki so v rovih brezbrizni, saj so po svojem mnenju skoro 2 km daleč od italijanske linije in dotod še menda ni bilo nikoli italijanske uniforme pod njihovimi rovi. Kdo bi si po dnevu — ob pol 4. uri popoldne — upal hoditi tako blizu k njim? —

Previdno razstavljamo dve tretjini mož v široke vrste, ki počakajo tostran potoka v našo varnost in začno streljati, ako bi nas Avstrijaki zapazili in ogrožali.

»Ako bi Avstrijaki puškarili ali metali bombe, odgovarjajte tako, da ne bodo mogli dvigniti glave iz roval!«

Oddelek dobrovoljcev se spušča polagoma dalje v globino in čez potok. Na oni strani se rije po travi navzgor do sredine in preko sredine avstrijskega vrha. — Ni še dolgo, kar je rastel tudi tukaj gozd. Štorovje in mlado grmičevje nas izborno zakriva. Gornji del brega tik pred avstrijskimi rovi je gol.

»St!«

Dosegli smo ugodno mesto. Ves razkropljeni zeleni odred se ustavlja in leži na zemlji. Z Moranzonijem ukopavamo v zemljo kolec in pritrjujemo žico, vse brez šuma, kar ni lahko delo. Ko je sprejemna postaja dovršena, pokriva Moranzoni žico z zemljo in listjem, pri čemer mu pomagajo naši ljudje. Za 10 minut so že zopet onstran potoka, kjer zakrivajo žico v gozdu. Za njimi se pomikamo polagoma i mi razen Veselka, Zavadila, Janjica in Mlejneka, ki bodo klicali nazadnje od potoka Avstrijake in potem bežali, ako bo sila.

Veselko že zove. Vemo sicer, da so bili nedavno češki in jugoslovanski bataljoni na Mt. Zebio in da so najbrže še danes, toda Veselko zove nemški:

»Wie geht's, Oesterreich?« (»Kako se ti godi, Avstrija?«)

Na drugem kraju povzbuja Mlejnek:

»No tak, ják se vám vede, Rakušáci? No tak, povezl!« (Kako se vam godi, Avstrijci? No torej, povej!)

Janjić na tretjem mestu:

»Majke ti tvoje hrvatske i kranjske, hočeš-li se javiti, kad te zovu prijatelji?«

Avstrijske straže gledajo, a menda ne vidijo nikogar. Naši izzivači zovejo in tudi Zavadi! pomaga. Veselko se je vzdignil in tekel čez potok nazaj in k nam navzgor kakih 20 korakov za drevo. Videli so ga.

»Čakaj!« pravi Avstrijak nemški in grozi s privzdignjeno puško.

Veselko pa grozi s svojo karabinko izza debla.

Sedaj teče drugi nazaj v gozd. Avstrijaki ne streljajo. Cilj se jim je prenašlo skrilo. Nekdo se posmehuje nemški:

»Bežati znaš. Čakaj, jutri boš bežal, jutri. Noter do Rima se ne ustaviš . . .«

»Pred teboj?« vprašuje Veselko.

»Pred menoj.«

»Ti si junak.«

»Na vsej fronti bežite, kolikor morete.«

»Motiš se,« odgovarja Veselko, Janjić pa zove:

»Mi nismo Taljani, nego smo došli iz Amerike, da razbijemo vaše carstvo.«

Avstrijak ne odgovarja.

»Čuješ-li, da so došli Amerikanci i Srbi u Italiju? Wilson pozdravlja vašega cara i kralj Petar ga pita za junačko zdravlje.«

Avstrijak ne odgovarja. In zopet se javlja Mlejnek z visokim pojočim glasom:

»Rakušák — hlupák! Každý Čech je hlupák, osel, který neuteče od Nemců.« (Avstrijak — bedak! Vsak Čeh je bedak — osel, ki ne zbeži od Nemcev.)

»Wie geht's, Oesterreich?« ponavlja Veselko, ko ni odgovora na slovanske opazke.

»Gut, ausgezeichnet!« (Dobro, izvrstno!)

»Kaj je novega pri Gorici? Ali veš kaj?« nadaljuje Veselko nemški.

»Pri Gorici? Pol milijona Italijanov smo ujeli. Tebe primemo jutri.«

»Siromak, lačen si in velika usta imaš,« pravi Veselko češki.

Tretji izzivač je pritekkel k Veselkovemu drevesu in še dalje, za njim pa četrti.

»No, koliko vas je tukaj spodaj?«

»Pol milijona, tistega pol milijona, ki ste ga v Gorici ujeli . . .«

»Adieu! Ostani lepo zdrav!« zove v slovo nekdo izmed naših, a Avstrijak ne odgovarja. Za dobrih 5 minut je ustrelil Avstrijak iz rova dvakrat v dolino, ko ni nikogar izmed naših več pri potoku. —

Pred povratkom bi jim zapeli, toda naš pevski zbor je precej primitiven. Enoglasne priproste pesmi gredo za silo. Dajmo »Lepo našo domovino!«

Izzivači so že vsi pri nas.

Moranzoni je odkril ta čas v gozdu tujo žico, o kateri sodi, da je avstrijska.

»Avstrijaki imajo tudi slične aparate, seveda. Njihovo postajo je treba uničiti.«

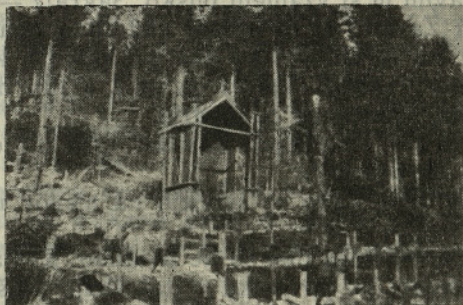
»Vidite,« mi pravi in kaže presekanjo žico, »kako je dobro, da ste prišli. Taka stvar se odkrije samo slučajno. Zdaj pojdem ob njihovi žici in prinesem vam bakreno ploščo. Videli boste, da jo najdem. Avstrijaki love telefonske zvoke iz zemlje s pomočjo plošč. Dajte mi nekaj ljudi in počakajte nas pri pokopališču!« —

Pri italijanskem vojaškem pokopališču nahajamo ostanek bersagliarov — drugi so odšli v svojo linijo. Pokopališče je izza ofenzive leta 1916 in je vzorno urejeno, sredi gozda med frontama. —

Moranzonijevi pomočniki so zares privlekli za nami tri vence navite žice in glavno trofejo, bakreno ploščo, ki si jo dajemo iz roke v roko. Tu pišemo raport o delu današnjega podjetja. Moranzoni pravi, da bo telefoniral kap. Crowtherju še posebej in obžaluje, da nismo prišli že davno v njegov odsek. — Jutri

bomo nadaljevali, da nasadimo ostali dve sprejemni postaji, ker mora aparat dobivati po treh vodih električne zvoke, in če ne sprejema jasno besed. Urejena postaja sprejema v vlažni zemlji telefonske zvoke na 10—20 km daleč in gospoda pri komandi avstrijskega polka v dolini Calmarara ne sluti, da poslušča in zapisuje Italijan v dolini Nos vsako besedo in celo šale, koje zbijajo telefonisti med seboj v mirnih dobah, ko so sami pri telefonih.

Pokopališče v gozdu (M. Zebio).

6.

Podporočniku Moranzoniju urejujemo postajo in neumorno lazimo med frontama v odsekih od točke 1591 na Monte Zebio do točke Capitello Mülche, severno od Asiaga, tipajoč, kje bi dobili stikov z Avstrijaki. Prve dneve hodimo v skupni četi, pozneje v ločenih izvidnicah.

Dne 3. novembra se nam odzivajo avstrijski rojaki na Mt. Interrotto na nepričakovan način: mesto odgovora začenjajo peklensko streljati in metati bombe po nas. Bilo bi gorje, ako bi ne bili vsaj nekoliko pripravljeni na tak sprejem. Tako jim pa solimo z istimi sredstvi in se umikamo iz njihove neposredne bližine, kakor se kdo more. Večinoma držimo in se kotalimo po kamenju navzdol, brez ozira

na ude. Rešujemo se z oguljenimi in odrtimi koleno, a inace zdravi. Najvec trpi Valter, ki si je natolkel glavo in ramo in si razdrapal obleko tako, da vise cunje z njega.

»Sem še pridem,« grozi Valter, ko so mu v gošči obvezali glavo. »Ne pozabim jim, da so hoteli napraviti žogo iz mene. Kamen si tudi še ogledam, na katerem mi je glava zazvonila . . . Puška mi je zletela iz roke, pomisli! Pa veš, da imam roko. Vrglo me je 3 m daleč. Z rokami sem se zaril v kamenje, da se ustavim in si vzamem puško. Sakral!« — —

Dolgi Zavadil si dovoljuje zbadljivo opazko, da se jež ne zna skrčiti v tako okrogel klopčič, kakor je videl danes Valterja. Valter ga sliši, a niti ne gleda v ono stran, niti mu ne odgovarja.

»Ali ni res?« nadaljuje Zavadil. »Ali si videl kdaj ježa tako okroglega?«

Valter sliši, kako se smejejo na njegov račun, a ne odgovarja. — —

Z uspehom tega dne se ne hvalimo. Komandi 46. batalj. pošiljam po povratku v ital. linijo prošnjo, naj mi pošlje takoj ali kakor pravi vljudna ital. vojaška fraza »con cortese sollecitudine« 2 kaseti municije za puško modela 91, 30 ročnih bomb in 32 zavojčkov za obvezo, troje hlač za velike ljudi, 1 čepico št. 55 in 2 bluzi št. 40 in 39.

Doma v svojem brlogu smo pa dobre volje, ko nam Bobeček (= Mottl) našteva, koliko škode smo danes napravili italijanskemu erarju. —

Dne 4. novembra popoldne korakamo zopet na delo v severni odsek. Pri kuhinjah 46. bataljona stoji četa bersaglierov v polni opremi. Major Borghesio si jo ogleduje. Ko se približujemo, poveljuje major četi »Attenti« in pozdravlja »zaveznike«. Major Borghesio nam je prijatelj. Svoje bersagliere poučuje, ko korakamo mimo njih, s sledečim nagovorom:

»Vidite jih, fantje! Tu gredo! Ali veste, kdo so ti zeleni fantje? Junaki so! Prišli so v Italijo, da osvobodijo svoje brate, ki jih imajo v Avstriji. Tam imajo svoje rodbine. Vidite, tudi oni pravijo: Avstrija mora

propasti! Slovani so. Med Italijani in Slovani ni sovraštva. Mi smo si bratje! Oni so bili podložniki Avstrije in vedo, zakaj se bore zoper Avstrijo!»

Debeli bataljonski pionirski oficir, podporočnik, ki ga zovejo v menzi vobče le »Zappatore«, se pridružuje meni in Kohoutku in naju spremlja do žičnih ovir. Hoče nam pripovedovati znamenit dogodek, o kojem je slišal in ki bo nas baje zanimal. In pravi, da so v Suganski dolini poslali slovanski oficirji k Italijanom poslanca »fattorina« — Zappatore se čudi temu izrazu — in da se stikajo redno z Italijani. »Resnica,« pravi, ker se mu zdi, da se s Kohoutkom smejeva. — Ni dvoma, »fattorino« je naš Mlejnek in Zappatore je sedaj po 5 mesecih nekaj zvedel.

»Ako je to res — in resnica je, gospoda, pravim, da je sveta resnica, potem ni več daleko moment, ko bo Avstrije konec . . .«

Zappatore se navdušuje in pripoveduje, s Kohoutkom pa mrkava drug drugemu, ker naju neizmerno zanima, kaj ve ta Italijan o naših carzanskih činih. — —

Poročilo o uspehih svojih izvidnic dajem podporočniku Moranzoniju, ki jih pošilja v obliki šifriranih fonogramov kapitanu Crowtherju v Lusiano in ta v Vicenzo. Naši izvidniški fonogrami imajo takozvano absolutno prednost (»precedenza assoluta«). Moranzone ima pravo prekiniti na progi v Lusiano vse druge telefonske razgovore.

Oficirji hodimo obedovat in večerjat v menzo 46. bers. bataljona, naše moštvo si pa kuha samo. Moranzone in adjutant 46. bat. Lombardi sta naročila marsikaj v naš stan, kar spominja na luksuz: petrolejske peči tipa »Perfection« št. 170, kovinaste posode petroleja, tople odeje »varie« — noči so hladne in zeblo nas je — časopis »Corriere della Sera«, iz »salmerij« čokolade, konzerviranega mleka, prepečenca, biskvitov, vina, marmelade, jabolk.

Odkar smo mu uredili njegov aparat in postajo, dobiva iz Avstrije toliko važnih in razločnih telefonskih depeš kakor nikoli poprej. Često zahaja k nam in kaže izvlečke, o kojih misli, da bi nas zanimali. Med poročili so vojni izveščaji o uspehih soških armad, kakor jih pošiljajo komande avstrijskih divizij vsak večer svojim trupam v fronto. Vesti o obsegu ofenzive, o doseženih točkah na italijanskem ozemlju, o velikosti vojnega plena so neverjetne, vsak dan hujše.

V priprosti baraki oficirske obednice 46. bataljona slišiš poleg tožb o težavnem položaju Italije po nepojasnjem porazu ob Soči vsak dan živahne dialoge o literaturi in o novih glasbenih in ostalih umetnostnih pojavih. Na policah nad okni leže kupi knjig in brošur. Major Borghesio ima v oficirskem zboru tri literarne profesorje, ki svojega civilnega poklica niti v sedanji dobi ne morejo zatajiti. Drugi adjutant, poročnik Lombardi in dva kapitana — sami načitani možje — debatirajo o imenih in literarnih proizvodih, nam večinoma popolnoma novih. Kadar so v ognju, hite tako, da jim ne moreš slediti in da že samo poslušáš melodijo in brzi tok govora.

Med knjigami na polici je našel Kohoutek brošuro, ki jo je spisal žurnalist Virginio Gayda »L' Austria di Francesco Giuseppe« (Avstrija Franca Jožeta). Pregleduje jo in jo daje meni. Glede avstrijskih Slovanov ne podaja nič posebnega, pač pa mnogo netočnega — na podlagi nemških virov.

Poezij in romanov je na polici obilo.

Vojni kurat in kapitan-zdravnik prihajata z onega konca mize k nam.

»Poezije gledate? Ali čitate v vaših jezikih tudi kaj o italijanskih poezijah?«

»Čitamo. Imamo prevode.«

Zdravnik je radoveden, kaj smo si prevedli na svoj jezik, meni pa v prvem trenutku ne prihaja nobeno ime na misel. Kako to, da ničesar ne vem? Kohoutek mi pomaga iz zadrege in pravi: »Dante, Ariosto . . .«

Sedaj se pa tudi meni razvezuje spomin in navajam mu poete: »Carducci, Manzoni, Torquatto Tasso, Parini, Leopardi . . .«

»Torej poznate? To me veseli, da vam je toliko znanega. In sedaj čitate tudi v originalu?«

»Žal, časa nimamo mnogo, a čitamo.«

»Kaj ne, da Italijani imamo krasno literaturo? Kdo je prevajal v vaše jezike našo literaturo?«

Italijani radi izprašujejo tako, da bi slišali hvalo svojega narodnega kulturnega življenja.

Kohoutek mi pomaga zopet:

»Vrchlický je prevajal mnogo v češki jezik.«

Italijan se čudi odgovoru in želi ponoviti ime pisatelja, kojega še seveda ni nikoli slišal, toda namesto Vrchlicky je izvenelo »Varlizzi«. Nato pa dostavlja:

»Kaj, vaš jezik je češki («la lingua boema»)? Vi ste »Boemo?« A rekli so, da ste Srbi.«

»To je skoro isto.«

»Nemožno. Ali veste, kaj pravi Carducci o »Boemih?«

Citira nama neke verze, ki jih umevam tako, da ne bo Italija srečna, dokler bo pila sodrga iz Avstrije in Boemije («la plebe d' Austria e Boemia») vodo iz italijanskih potokov . . .

Kohoutek je zazijal v mene in molčal. Od te dobe je bil previdnejši, ker mu je izkušnja dokazala, da je opasno veljati za »Boema« v Italiji.

Italijan pa pripoveduje, kaj vse so »Boemi« počenjali po Italiji in da je general Garibaldi »Boeme« sovražil.

Da pomirim razvnetega zdravnika, ga poučujem: »Da, »Boemi« so zločesti ljudje, »Czecchi« in »Slovacchi« so pa sorodniki Srbije in prijatelji Italije. Moj podporočnik Galli (Kohoutek) tukaj je »Czecco«, ne »Boemo«, kakor ste vi napačno razumeli. Sicer vam pa ni znano, gospod doktor, da so se Boemi že zelo izpremenili in niso več prijatelji Avstrije. Boemi so zadnjih 15 let kulturno tako napredovali, da se sedaj združujejo s Čehi. — Ali niste slišali, kako se Boemi upirajo in delajo Avstriji škodo?«

»Ne, tega nišem slišal.«

»Gospod Galli ima knjigo »Boemija proti Avstriji«. On vam jo lahko prinese. — Kaj ne, Galli, da jo imaš?«

Kohoutek je prikimal.

»Vidite, gospod doktor, Galli jo ima in jo prinese. Tam zveste, kako je tisoče Boemov izjavilo, da nočejo biti več Avstrijaki, temveč se hočejo združiti s Čehoslovaki. Sestavili so že vojske proti Avstriji, takozvane legije, v Rusiji in Franciji.«

»O, vem, čital sem,« trdi zdravnik. Vojaški kaplan je poslušal zadnji del našega razgovora in pritrjuje, da je tako. — »To so torej Boemi moderne dobe? Svet se izpreminja.«

Zdravnik je informiran. Kohoutka sem trčil v koleno, naj se zadovolji z najnovejšo razlago o klasifikaciji Čehov. Kohoutek je sit zabave z bistrim zdravnikom in predlaga, da se dvigneva iz menze. —

»Gospod!« pravi Kohoutek doktorju ob slovesu. »Kako je rekel vaš poslanec Andrea Torre o nas Boemih? »Osvoboditev Boemije bi bila najizdatnejše poroštvo za nov položaj proti Avstriji v središču Evrope. Zavezniki in v prvi vrsti Italija imajo razloge, da jo podpirajo.« — Tako pravi Italijan, ki je poučen o Boemih. Kdor govori drugače, ne ve ničesar.« Kohoutek govori gladko citate iz Torrejevega članka in sicer z nekim srdom, kakor bi nameraval pričeti borbo zoper mnenje Carduccijevo in Garibaldijevo.

Na potu v našo kočo si izliva srd na Italijane:

»To je doktor, akademično izobražen človek! Srednjo šolo je predelal in vseučilišče tudi, a nima pojma o najbližjem svetu! Carducci in Ariosta zna seveda na pamet, 100 fraz in citatov ti namelje za 5 minut o »Boemih« in ne ve, kdo so Boemi! — Naši Čehi se vozijo v Rim, v Neapel in v vsa mesta Italije, vsak človek ve nekaj o Italiji, ta inteligent pa ni nikoli slišal o nas, ni nikoli vprašal, kdo so tujci, ki puščajo toliko denarja v njegovi zemlji. — Rajši bom jedel z našimi ljudmi riž in menažo doma, da mi ne bo treba hoditi med inteligente v menzo.«

Četrta jugoslovanska dobrovoljska četa v vojni opremljeni (Resana).

»Ni vredno, Kohoutek, da bi se jezil,« ga mirim. »Njegovo znanje je velikansko, saj si videl, koliko recitira. Kje imaš češkega zdravnika, ki zna na pamet toliko nacionalne poezije? — Tu se ponavlja isto, kar smo doživeli v Veroni, ko smo bili »Japonci«. Tedaj se ti je zdelo smešno in zabavali smo se. — Italijanska inteligenca ima pač drugačno izobrazbo, docela svojo narodno.«

»Ko pa nimajo niti sence o kakem znanju!«

»Pouči ga! Sedaj ni treba drugega — Beneševo knjigo mu daj za dva dni! Isti človek, ki je bil do danes ignorant, bo od jutri dalje v svojem oficirskem zboru citiral Beneša in pel slavo Boemom.«

»Težavno delo!«

»Težavno? Igrača! Za pet minut sva ga obdelala in mu dopovedala. Pojem že ima, jutri dobi več.« —

7.

Trije polki nas poznajo. Videli so nas na delu in zaupajo nam. Bersaglieri in pešaki nas prijazno pozdravljajo in se razgovarjajo z detinsko radovednostjo ob vsaki priliki z našimi ljudmi, ki se brzo in drzno spuščajo v italijansko konverzacijo. Redov Janjić obvlada kakih 150 besed, a to mu zadostuje, da se s pomočjo znakov dogovori in pošali z Italijanom. Znancev že ima več stotin in tako tudi vsi ostali. Toda nihče izmed njih, ki nas poznajo, ne sme vedeti, da smo iz Avstrije. Major Finzi je svetoval, naj svoj izvor zamolčimo.

Storili smo pa v tem oziru pogršek, ki bi nam bil skoro onemogočil nadaljnje delo.

Z Monte Interrotto sta pritekla dva avstrijska ubežnika. Ogledovali so si ju pri 77. polku in ju gostili, potem pa poslali k nam. Oba sta Čeha. Eden izmed njiju, Vitek, ima tipično široko čelo, kratek nos in široka usta. Kdor vidi to lice, si ga zapomni. Dezerterja se radujeta, ko nahajata v mojem odredu več rojakov, in izjavljata željo, da bi ostala pri nas. Kaj bi pomiš-

ljali? Morebiti nam koristita, zlasti tukaj, kjer so jima znani avstrijski položaji . . . Dobro, naj ostaneta!

Sedaj sta že preoblečena in opremljena za silo.

V svoji novi ulogi sta ponosna in bi se rada pokazala. Italijanskih običajev pa ne poznata. Drobni običajev je toliko, da novincu ne moreš prvi dan vsega povedati. Hoja italijanskega vojaka je sama na sebi tipična, tipično je, kako se vojak obrača, ozira, kako se kreta pri razgovoru, tipično, kako nosi čepico, kako si veže gamaše in trakove na čevljih, kako se opasuje z jermenom. Mi vemo vse to, ker že dolgo opazujemo in se izkušamo prilagoditi, da zbrisemo glavne razlike med seboj in njimi. Novinca vsega tega ne vidita — nimata bistrosti in daru za opazovanje.

Ko mahata z novima puškama med prvimi v odredu navzgor proti bersaglierskim rovom, ju vidijo Italijani od daleč. Kdo sta ta dva?

»Za Boga, dva Avstrijaka sta med njimi!« kliče bersaglierski podoficir, pripoveduje tovarišu in kaže preplašen našo dvojico.

Glas teče od ust do ust in pojasnjevanju ni konca.

»To vendar ne gre, da bi Avstrijakom dovolili hoditi po položajih in pred fronto!«

Nastajajo skrbi in težave.

»Skrijta se vendar, pomešajta se med druge, ne hodita tako, da vaju vsakdor vidi!«

Ne pomaga nič. Čeha sta ponosna, da sta dobrovoljca in niti ne marata slišati, da imamo zaradi njiju skrbi. In Vitkovo čelo, nos, usta in brada! To je človek, ki ga zagledajo in spoznajo, ako ga porineš marker na sredino med tri stotine ljudi. Italijani pa imajo neizmerno spretnost v gledanju . . .

»Jutri ostaneta doma!« pravim Vitku. Italijanom ni po volji, da hodita z nami vidva, ki vaju poznajo kot avstrijska dezerterja.«

»Zakaj? Saj ste vsi dezertერი!« Vitek noče umeti, zakaj bi ravno on moral ostajati doma. Sreča je, da gledajoči Italijani niso razumeli njegovega odgovora.

Italijanom pojasnujem, da smo vzeli tega človeka s seboj, ki nam pokaže pot med frontami, po kateri je prišel k nam in da hočemo nanj dobro paziti.

»A tako! tako! Pazite dobro! To je Avstrijak!«

* * *

Umljivo je, da nismo uporabljali več ponesrečene metode, da bi uvrščali avstrijske ubežnike neposredno v svoj odred. Vsled krepke nove propagande je prihajalo obilo beguncev. Samo Jugoslovanov se je javilo pri nas in v sosednih odsekih 16, večinoma od 2. bosenskega in od 22. peš. polka (dalmatinskega), kar je brez dvoma lep uspeh, ako pomislimo, da naš odred na tem odseku ni imel nikakih izgub.*)

* * *

Dne 7. novembra je italijanska linija polna ljudi. Iz barak nosijo tovore in pohištvo, nalagajo na živino in tvorijo v smeri na Gallio.

Major Borghesio nima časa za nas. Zvedel sem samo, da zasedemo nove položaje, linijo Monte Longara—Gallio. Premestitev je v zvezi s splošnim umikanjem italijanske fronte.

Na zadnjem izvidniškem pohodu na Monte Zebio ne opažamo nikakih izprememb. Avstrijaki še ne slutijo, da jutri ne bodo imeli nasprotnika 7 km daleč pred seboj. Zvečer prejema tudi naš odred iz Vicenze depešo, naj se premesti v Gallio, kjer ga čakajo avtomobili. — Vežemo si prtljago in Kohoutek vodi odred v dolino Nos in dalje po cesti v Gallio.

Poslavljam se pri bersaglierih in hitim za svojimi navzdol. Na licih se jim izraža globok utis velikega udarca, ki je zadel italijansko vojsko. Italijan ne zna tajiti svoje bolečine in je ne zna nositi z moško resignacijo.

*) Jugoslovani so se javili sledeči: Pantelija Desančić, Aleksa Zorić, Risto Curić, Živan Vladušić, Dimitrija Žunić, Nikola Karanović Stanko Marković, Mičo Nedić, Jovo Knežević, vsi od bh. 2; od 22. p. p. so prišli: Đuro Vojvodić, Krsto Berber, Nikola Runjanin, Mitar Kremić; od lovsk. bat. št. 29: Pero Tučan, od lov. bat. št. 7 Danilo Mojšić.

Žal mi jih je, dobrih bersaglierov 46. bataljona, korakajočih za svojim obloženim trenom iz položajev. Marljivi so bili, zgradili so si močne položaje z rovi, nasipi, ovirami, barakami — zdaj zapuščajo svoje rove in ovire in niti ni časa, da bi demontirali barake. Zadnji odred bersaglierov, ki bo čuval linijo do jutra, ima naredbo, da sežge, česar ne morejo odpeljati.

Gallio, razbito mestece, je natlačeno infanterije in drugega vojaštva. Nered, krik, nervozno poveljevanje na vseh koncih. In to je vendar pripravljeno umikanje, kjer ne vidiš za seboj nobenega Avstrijaka! Kako more biti šele v beneških in planinskih krajih, kjer tlačijo Avstrijaki in Nemci za Italijani.

Naš odred čaka pri avtomobilni koloni na južnem izhodu iz Gallia. Italijani se mešajo v odred in gestikulirajo. Kaj imajo zopet?

»Komandant prihaja«, javlja nekdo, ki me je zagledal. Vidim, da jim je odleglo.

»Naša kolona?« vprašujem Kohoutka, javljajočega službeno, da smo zbrani.

»Naša.«

»Ali so ljudje razdeljeni?«

»Razdeljeni.«

»Na vozove!« poveljujem.

Veselo in hrupno se spravljajo na kamjone (lahke tovorne avtomobile). Kohoutek sedi pri šoferju zadnjega voza, jaz pojdem na prvi voz.

»Zaradi onega Vitka,« mi razlaga Kohoutek v naglici, »smo imeli nov škandal. Spoznali so ga zopet — mislim, da so od 77. polka — in niso dali miru, češ, da je Avstrijak. Ako ga imamo med seboj, smo mi tudi najbrž Avstrijaki. — Bil je zadnji čas, da ste prišli in nas rešili iz strahovitega položaja.«

Kolona se premika. Italijani gestikulirajo na cesti in gledajo za nami. Zdi se mi pa, da niso baš hudi na nas. Sklepam tako iz opazke, ki sem jo še slišal:

»Sono austriaci che vogliono combattere!« (Avstrijaki so, ki se hočejo bojevati skupno z Italijani.)

Šofer ima ukaz, da vodi kolono v Schivi. Tam baje prenočimo v baraki, jutri nas pa zapelje v Vincenzo.

Trda je doba v novembru 1917. Po katastrofalnem prelomu italijanskih linij ob Soči je morala Italija izprazniti zasedeno avstrijsko ozemlje in razen tega bogato Venecijo do reke Piave. Izgubila je ogromnega vojnega materiala, na tisoče kanonov, strojnih pušk, velikanske zaloge municije, hrane, vojaške obleke in do 300.000 ujetnikov.

Polom se zdi tako ogromen in bežeče trupe so demoralizirane, da ni izključen še daljši razvoj avstrijsko-nemške ofenzive in pohod zmagovalnih armad preko Piave. Na srečo se ustavlja avstrijski pohod. Lačni in žejni Avstrijci se gibljejo le počasi po Veneciji, kjer je v vsaki hiši obilo plena, jela in vina. V tem pa prihaja priroda na pomoč z jesenskim deževjem in snegom na planinah. Vode že naraščajo in Piava postaja na srečo velika prirodna ovira, kjer se gibanje nehote ustavlja. Sneg na planinah ne dovoljuje Avstrijakom, da bi krepko in naglo izrabili svojo zmago s sunkom od tirolske strani. In k temu prihaja nagla pomoč rezerv maršala Focha iz Francoske.

O strahoti italijanskega poraza nam donajajo neprenehoma podrobnosti. Poročnik Bramo, po rodu Goričan, je na begu od Gorice do Treviza videl tako žalostne prizore, da bi nam pripovedoval dneve in dneve. V skrajni nevarnosti je bil tudi italijanski kralj, ki se je nahajal ob prelomu fronte v vojni zoni, in z njim poveljnik tretje armade, vojvoda d' Aosta, ki sta se rešila le slučajno, da ju niso Avstrijci ujeli.

Vsa večja mesta do Rima so polna beguncev iz zasedene Venecije, ki jih je nad 200.000. Naglo rastejo cene in kmalu se čuti nedostatek nekaterih potrebščin. Disfatisti in mnogobrojni nasprotniki vojne se javljajo in rujejo po Italiji. Socialisti in klerikalci zahtevajo separaten mir. Časopisje še vedno ne pri-

znava poraza, general Cadorna pa dolži javno v vojnem poročilu italijansko vojsko, ki je dopustila, da je stopil sovražnik na »sacro suolo della Patria« — na sveta domovinska tla.

Cadornovo mesto prevzema general Diaz, ki pošilja s parlamentom in kraljem narodu in vojski poziv: »Vztrajati moramo!« Orlando izjavlja v parlamentu, da daje prednost smrti pred kapitulacijo.

Ne tajimo si skrbi, kaj bo z nami, ako Avstrija krepko izrabi svojo zmago. V oficirskem zboru poslušaj nasvete, naj zapustimo Italijo.

»Da bežimo?«

Vse, kar v meni živi, se protivi nečastnemu koncu.

»Ni še konec! Dokler niso sklenili miru, se hočemo i mi boriti.«

* * *

Zanimiv razgled se odgrinja po našem Slovanstvu jeseni leta 1917. Propadla je slovanska Srbija, propadla je slovanska Rusija. Bolgarska se nahaja v kolu sovražnikov. Nad ostalim našim slovanskim svetom gospodari Nmec in ga organizira v borbo zoper Slovanstvo. Ali se naši slovanski rojaki v Avstriji zavedajo resnobe te najžalostnejše dobe? Oni, ki bahavo in zmagonosno korakajo za nami begunci v trpečo Venecijo? Oni, ki plenijo, kakor plenijo Nemci, oni, ki se smeji, kadar se smeje Nmec, in ki kažejo resno lice, kadar se zresni nemškemu sobojniku izraz?

In kako življenje je v rojakih, ki gledajo tam doma vse te vojne dogodke? Naši starci, nekdanji bojevniki za skromne pravice ponižanega naroda, naša v nacijonalizmu rastoča mladina?

In nazadnje naše družine, sorodniki upornikov, trpeči v avstrijskih ječah, čakajoči rešitve svoje z zmago Slovanstva? Ali imajo še nekje na dnu potlačenih duš mesta, kjer bi mogla tletí iskrica tajne nade, da se izpolnijo njihovi življenski ideali?

Po daljni Rusiji, po Sibiriji nekje životarijo kakor večni skitalci ostanki borbenega Slovanstva in tu pri Solunu čuvajo zadnje decimirane srbske divizije nekoliko kršnih planin. Glede njih pa pravijo, da jih ukinejo in da namerava antanta opustiti fronto na Balkanu in premestiti vse trupe na zapad . . .

Za naše delo sedanja nesigurna fronta ni prikladna. V Veroni čakamo zime in pomladi in izrabljamo tedne za vežbanje in organizacijo odreda. Manjše naše izvidniške skupine si ogledujejo poedine nove frontne odseke. Z radostjo opazujemo, kako se je italijanska vojska v kratki dobi zopet uredila in kako so novinci s svojimi novimi polki mašili vrzeli.

8.

Koncem novembra nas obiskujejo zaporedoma novi in stari znanci iz fronte, iz Vicenze in Verone: oficirji Mazzurana, Boselli, Boschi, Re, Baradello, Soragna, Castelli, Fiorio, Galuffi, Dellaporta, Crowther, Finzi, polkovnik Marchetti in drugi. Razkazujejo nam vljudno znamenitosti, starinske stavbe in spomenike mesta Verone, pripovedujejo o bojiščih v okolici. Vprašujejo, ali smo zadovoljni in kako se nam godi.

»Zadovoljni?«

Težavno je najti primeren odgovor, s katerim bi ustregel očitni želji, da bi slišali hvalo iz naših ust.

»Vem, vem,« odgovarja Boschi in zamahuje z obema rokama, kakor bi hotel naznačiti z gestami, kaj se je v zadnji dobi dogodilo.

Če vidiš stotine krasnih zgodovinskih spomenikov in ti pokažejo vse kraje, kjer so nekdanj zmagovali Sardinci, Piemontezi in Garibaldinci, ipak ne zabrišejo niti sebi niti tebi iz spomina ogromnega poraza, ki je pretresel vso Italijo v zadnjem mesecu. Verona je polna beguncev iz vzhodne Venecije.

Baradellova mati je pribežala iz Latisane v Verono, kjer ji je našel sin za silo zavetišče.

Obiskali smo jo.

Bede vidiš pri beguncih toliko, kakor je v teh krajih ne pomnijo. Begunci pripovedujejo, kako ne-

človeško ravnajo avstrijski polki v zasedeni Veneciji onstran Piave in Tagliamenta z italijanskim prebivalstvom in premoženjem.

»Vi, gospod, ste tudi Hrvat in vaši tovariši tudi?« vprašuje debela »teta«, pri kateri stanuje Baradellova mati.

»Res je, Jugoslovani smo.«

»Hrvatje so Jugoslovani? Zakaj jih zovejo tako?«

»Pusti gospoda, teti!« ji odgovarja stara Baradellova.

»Saj si slišala, kaj nam je pravil Francesco o gospodu, ki je nesrečen kakor mi, njegova žena in njegovi »bambini« (otroci) pa še bolj nego mi.«

Žene so radovedne. Pripovedovati bi jim moral, toda nenadoma so zažvižgale po mestu sirene in top javlja, da je nad mestom avstrijski letalec. Mahoma je izginila splašena ženska družba nekam v obokano kantino pod hišo, kakor naročujejo policijski predpisi ob napadih sovražnih letalcev. Može se pa ne brigamo za stroge predpise in sedimo pri mizi v I. nadstropju brez ozira na bombe, ki padajo iz višine.

»Ta-le naša teti je neprijetna s svojo omejeno logiko,« opravičuje Baradello. »Slišala je o Hrvatih in sedaj misli, da ste vsi Slovani Hrvatje, Hrvatje onega tipa, kojega se naše ženske najbolj boje. Vsakega Hrvata, ki ji prihaja pred oči, bi se lotila in sedaj nimaš niti ti miru pred njeno agresivnostjo.«

»Pred bombo je bežala, Hrvata se pa ne boji.«

»Takega seveda ne, kakoršen si ti, ki si se ji lepo poklonil.«

»Ako bi pa priropotal po stopnicah pravi pandur, bi zbežala.«

»Nikar se tako ne šali! Strašno je.« —

Uvidevam, da moj način ni primeren, zato obračam na resnejšo stran:

»Nekdaj so pripisovali grozodejstva, kar se jih je dogodilo pod Avstrijo v severni Italiji, mojim rojakom, dandanes pa zopet, dasiravno je avstrijska in

nemška soldateska tako pestra in je naših le malo med masami.«

»Nekdaj, veš, je bila naša sodba upravičena. — Saj je zares hudo, kar pravijo. Poglej! Mi smo v Latisani vse izgubili. Avstrijaki so nam izpraznili stanovanje, pokradli, kar se je dalo, česar pa niso mogli pojesti in popiti in kar je viselo na steni, so polupali in razbili. V vinske sode v pivnici so streljali, da je vse izteklo. — Vsi spomini na očeta in na naša mlada leta so nam uničeni. — Mama nam plače, kadarkoli o tem govorimo.«

»Divjaki!«

»Mi jim tega, na žalost, ne moremo nikdar vračati.«

»A zmagali bomo.«

»Kdo ve, kakšen bo konec. A tudi, če nazadnje zmagamo, ne bomo mogli postopati na isti način. Saj ne moremo razbijati materijala, ki pripada sovražniku!«

Strelba proti avstrijskim letalcem se je za četrtrt ure pomirila in obrežje ob Adiži pod našim oknom je oživel. Poslavljam se in zovem mimogrede v kantino damam, da ni več nevarnosti.

Ljudje debatirajo po ulicah, deca zbira šrapnel-ske kroglice obrambnih baterij, ki so padale iz višine na strehe in tlak. Veronski meščanje so kaj zanimivi po takšnem nenavadnem dogodku. Pred desetimi minutami so tičali v varnih kletih, sedaj je vse na ulici. Z rokami krilijo in si kažejo, kje je kdo videl Avstrijaka v zraku, katera baterija ga je najbolje preganjala, grozijo s pestmi proti nebu, kjer si mislijo sovražnega letalca, pri tem se pa dokaj previdno in skoro plašno ozirajo po obzorju, ali se ne vrača morebiti od nekod nevabljen motor, pred katerim bi z vikom in krikom zopet pobrisali za deco in ženami pod varne podzemeljske srednjeveške oboke.

Blizu karabinierske (žandarske) stanice vidim bradatega poročnika Castellija v pogovoru z nekim

oficirjem. Salutiram in korakam dalje, Castelli pa zove za menoj:

»Stoj na mestu, Pivko!«

»Tako?«

»Tu je kapitan Tagliavacche (r. Taljaváke), ki bi te rad spoznal.«

»Pozdrav, gospoda!«

Ime novega znanca »Kravoreza« ali »Kravoseka« me ščegeče.

»Kje ste dobili svoje lepo ime?«

»Po očetu, gospod tovariš.«

»In s čim se pečate?«

»Ljudi zapiram,« se smehlja kapitan, Castelli pa dostavlja:

»Zlasti tiste, ki imajo rogove. — Ali ne vidiš, da je karabinier?«

»Vidim, toda z menoj ne bo posla. Meni so že odbili rogove.«

»Kdo ve! Zaprl sem že več »boljših« ljudi,« se smehlja Kravosek.

»Tudi jaz sem boljši, kaj ne? Hočete, da se primemo? Ali naj pripeljem skozi vrata San Zeno v Verono svojo jugoslovansko vojsko? Vseh veronskih policistov se ne bojimo!«

Kapitanu ugaja razgovor, Castelli mu pa pravi:

»Vidiš, to je Pivko. Kakor sem ti pravil. Zmeraj isti!«

»Kaj? Karabinierjem si že pravil o meni?«

»Pravil.«

»In vsakomur praviš?«

»Vsakomur. — Povej nama, Pivko, o čem si pre-mišljaj od mosta navzgor proti nama?«

»Premišljaj? Oprosti, nič ne mislim.«

»Lepo! Opazovala sva te.«

Ali naj mu priznam, kaj si mislim o veronskih meščanih, ki sem jih gledal na obrežju? —

»Zdravo, gospoda! Opazujta še druge pasante!«

»Stoj, počakaj!« pravi Castelli in podaja Kravoseku roko.

»Ako dovolite, vas obiščem o priliki,« pravi Kravosek.

»Prosim! Zbogom!« —

Castelli je trentinski Italijan, dobrovoljec. Boschi je pravil, da je spreten in bister delavec v izveščajnem uradu polkovnika Marchettija, šefa informativne službe.

Po ulicah grede opažam, da pozna Castelli obilo civilnega prebivalstva. Ljudje ga zaporedoma pozdravljajo, on pa odzdravlja leno in dobrohotno, stopajoč s planinskim počasnim dolgim korakom. Pri hoji si sega z levico često k bradi in brkam in se gladi. Oči se mu smehljajo in rad bi govoril dovtipno.

»Prijatelj, ti si doma tam nekje v sibirski Albaniji poleg Galicijancev. Kaj ne?«

Iz njegovega vprašanja posnemam, da želi zvedeti nekaj posebnega.

»Tam, baš tam. Dobre pojme imaš.«

»Seveda, seveda. Toda marsikaj ni jasno, kar je v glavah vaših Mamelukov in Kalmukov. Marchetti bi rabil v informativne svrhe studijo o političnih razmerah Slovanov v Avstriji, o ciljih, ki jih imajo razne vaše stranke in struje.«

»Vse to veš sam. Avstrijak si kakor jaz.«

»Dobro. Res je, videl sem že razne tipe Slovanov, a vse to ne zadostuje. Iz časopisov ne zveš danes ničesar. Čitam pa mnogo.«

»Nemške?«

»Večinoma nemške.«

»Odkod jih dobivaš?«

»Preko Švice in po drugih potih.«

»In ne moreš zvedeti nič točnega?«

»O, da, mnogo, toda kaos je v avstrijski žurnalistiki in cenzura je taka, da ne dobiš nikoli prave slike. Pol člankov je pristriženih, pol od vlade diktiranih. Tudi z vašimi slovenskimi listi je tako.«

»Ali jih dobivaš?«

»Seveda jih imamo. »Narod« ali kakor se zove, prihaja neredno, »Slovenec« pa točno. Iz Zagreba dobivamo nekaj, iz Prage nekaj.«

»Kdo vam čita? Saj menda nimaš pojma o jeziku naših mamelukov in Kalmukov?«

»O, ljudi je dovolj, ki nam delajc izvlečke. Pridi ob priliki in oglej si naše urade! Pa, kakor pravim, marsikaj nam ni jasno.«

»Vam bi dobro došla vojaška študija avstrijske komande o političnih ciljih Jugoslovanov.«

»Kdo jo ima?«

»Jaz.«

»Kje?«

»V deželi mamelukov in Kalmukov sem si jo deponiral.«

»To je daleko. Kdaj je izšla?«

»Spomladi 1916. — Kaj bi rekli vi trije, Marchetti, Finzi in Castelli, ako bi dobili referat, dopolnjen z mojimi opazkami?«

»Iz spomina?«

»Iz spomina. Kdor čita tako studijo z zanimanjem trikrat-štirikrat, jo zna na pamet. Elaborat avstrijskega izveščajnega oficirja nosi naslov »Die politischen Ziele der slowenischen Intelligenz«. Meseca marca 1916 ga je izdalo poveljstvo južnozpadne fronte. Studija uvažuje izjave političnih voditeljev in kulturnih delavcev in prihaja do zaključkov, da je v šestletni dobi 1908—1914 vse slovensko napredno meščanstvo prešlo v iredentistični tabor. Rumena ovitek ima brošura in številko K. Nr. nekaj čez 11.000. Čakaj, v zapisniku sem si notiral. Vidiš 25. II. 1917, K. Nr. 11.186. — To je tisti referat.«

»Pojdiva na kavo! Pripovedoval boš. Pojdi!«

Skozi balustrade na trgu Piazza Vittorio Emanuele me vodi k okroglim mizam in preden je kava na mizi, že piše v notes.

Pripovedujem mu o naših strankah, o stališču strank k jugoslovanskemu vprašanju, o izjavah Narodno napredne stranke leta 1906, o naraščajočem navdušenju naprednih vrst za jugoslovansko narod-

no ujedinenje. Delovanje kulturnih zavodov, zlasti Slovenske matice pod vodstvom profesorja dr. Fr. Ilešiča je vodilo Slovence naravnost v jugoslovanski tabor. Živahni dogodki leta 1908. in pričetek balkanske vojne, ki so jo sprejeli naši rojaki z nebrzdanim čustvom, so važni simptomi nove slovanske orientacije. Izjave Sokolstva so nosile tako odločen pečat srbofilstva, da so oblasti prepovedale 1913 in 1914 sokolski zlet v Ljubljani, na kojega je bilo vabljeno tudi srbsko in rusko Sokolstvo. Tajna in javna društva narodno-naprednega dijaštva so zasledovala jasen ideal ujedinenja s Srbi in Hrvati. Začetkom vojne je bilo več procesov proti našim državnim, t. j. protidržavnim zločincem.

A niti Slov. ljudska stranka ni tako Avstriji udana in lojalna, kakor bi se moralo zdeti, ako bi verjeli izjavam voditeljev, na primer dr. Šušteršiča. Slovenski klerikalci se niso jasno izrekli za brezpogojno ujedinenje Jugoslovancev, so pa često naglašali kot svoj program ujedinenje s Hrvati in tudi z ostalimi Jugoslovanci — v okviru avstrijske monarhije.

»Znano mi je,« me je prekinil Castelli.

»Julija 1914, po umoru prestolonaslednika, so se nenadoma zavili v črnorumene halje in dr. Šušteršič je ostro govoril zoper Srbijo. Kjub temu se mora priznati, da stranka v tem vprašanju ni bila enotna in da je v srcih večine mislečih strankinih pripadnikov tlela jugoslovanska misel, zaradi katere so mnogi izmed njih skupaj z naprednjaki morali trpeti v ječah in se zagovarjati pred sodišči. — Druge stranke v tej dobi ne prihajajo v poštev. — Socijalnih demokratov je neznatno število, toda i ta stranka je napram Avstriji iredentistična, kakor dokazuje razpust društva »Vzajemnost«. Pisatelj Cankar je predaval o programu jugoslovanskih socijalnih demokratov in naznačil kot njihov cilj ustanovitev jugoslovanske republike. Predavatelja je sodišče obsodilo. — — —

Vendar pa javne slovenske izjave niso dosegale one odločnosti, kakor so jo kazali v zadnjih letih Nemci v svojem vsenemškem narodno-političnem

stremljenju po združitvi z Berlinom. Kar je bilo nemške inteligence ob naših mejah in v mestih na slovenskem ozemlju, v Gradcu, Mariboru, Ptuju, Celovcu itd., je bilo pred vojno že vse organizirano v vsenemškem taboru. Proti njim ni nastopala policija niti sodišče. Na »Burschentagu« ob Binkoštih 1914 je v mariborskem parku vsenemški govornik klical ob navzočnosti najodličnejših uradnikov, med njimi sodnikov: »Proč od te črno-žolte Avstrije, ki se je že davno preživela in iz koje puhti trohnoba davnih stoletij!« Mi smo bili istega mišljenja, toda izjavljati ga nismo smeli. Bilo nam je pa tesno ob pogledu na vsenemško propagando, proti kateri so naše moči pre-slabe in ki si osvaja za svoje Nemštvo vse slovensko ozemlje. Nemško gibanje je bilo izzivalno, oholo, gro-zeče. Slutili smo, da pride kmalu do pobojev in da bomo v bližajočem se konfliktu brez zaščite avstrij-skih oblasti.

Vsenemški pokret je pa naglašal tudi protikato-liško stališče in se zavzemal za odpad od Rima. V tem pojavu bi lahko našli enega izmed vzrokov, zakaj so se slovenski klerikalci tesneje naslanjali ob katoliško Avstrijo, tesneje, nego so sami hoteli. Dokler so v Avstriji, bodo imeli po svojem mnenju ipak več zaščite svojih verskih privilegijev — nego bi je imeli pod Berlinom. V istem pojavu bi našli pa tudi nekoliko vzrokov, zakaj so slovenski naprednjaki prehajali v jugoslovansko orijentacijo, nekateri po-časni in z mešanimi čustvi, primerjajoč našo narodno moč z ogromno silo organiziranega Nemštva, mladina pa brezobzirno, zaupajoč tudi v čudo. Ne smemo pre-zreti, da so po sarajevskem atentatu prijeli pri Ma-riboru najprej (3. VII. 1914) 14-letnega gimnazijca, ki je odobral atentat napram vojaškemu stražniku-Hrvatu. Kar je sledilo, je značilno za Nemce. Ne iz avstrijskega, temveč iz vsenemškega stališča so iz-rabljali novo smer ter iskali med nami veleizdajalce in propagatorje za Veliko Srbijo. Časopisi »Grazer Tagblatt«, »Marburger Zeitung«, »Tagespost«, »Deu-tsche Wacht« v Celju in slovenski pisan vsenemški

list »Štajerc« v Ptuju so pričeli gonjo proti vsem, kar je bilo zavednih narodnjakov. Sestavljali so sezname »sumljivih«, takozvanih pristašev velesrbske ali panslavistične smeri in ko je bila proglašena mobilizacija, so bili narodnjaki že pod kontrolo. Nemški »Volksrat« je vršil v svojih odsekih v Mariboru, Celju, Ptuju gnusno denuncijantsko delo in pošiljal svoje zaupnike po cestah, da bi ne ostal kak narodnjak pozabljen. Ječe so napolnili z osumljenci, gonili osumljene velezdajalce na kolodvor, pljuvali po njih, topli jih s palicami in pestmi in kričali ostudno.

Castelliju hiti roka po papirju in dobrih deset lističev je že popisal in iztrgal iz bloka. Kadar piše točke, ki so mu znane, kima zadovoljno z glavo in si gladí z levico brado.

»Kaj nameravaš zdaj s tem?«

»Referat izdelam, ki ne bo slabši ko oni avstrijski K. Nr. 11.186. Hvala!«

»Detajlov ti lahko še navedem.«

»Hvala. Celotna slika je jasna. Okvir imamo in v okvir bomo mi sami stavili detajle.«

Plačujeva in odhajava.

»Kedaj želiš dobiti referat o politiki ostalih hajdukov in mamelukov?«

»Katerih?«

»Hrvatov, Čehoslovakov itd.«

»Istina. Kedaj?«

»V kratkem pridem.«

»Pridi k polkovniku Marchettiju!«

9.

Božič med dobrovoljci?

Rajši ne vprašajte!

Nihče izmed mojih Bošnjakov in Čehoslovakov ne prestopa v božičnih dneh civilnega hišnega praga, da bi v krogu prijateljev ali v gostoljubni družini mislil na svoje domače onstran zasneženih rovov. —

Sluga Đuro Janjić prinaša skromno južino, odhaja in se ne vrača do večera. —

Đuro nima miru. Zvedeli smo po ujetnikih, da so oblasti v Grkovcih pri Livnu v Bosni naznanile prebivalstvu, da je »lugar Đuro Janjić izdal svojega carja in da se bori proti Avstriji«. Slišali smo, da so mu nato razljučeni sosedge užgali hišo in da so mu žandarji odgnali ženo bogvekam preko Save, najbrže na Madžarsko.

Đuro nima več svojega doma, da bi se ga spominjal na badnji večer. Dolge brke, ki so mu štrlele krepko in skoro vodoravno od koščatega lica, so že teden dni nekoliko zanemarjene in oči mu ne sijejo več v humorju.

Svoje duševne račune si je uredil in rezultat javlja tako:

»Ostala mi puška i nož!«

Pri teh besedah mu trepeče koža na licih in na bradi mu drhti troje, četvero gubic.

V zadnjih dneh si išče nove družbe. Vsak popoldan zahaja na strelišče k »deci«. Tako naziva italijanske rekrute najmlajšega letnika »novantanove« (1899), kojega je vrhovna komanda po soški katastrofi poklicala v službo. Golobradi sardinski novinci ga zanimajo in »deca« ga pozna po imenu, še bolj pa po brkah. Pravijo mu »Kjabaffi« (»Ki ima brke« — »che ha baffi«).

Sardinci žvrgole v neumljivem narečju, toda ni ga človeka, s katerim bi se Bošnjak Đuro ne dogovoril. Vidimo ga, kako kima često in se zadovoljno smehlja blebetavim mladičem, a tudi on jim marsikaj razlaga.

Ob zidu sede in čepe štirje Sardinci okrog Janjića. Janjić drži v rokah papir in ga obrača. Mlad znanec mu je prinesel pismo, kojega je dobil za božič od sestre. Pismu je priložena fotografija.

»To si ti, Guiseppe?«

»Jaz.«

»In to?«

»Moja mama.«

»In to je sestra?«

»Sestra Mariola.«

»Dvajset let?«

»Šestnajst let.«

»Lepa slika,« hvali Đuro in Sardincu se dobro zdi, da ugaja staremu brkastemu vojniku slika sardinske družine.

Razlagajo mu, kaj piše Mariola iz planin pri Cagliarih, iz siromašnega kraja. Olje bi radi mleli, a delavcev ni, ko je Guiseppe vojak. Spominjajo se ga vsak dan pri delu in pri jelu, vsako uro, vsako minuto.

»Radi te imajo doma. Priden dečko, Guiseppe!«

»Radi se imamo,« pritrjuje Sardinec. »Ko bi mogel iti z menoj, da vidiš moj dom!«

»Nikoli,« meni Đuro.

»Kam pojdeš na dopust?«

»Nikamor.«

Sardinci vedo, da je Kjabaffi Bošnjak, ki ne more in ne sme misliti na dopust. —

»Kdaj si dobil pismo od doma?« vprašuje radoveden mladič.

»Nikdar,« pravi Đuro. »Kar sem v Italiji, nimam doma.«

»Za božič ti niso pisali?« se čudi Guiseppe.

»Nič.«

»In nisi žalosten?« —

Deca ne more umeti, kako je možno živeti brez zveze z domačini, zlasti sedaj, ko je božič. S pomilovanjem in strahom gledajo nanj in žvrgole med seboj, da jim Đurove misli ne morejo slediti.

Guiseppe vstaja in pravi nekaj, nato se obrača in teče preko ogonov v kuhinjo v strelnici. Za njim se dviga drugi in nato še tretji Sardinec in vsi beže drug za drugim v strelnico. Đuro ne ve, kaj se je zgodilo in premišlja, ali jih ni morebiti razžalil. Niti »Zbogom« mu ni nobeden rekel. Fotografijo in pismo ima še vedno v roki. Morebiti se vrnejo . . . ali vsaj eden izmed njih . . .

Seveda se vračajo.

Giuseppe je prvi. Nekaj drži pod pazduho in prijema v roko preskakujoč preko ogonov.

»Giorgio! Regalo di natale!« (»Božični dar!«) pravi Sardinec in mu moli belo vrečico iz domačega platna. Sedaj teko tudi ostali trije in vsak nese nekaj.

Đuro že umeva, da mu hočejo od tega darovati, kar so prejeli od svojih sester in mater. Vsi mu ponujajo zavoje in vrečice in silijo vanj, naj vzame kar vse.

»Hvala! Hvala! — Ne morem, to je vaše! Hvala!« Toda Sardinci so neuklonljivi.

Đuro kaže, naj razvežejo in pokažejo. Božičnega kruha mu ponujajo, ki se že drobi — saj je bil štiri dni na potovanju — slaščic, peciva, sadja. Janjiću se smehlja lice, a brez poželenja.

Darov ne mara, češ, da ima hrane dovolj.

»Tvoje je to, Mariola je poslala tebi.«

»Mariola in mama se bosta radovali, kadar napišem, da sem delil z vojakom, ki nima doma. Vzemi vse!«

Janjiću je položaj neprijeten. Vstaja in tišči pismo Sardincu v roko.

»Eno jabolko si vzamem. Hvala!«

Kakor na povelje so ga prijeli vsi štirje in mu jeli polniti žepe. Vsak grabi iz svojega zavoja in mu tlači v žep in za bluzo. Đuro se brani in se jih otepa, odrivajoč jih od sebe.

* * *

Redov Lahvička javlja, da se je nekaj zgodilo. »Za zidom ob strelišču hočejo italijanski vojaki tepsti našega Janjića.«

»Kako?«

»Videl sem, da ga suvajo. Janjić jih brca od sebe, oni pa skačejo vanj.«

Ta je lepa!

Obuvam se, da pogledam sam. V tem pa že prihaja Janjić preko okopov. Menda se je zares pretepal, ker se smehlja in mu žare oči.

»Kaj počenjaš Đuro?«

»Jaz? Nič!«

»Čujem, da so te topli . . .«

»Niso.«

Žepe ima tako polne, da se mu trgajo. Izza bluze mu štrli rumena štruca med prvim in četrtem gumbom.

»Deca mi ni dala miru . . . Moral sem vzeti . . .«

Na mladiče Sardince kaže, ki obdelujejo na strelišču že drugega dobrovoljca. Valter je med njimi. Ako je prilika dobiti kaj dobrega, je Valter vselej zraven. Tudi on prejema darove — dovolj bo zanj in še za tri, kar drži v obeh rokah.

Sardinci so pa menda najbolj zadovoljni.

Na zasnežene vrhove Sedmih občin (Sette comuni) vodijo gladke avtomobilne ceste docela do položajev italijanskih baterij. Poročnik Boschi vodi francoske artilerijske oficirje in jim razkazuje položaje. Francozi se pripravljajo na juriš na vzhodnem vznožju Grappe, da iztrgajo Avstrijcem Monte Tomba, zato hočejo videti, odkod bo sodelovala artilerija v sosednih odsekih.

Dne 27. decembra se jim pridružujem na dvo-dnevno izvidniško turo na M. Bertiaga pri Asiagu (1356 m), Cima di Fonte (1519 m), M. Sunio (1275 m), M. Pau (1420 m) in M. Cengio (1351 m).

Zvečer 28. decembra se vračamo v Vicenzo. Na vabilo majorja Finzija ostajam tu, da vidim delo raznih sekcij izveščajnega urada.

Informacijski urad operacijskih trup prve armade (I. T. O. I.) obsega mnogo odsekov v štirinajstih sobah in delavnicah.

Po mojih opazovanjih daje največ informativnega gradiva oddelek, v katerem obdelujejo izpovedbe avstrijskih dezertarjev in ujetnikov. Ta oddelek šteje na armadnem ozemlju precej podružnic (Centro I. T. in Centro Raccolta pri vsakem armadnem zboru in pri divizijah). Inteligentni oficirji in podoficirji, govoreči po več avstrijskih jezikov, se pečajo z inten-

živnim poizvedovanjem o avstrijskih razmerah. Ujetniki jim ne pripovedujejo samo o stanju frontnega odseka, v kojem so bili nazadnje, in o sestavi svojega bataljona, temveč odgovarjajo na stotine vprašanj glede življskih razmer prebivalstva. V vili Dolfin (Rosa pri Bassanu) je glavno koncentracijsko zbirališče ujetnikov in najvažnejša delavnica imenovane sekcije izveščajnega urada, v koji delujejo poleg Itali-

Podpor. Nikolić.

(Kot preoblečen Avstrijak).

janov zanesljivi elementi (dezertjerji) avstrijskih narodnosti, med njimi tudi nekaj Jugoslovanov in Čehov (poročnik Nikolić, aspirant Teodor Pajk, v drugi polovici decembra tudi aspirant Veselko).

V izveščajnem uradu slišiš o stvareh, o kojih se ti ni nikoli sanjalo. Urad dobiva iz notranjosti sovražnih držav poročila in ima torej izvedeno vohunsko organizacijo v Avstriji.

Poročnik Boschi, ki sedi v artilerijskem informativnem uradu, mi pripoveduje o tem. Ta točka me silno zanima.

»Ta posel je težaven. Kako, da Avstrija ne odkrije poročil in ne polovi agentov in vohunov?«

»Avstrijaki vesijo, kakor ti je znano, samo one zločince, koje ujemajo. Naši agentje pa se ne marajo sami javljati, ako jih Avstrija ne odkrije.«

»Dobro. Toda kako naj si mislim vaše občevanje z agenti v Avstriji, ki pošiljajo poročila?«

»Včasih preko fronte, včasih preko vode, včasih po zraku, včasih po železnici . . . kakor je najbolj udobno in sigurno. Vzemimo primer, ki ti odpre razgled! Več avstrijskih železniških uradnikov nam pošilja poročila. Eden izmed njih sedi na križišču Franzensfeste. Ta stanica je važna, kaj ne? Kar se premika na tirolsko fronto, mora pasirati Franzensfeste, in kar odhaja s fronte, se vozi preko Bolzana v Franzensfeste. In tako vemo za vsako baterijo, za vsak tren in bataljon, celo za dopolnilne čete, ki prihajajo v tirolski rajon. Železniški uradnik notira po vagonih in transportnih listinah številke in jih pošilja enostavno nam.«

»To se mi ne zdi tako enostavno, kar zoveš pošiljanjeotic. Zapisovanje transportov — je možno, toda kako naj pride poročilo čez fronto?«

»Ne prihaja čez fronto. Taka služba, ki je stalna in redna, skoro vsakdanja, ima druge poti. A zaupno! Ne izrabljaj tega, kar ti pravim! — Železniški uradnik vrši v Franzensfeste službo, stanovanja pa tukaj nima. Spat se vozi vsak drugi dan v Innsbruck. V Innsbrucku si hodi v lekarno, recimo v lekarno »pri sv. Florijanu« po sladkor zoper kašelj in zoper bolečenje grla. Takih pilul, florijanskih, marijanskih, je več sort. Izdelujejo jih tudi na Dunaju, v Innsbrucku, Zürichu in v vseh lekarnah, ki hočejo mnogo zaslužiti. Pilule kupujejo kot lek tudi v inozemstvu, za Avstrijo v Švici. Izvoz domačih patentiranih avstrijskih pilul v Švico ni prepovedan. In tako prihajajo naročene pošiljatve iz Bazileje in Zürichu v Inns-

bruck in na Dunaj in v Prago in narobe — tudi Innsbruck pošilja v Zürich. Na tem torej ni nič posebnega, ako si prihaja železniški uslužbenec redno po kovinasto škatljico sladkorja in oddaja svojo prazno škatljico, da mu jo napolnijo. Tako je prišlo poročilo začasno v Innsbruck, ker uslužbenec — je naš človek in magister v lekarni je tudi naš človek. — Magister Peter ali magister Pavel je načitan gospod, ki vsako noč čita v zaprti sobi pozno v noč. In dela tudi nekaj drugega. Na fine papirne trakove, 8 cm dolge in 8 mm široke, piše poročilo za poročilom, označuje trakove s številkami, jih suče v fine klobčiče in obdaja s sladkorno skorjo, da se v ničemer ne razlikujejo od marijanskih kroglic za kašelj. In take škatljice romajo drugi dan v Švico.«

»A obmejna kontrola za trgovske predmete?«

»Med stotinami škatljic bi bilo čudo, ako bi odprli eno edino pravo in da bi baš v tisti razrezavali bonbone. Doslej nam cenzura ni prišla na sled.«

»Kako pa ve Švicar, ki je seveda tudi naš človek, v kateri škatljici je dragocena roba?«

»Neznaten znak je že na zunanji plošči, po katerem se loči blago od blaga. Ta znak spoznava samo strokovnjak. In tako odhaja škatljica s posebnim kurirjem bodisi v Pariz ali pa v Padovo in k nam. — Nekaj blaga je francoskega.«

»Koliko dni potrebuje poročilo iz Franzensfeste v Vicenzo?«

»Naša pošta ne posluje zmeraj enakomerno. Včasih so v postajah zadržki in poročilo je že hodilo mesec dni. Povprečno pa zvemo za sedem dni o izpremembah.«

»Potemtakem novi bataljoni niso niti v fronti, ko so že avizirani?«

»Tako je. Danes pričakujemo nestrpno baterije, ki so jih peljali 9. in 10. decembra preko Beljaka in Bolzana, a se doslej niso javile, niti nam jih ne znajo ujetniki in dezertjerji naznačiti. Prepričan sem pa, da je naš poročevalec točno zapisal, kar je videl, in da bomo za 14 dni vedeli, kje so.« —

Boschi kaže artilerijske karte z avstrijskimi položaji, karte o sestavi avstrijskih bataljonov, brigad, divizij z narodnostnimi odstotki v raznih barvah — ogromno delo, ki ga vrši kartografski oddetek informacijskega urada. Kaže mi kup najnovjših avstrijskih časopisov, nemških, čeških, hrvatskih, slovenskih, madžarskih in drugih.

»Pri tem delu bi lahko tudi pomagal, dokler si pri nas, da ne boš docela brez dela. Čitaj hrvatske liste in sestavljaj poročila o vsem, kar bi nas zanimalo!«

Boschi ima drugih poslov in ne more ves dan biti na razpolago radovednemu, nadležnemu gostu. Izpraznil mi je mizo, porinil časopise in papir in rekel:

»Delaj!«

Smehlja se bistro in se muza proti mizi poročnika Fiorija, ki si igra s svojim dresiranim lepim psom.

»Novega delavca sem odkril.«

* * *

Kapitan Mazzurana mi pošilja novoletno voščilo z obvestilom, da je bolan, ter me vabi v svojo sobo na partijo šaha, češ, da mu tako v postelji hitreje mine dolg Silvestrov večer. »Seveda,« dostavlja, »ako nimaš drugega prijetnejšega programa . . .«

Mazzurano imam rad. Ako me vabi, je treba vse druge programe odložiti in iti k njemu na šah, na igro, v kateri je sicer tudi on diletant, ki ga pa veseli. Grlo ga poboleva in v grdi zimski dobi se mu kronična bolezen ponavlja baje vsako leto.

Mazzurana je Trentinec, poznavalec avstrijskih razmer in nam naklonjen. V dobi naše malodušnosti je prihajal iz Vicenze k nam na kratke obiske v Verono in kazal na nežen način svoje sočutje z nami.

Ob 18. uri sem že pri njem.

Porinil sem mizico in stol k postelji.

»Zdaj še koš!« kaže Mazzurana za vrata. »V košari imam šest steklenic črnega vina.«

»Saj ne piješ vina!«

»Zate je, ako zmoreš. Pomočniki pa še pridejo. Pozval sem si prijatelje za Silvestrovo. Odmaši si! Danes poizkusim tudi jaz.«

»Kdo so prijatelji?«

»Boschi, Scotoni in Fiorio pridejo.«

»Sami Trentinci torej . . .«

»Da, prijatelji izza mladih nog.«

»Kako prihajam jaz v vašo zaključeno družbo?«

»Odmaši si, pravim, in nali! Kaj boš vpraševal?«
Popravljam mu zaveso, da zakrijem okna. Po predpisu ne sme v nobenem oknu biti svetlobe. In začenjava igrati.

Trentinska družba se v zabavi in pogovorih vidno razlikuje od ostalih Italijanov. Kadar so sami med seboj, se šalijo v trentinskem narečju in se spominjajo življenja in borb pod Avstrijo. Nam so po družabnih oblikah in običajih vsekakor bližji.

Okrog 23. ure se razhajamo, a ne po lastni volji, temveč na zahtevo stroge gospodinje in na ukaz policije, ki hiti od hiše do hiše z obvestilom, da je treba ugasniti vse luči in zapreti hiše.

Zakaj?

»Avstrijski letalci se bližajo . . . Avizirani so iz Trevisa in Bassana.«

Seveda smo radovedni.

Scotoni in Fiorio se poslavljata. Midva z Boschijem imava drugo pot.

Jedva smo na ulici, že slišimo »ratatata« . . . avstrijskih motorjev nad nami in pikanje obrambnih baterij po hribih okrog Vicenze. Trije žarometi preiskujejo s slabotnimi žarki zračne višine nad mestom. V bližini železniške postaje pada zaporedoma pet letalskih bomb. Šrapnelske krogle iz obrambnih baterij ropotajo po strehah, rožljajo po kovinastih žlebih in po zidovih. Često se umikava z Boschijem, ki ima z menoj isto pot, s sredine ulice pod kap in pod portale zaprtih hišnih vrat.

Ulice so prazne. Pod portalom sva našla policista, ki naju osorno vprašuje, zakaj se nisva umak-

nila pravočasno domov. Boschi ga pomirjuje, češ, da sva oficirska patrulja, ki išče vojake-ponočne ptičke.

»Desetorico sva že zaprla. Jaz iščem Italijane, ta gospod Angleže.« Boschi me je sunil s komolcem.

»Prestroge so vaše naredbe,« pravi stražnik, ki se mu budi sočutno srce. »Današnji večer, zadnji večer v letu, bi že lahko dovolili ubogim vojakom kaj več svobode! A, vi ste Anglež?«

»Good evening, sir!« (Dober večer, gospod!) mu pravim namesto odgovora na vprašanje, ki je veljalo meni. Nekaj kletvic in pozdravov in angleških fraz se med Angleži hitro naučiš in to je kaj vredno, če hočeš imponirati vicentinskim policistom. Boschi zna še več.

»Čast mi je pozdraviti vas,« pričinja policist nad vse vljudno. »Vaši rojaki so nocoj po mestu jako glasni.«

»Kje so moji rojaki?«

»Tu doli na trgu pijejo žganje in pojejo. Rekel sem jim, prosil sem jih, naj gredo mirno domov, a zame se niti ne menijo. Prosim vas, gospod oficir, pomagajte mi in recite jim, naj gredo prepevat v karnel!«

Boschi mi daje iznova znak s komolcem. »Angleži imajo v Silvestrovi noči tudi radi malo več svobode — in policija v Vicenzi ne sme biti prestroga.«

Zapuščava policista, da vidiva, kaj je na trgu. odkoder se sliši hrup.

Jaz bi rajši še počakal pod portalom, dokler se baterije ne pomirijo, toda če ima Boschi dobre živce, jih imam jaz tudi. Ropot avstrijskih motorjev se oddaljuje, domače baterije pa še zmeraj streljajo v višine nad mestom.

Zavijava proti magistratnemu trgu. Okrog spomenika je razstavljena skupina 10—12 temnih postav. Nekateri skačejo, drugi tekajo in kličejo kratke opomine: »Hip!« - »Cliff!« - »Hup!« Inače je vse tiho.

»Za Boga!« pravi Boschi polglasno, da ne moti žlahtne igre. »Angleška specijaliteta! O polnoči nogo-

metni match z žogo na temnem trgu, ko poka na vseh koncih!«

Gledava in prihajava bliže. Toda to ni dobra žoga. Nekaj lažjega je, kar se slabo odbija.

»Berretto!« Oficirska visoka trda modna čepica je, ki jo brcajo. Nekdo jo je izgubil na trgu bodisi v pijanosti ali na begu pred letalskimi bombami.

Izborna šala! Pojdiva pomagat!«

Boschi je že priskočil proti čepici, ki se je pri-kotalila blizu najinih nog, in jo sunil na sredo proti spomeniku. Čepica je priletela v visokem loku nazaj in zopet odletela proti spomeniku.

»O! O! Pomočniki!« pravi nekdo angleški.

»Kdo ste?« vprašuje drugi.

»Italijani spat — bombe padajo!« opominja tretji igralec v slabi italijanščini.

»To niso Italijani,« meni prvi, ki se je približal. »Italijani so že bežali. Ostali smo samo mi.« —

»Your pardon, gentlemen!« (Oprostite, gospoda!) pozdravlja Boschi. »Tu imam srbskega oficirja, ki želi vstopiti v igro!«

»Kaj? Serbian officer?«

»Certainly.« (Istinito.)

»Neverjetno,« pravi Anglež. »To je pa istina, da Serbian ne beži pred avstrijsko bombo. Oprostite, gospod, jaz sem »artilleryman (kanonir) Heller, scotchman« (Škot). Srbe ljubim. Dovolite, da vas poljubim.«

Ne moreš se umakniti ljubeznivemu »skočmanu«, ki ni trezen. Po žganju diši. A naj bo, poljubiva se! Prekinili so igro in zbirajo se v tesnem krogu okrog nas. Heller si odpenja bluzo in si trga z ramen in s čepice embleme (znake) ASC iz rumene medí.

»Tu imaš, Serbian, v spomin na noč v Vicenzi, v spomin na Hellerja, ki Srbe ljubi. Here is my address« (r. hir is maj adres = tu moj naslov).

Njegov tovariš je potegnil iz žepa dvolitrovsko »bottle« (steklenico) z ostankom »brandy« (žganja) in piti morava oba z Boschijem iz njihove skupne steklenice na zdravje Angležev in na srečno novo

leto 1918, ki bodi leto definitivne zmage angleške in naše. Bottle kroži naglo iz roke v roko in je kmalu prazna, nakar se prijemajo za ramena in plešejo poskakujoč in gibajoč se v sklenjenem krogu škotski narodni ples s pesmijo in žvižganjem. Midva z Boschijem, ki ne znava poskakovati v njihovem taktu, se ne moreva izmakniti pred koncem plesa, ker naju Škoti trdno držijo — skoro pretrdo. — Na oglu pa stoji policaj, ki se je pritihotapil izpod portala za nama in gleda, kako goniva kot oficirska patrulja angleške ponočnjake in razgrajače spat. Priplesali smo tako daleč, da se nam zapleta »cap« (italijanska čepica), s kojo so si preje igrali, med stopala.

»Ha, naš match!«

V naslednjih trenutkih smo že razvrščeni in čepica frči od noge do noge.

Policist se obrača in odhaja nazaj v svojo temno ulico, s trga pa ne slišiš nikakega hrupa več razen skokov okovanih čevljev in rezke klice: »Hip! cliff! hup!«

* * *

Boschi me vabi, naj pridem jutri na novoletni praznik v restavracijo Agostino v družbo artilerijskih oficirjev, ki so na novoletnem dopustu v Vicenzi. Potem pojdemo na sprehod v okolico, da nam pokaže Fiorio, kaj vse zna njegov dresirani pes, zvečer pa pojdemo v kino, kjer dajejo »Il sogno di Momo — guerra liliputana«.

Ali je tako življenje primerno zame?

Praznikov ne poznam, brez dela in skrbi ne morem biti.

Ušel sem razposajenim artileristom. Ker se ne znam smejeti, me niti kino ne more zabavati. Dovršujem referate, koje sem prevzel za bulletin o izvlečkih iz avstrijskega časopisja ter se poslavljam od vicentinskih znancev.

Z dopisnikoma listov »Corriere della Sera« in »Il Popolo d' Italia« se vozimo 3. januarja iz Vicenze

in prilika je, da poučim medpotoma zgovorna' rado-vedna gospoda o naših problemih. — —

* * *

»Kaj ste nam prinesli?« vprašujejo moji oficirji v menzi kakor deca, kadar se jim vrača oče iz mesta.

Referat in dve steklenici pelinovca jih zadov-
ljujeta.

Obilo korespondence se je nabralo v dobi moje odsotnosti. Med novoletnimi voščili so pozdravi ofi-
cirskih zborov 46. bers. bat. in 77. p. polka. Kapitan Crowther si želi že zopet sodelovanja našega odreda. *)

10.

Dne 5. januarja smo prejeli prvi odgovor od za-
stopnika slovanske emigracije. Ravnatelj Hlaváček,
vodja češkoslovaške pisarne v Rimu, nam javlja, da
je došel v vojno zono in da nas obiše 6. januarja
v Veroni.

Radujemo se.

Hlaváček se je pripeljal 6. januarja po obedu.

Po prvih utisih razmeroma mladega, toda močno
osivelega moža uvidevamo, da imamo pred seboj
skromnega, neumorno delavnega človeka, ki se
vztrajno, resno, a skoro brezuspešno trudi in peha
po Italiji za svojo narodno stvar.

»Naši uspehi so doslej neznatni, istinito mini-
malni. Jedva nam je uspelo, da smo si pridobili in
uredili pisarno v Rimu. — Na vseh koncih imamo
težave. V Rimu nas opazujejo korak za korakom in
preden si priboriš dovoljenje, da obišeš rojake v ta-
borišču, moraš prehoditi križev pot. Tudi potovanje
k vam v vojno zono ni karsibodi.«

»Glede Jugoslovanov je še slabše. Tu so italijan-
ske aspiracije, obsežene v londonskem paktu, naj-
večja ovira. Italija se hoče, kakor znano, razširiti na

---

*) Il capitano E. Crowther invia un saluto al Reparto jugoslavo con la speranza di poter riavere presto la collaborazione della colonna Paolini.

račun bodoče Jugoslavije ob Jadranu in konflikt med njo in med Jugoslovanskim odborom je neizogiben. Tako je Jugoslovanski odbor prenesel svoje delovanje rajši drugam, ker ni govora, da bi vnanji minister Sonnino brez vseh kompenzacij odnehal od točk, koje mu garantira pogodba z zavezniki. Jugoslovanski odbor nima v Italiji ne pisarne ne agenture.»

Hlaváček govori počasi, z mirnimi gestami o diplomatskih naporih Čehoslovakov in Jugoslovanov pri poedinih zapadnih državah.

»Čehoslovaki smo nahajali začetkom vojne v inozemstvu več težav nego Jugoslovani, ki so se lahko opirali ob obstoječo srbsko državo in njeno že izšolano diplomacijo. Prve drobne uspehe smo dosegli v Rusiji, ko je car Nikolaj II. sprejel 20. avgusta 1914 našo deputacijo in dovolil češki odred v ruski vojski.

— Prof. Masaryk se je pripeljal v Rim in oddal zaveznikom spomenico; nato je potoval v Pariz in London aprila 1915 in se pogajal s Francozi, Rusi, Angleži in Srbi, nastopil v Ženevi 6. julija 1915, nakar se je osnoval inozemski odbor. Odbor je pričel živahno propagando. Wilsonov odgovor v imenu zaveznikov je prvi uspeh. V Rusiji smo si v revolucijski dobi sestavili češkoslovaško vojsko in ruski minister Miljukov je priznal upravičenost naših narodnih zahtev. To je bilo prvo priznanje. V bitki pri Zborovu si je naša majhna vojska priborila ime, nakar se je razširila na armadni zbor.

Tudi v Franciji smo se pogajali zaradi vojske in v Italiji smo pričeli organizirati ujetnike. V Franciji so bila tla ugodnejša. Tu nam je obilo pripomogel M. Štefanik, ki je kot francoski oficir izvršil z dovoljenjem francoske vlade več misij za ustvaritev naše narodne vojske. Dr. Eduardu Benešu se je posrečilo zaključiti pogajanja s francosko vlado in dne 17. avgusta 1917 smo podpisali vojaški dogovor s Francijo. Najvažnejši vojaški in diplomatski naš uspeh v Franciji je pa najnovejši dekret z 21. decembra 1917 o osnutku češkoslovaške vojske v Franciji. Dekret so podpisali prezident republike Poincaré, predsednik

ministrstva in vojni minister Clemenceau in vnanji minister Pichon. Češkoslovaški narodni svet (Č. Národní Rada) v Parizu je priznan kot začasna vlada, ki sme izvesti mobilizacijo Čehoslovakov v Franciji.

V Italiji smo slabi. Kar smo dosegli, je to, da smo otvorili v Rimu pisarno in da se koncentrirajo ujetniki po narodnostih. Glavni tabor češkoslovaških ujetnikov že imamo v Paduli. Italijanska vlada nam noče dovoliti samostojne vojske in bi bila voljna pripustiti samo vojaške delavske oddelke, ki bi ostali formalno kot ujetniki v evidenci komisije za vojne ujetnike in bi izvrševali pod italijansko komando fortifikacijska dela v vojni zoni. Nam taka rešitev ne more zadostovati, zato jo odklanjamo. In obtičali smo na mrtvi točki. V dobi, ko nismo vedeli, kaj naj storimo, smo zvedeli o vas in vašem avtonomnem odredu. Bilo mi je neumljivo, kako ste si mogli kot Jugoslovani priboriti tak privilegij. In na svojo največjo radost smo slišali, da ima vaš odred več čeških oficirjev in mož. Zato sem se pripeljal, da vas vidim. Informiral sem se v Padovi, odkoder so me poslali v Vicenzo k majorju Finziju. Finzi me je ljubeznivo informiral in sedaj umevam, zakaj je navdušen. — Vidim, da je v Italiji led prebit. — Slišal sem, da imate možnost pritegniti v svoj odred še ljudi in ga razširiti na število, ki vam je potrebno. Ali je istina?«

»Formalnega prava nimamo, toda via facti bi šlo. Komanda I. armade bi po zagotovilu majorja Finzija brez dvoma odobraval vse, kar bi storil naš oficirski zbor v razširjenje odreda.«

»Via facti pravite? Pri vas zadostuje, ker vašega odreda ne bodo več razpustili in porinili v taborišče. Ali morate dajati italijanski komandi garancije glede ljudi?«

»Seveda. Za absolutno zanesljivost dobrovoljcev moram jamčiti. Da bi jemali ljudi, ki bi nam ob ugodni priliki dezertirali v Avstrijo? Tega se Italijani itak bojé. Nezaupni so dovolj, kar so nam že čestokrat pokazali.«

»Tako je v redu. Vi in oficirji poznate ljudi in veste, za koga smete jamčiti.«

»Eden dobrovoljec naj nas osramoti in konec je vsega — onemogočil bi nam nadaljnje delo! Prepričan sem, da bi nas ne puščali več na fronto. Kdo ve, kam bi nas dejali . . . Vse delo bi se nam zrušilo na mah.«

»Istina. Tako je. — Kakor danes kažejo razmere, ni upanja, da bi se jugoslovansko-italijanski spor razvzval v kratki dobi. Zato za vas ni oportuno, ako bi forsirali jugoslovanski odred. Čehoslovaki pa nimamo z Italijo nobenega teritorialnega spora. Vse kaže, da bo Čehoslovakom preje možno dobiti formalno izjavo in odobrenje italijanske vlade nego Jugoslovanom. Ako pa prizna Italija nas, ne bo mogla inace ko dati logično tudi glede Jugoslavije priznavalno izjavo. Moj nasvet bi bil:

Pritegnite v prihodnji dobi v dobrovoljski odred še več Čehoslovakov. Neizmerno nam koristite s tem, ker se bomo sklicevali na odred in njegovo vedenje na fronti. Posredno boste koristili s tem svoji lastni diplomatski akciji, ki jo bo Jugoslovanski Odbor prej ali slej moral pričeti v Italiji, kjer bo našel zaradi vas že lažje stališče.«

* * *

Po večerji nadaljuje Hlaváček s svojimi informacijami o rimski pisarni. Pripoveduje nam o inženirju Karlu Veselem iz Brescie, ki živi kot Čeh od nekdanj v Italiji. Generalni tajnik »Češkega narodnega sveta« dr. Ed. Beneš se je pripeljal začetkom 1917 iz Pariza na obisk v Italijo in dosegel dovoljenje »Češke pisarne« (»Ufficio della Boemia«), ki jo je osnoval inž. Vesely v svojem stanovanju v Rimu. Od maja dalje mu pomaga v pisarni Hlaváček, ki je kot avstrijski oficir-dezertter dokazal Italijanom svojo zanesljivost in so ga zato pustili na svobodi.

»Pisarna daje informacije, pošilja v taborišča knjige in časopise in izkuša dobiti zvezo z ujetniki. Italijanska cenzura je pa tako stroga, da uničuje skoro vse pošiljatve in tudi pisma, ki jih piše pisarna ujet-

nikom. Malo boljše je, odkar je izšla Beneševa knjiga v italijanskem prevodu »Boemia contro l' Austria-Ungheria«, ki ji je poslanec Andrea Torre napisal uvod. — Dr. Beneš je bil jeseni 1917 drugič v Rimu, toda dogovora glede čeških legij ni mogel skleniti. Italijanska obljuba nam ni mnogo vredna, da bodo dovolili legije, »ako bodo razmere dopuščale« . . . Ta odgovor znači, da nam jih še dolgo ne bodo dovolili. Sočasno so nam očitali avstrofilske izjave čeških politikov doma, avstrijakantstvo ujetih čeških oficirjev v Italiji, najbolj pa vedenje čeških polkov, ki jih uradna avstrijska poročila hvalijo. Ta točka je znamenita: Italijani so prezrli dejstvo, da se je češko-slovaška armada borila s štirimi polki poleti 1917 v Galiciji, dasi nas je rusko uradno poročilo pohvalilo dne 3. julija 1917. Prezrli so, da je bil avstrijski polk št. 36 razpuščen že 16. junija 1915, slično kakor 28. polk, ki se je dne 3. aprila 1915 udal brez strela Rusom. Na drugi strani nam Italijani očitajo vsako avstrijsko uradno poročilo, kadar omenja češke polke, na pr. 11., 88. in 102., ki so se baje dobro držali . . . Italijanski zunanji minister Sidney Sonnino noče dati nikakega obveznega odgovora, temveč se sklicuje na mednarodno pravo glede ujetnikov, razen tega pa nam hoče biti dobrotnik, ki ne sme dopustiti, da bi avstrijska vlada po ustanovitvi legij še bolj pritiskala in gnjavila češko ljudstvo, vesila ujete dobrovoljce in izvajala represalije na italijanskih ujetnikih in na italijanskem prebivalstvu v Avstriji. — Pisarno smo nekoliko razširili. Sedaj imamo večje število uradnikov, a italijanski policijski uradi nas še zmeraj nadzorujejo, tajno in javno. Pisarniški uradniki se morajo vsak teden osebno javljati pri policiji.«

O razmerah v ujetniških taboriščih nam Hlaváček pravi:

»Koncentracija ujetnikov po narodnostih še ni izvedena. Stvar je v toku, toda razvija se prepočasi. O dislokaciji ujetnikov odločuje komisija pri vojnem ministrstvu («Commissione dei prigionieri di guerra»), oziroma njen predsednik general Spingardi, ki veči-

noma nasprotuje željam naše pisarne in nam ne zaupa. Spingardi se ljuti zaradi vas in se huduje na vrhovno komando, zakaj je dovolila brez njegovega znanja tvorbo dobrovoljskega odreda, češ, da ste dezertjerji in da pripadate v Italiji edino njemu in njegovi komisiji. S kakšno pravico si pridržuje major Finzi v vojni zoni dezertjerje in jim daje puške v roke?»

Hlaváčku hočem poiskati in pokazati svojo carzansko svobodno listino, on pa pravi:

»O, saj vem, kaj je z vami. Za barona Spingardija je vaše pismo neveljavno, ker ga sam ni podpisal. Dobro je, da Spingardi ne odločuje vsega, in če bi morali tudi vi vložiti najprej pri njem prošnjo za osvoboditev . . .«

». . . ki bi jo Spingardi vrgel v koš . . .«

»Mogoče.«

»Gospod ravnatelj, ta-le komisija nam je poslala statistične pole z zahtevo, naj je izpolnimo »v svrhu statistike vojnih ujetnikov.« Ko smo pa čitali napis in svrhu, sem vrnil pole s pristavkom, da med nami ni vojnih ujetnikov in da so njihovi izkazi za nas brezpredmetni. Nato ni prišlo nič več.«

»Takšne šale si vi lahko dovoljete.«

»Nam se ni zdelo šaljivo, temveč žaljivo. Rekli smo si, da poberemo šila in kopita in ajdi iz Italije s prvim vlakom, ako bodo zahtevali slične statistične popise.«

»Pod zaščito armadnega poveljstva vam ne morejo nič.«

»Prvi dan so nas zaprli,« opozarja Jirsa, »a zagnali smo vik in ves Forte Procolo je bil po koncu in v strahu.«

Pripovedujemo epizodo z našim uporom in ravnatelj Hlaváček nadaljuje:

»Ujetniških taborišč je po Italiji toliko, da do danes nimamo pregleda o njih. Iz krajev, o katerih nismo niti slutili, se oglašajo naši pisarni ujetniki. Nad 100 taborov imamo v evidenci, najmanj 100 nam je neznanih. Življenje v taborih je različno — odvisno

od komandantov in dodeljenih oficirjev. Do leta 1917. so ujetniki živeli razmeroma dobro, kar se tiče hrane in obleke. V taborih se gibljejo svobodno, izven taborov — n. pr. na vsakdanjih izprehodih — pod oboženo eskorto. Poljski in cestni delavci nimajo strogega nadzorstva. Čitanje listov je v taborih prepovedano, pošta z domačini je točna in urejena. Kupovanje v kantinah se jim dovoljuje in celotno se jim godi bolje nego v Franciji ali v Angliji. Največje zlo je podnebje v malaričnih krajih, čemur se pridružujejo pljučne bolezni. V zdravstvenem oziru so pa Čehoslovaki na boljšem nego Jugoslovani in ostale narodnosti. — Hudo je bilo, kjer so imeli naši ujetniki nemške in madžarske podoficirje za nadzornike in interne komandante. Med strankami, ki se tvorijo v mešanih taborih, prihaja vsak dan do prepиров in pretepov. Na eni strani so avstrijaki, na drugi pa ujetniki, ki simpatizirajo z antanto in se javljajo v dobrovoljce. Prepiri in poboji so glavni vzrok, da je komisija začela razvrščati ujetnike po narodnosti, toda delala je, kakor Italija zna — brez sistema. V narodnostnih taboriščih pa ni bilo mnogo bolje, ker so v njih zopet gospodarili naredniki avstrijskega mišljenja. V taboru Santa Maria Capua Vetere so se naši najprej organizirali — pod vodstvom Jana Čapka. Sedaj je središče Čehoslovakov v Paduli. Organizacija v Paduli je znamenita. V Paduli se predava dan na dan, zdaj v tej, zdaj v oni baraki. Diletantje predstavljajo igre, nogometni klubi tekmujejo, muzika prireja koncerte, pevski zbori pojo, sokolski oddelki telovadijo v vseh panogah telovadbe in lahke atletike in nastopajo z izbranimi točkami pred mnogobrojnim internim in italijanskim občinstvom; padulska knjižnica, ki so si jo naši ujetniki s pomočjo inž. Veselega uredili tekom dveh mesecev, šteje nad 1000 čeških, italijanskih, nemških in francoskih knjig.

Vse je pripravljeno za odhod na fronto. Tu je sedaj 5000 Čehoslovakov. — A ves ta organizem trpi — kako bi rekel? — na slabih živcih. Nervozni so vsi in ne morejo dočakati, da zapuste Padulo. Med tisoči

je nekaj nezadovoljnih elementov in disfatistov, ljudi, ki radi spletkarijo in širijo slabo mnenje o vodstvu. Javljajo se glasovi, da se nihče za nje ne briga. »Dr. Benešu se dobro godi v Parizu — čemu bi si zaradi padulskih ujetnikov nakopaval skrbi. In ta naša slavna rimska pisarna!« Tudi name lete grožnje, češ: »Naj le pride Hlaváček še enkrat med nas! Povemo mu, kaj si o njem mislimo!« . . . To ima človek za hvalo. Trudiš se mesece in mesece — in glejte, gospodje — letal sem v istini kakor pes od Poncija do Pilata, obletaval taborišča, vsak dan sem od jutra do večera na nogah in ponoči često na potovanju in organizatoričnem delu — uspehe vidim. Oni jih ne vidijo — treba jih je umeti — nevolja se jih loteva, ker se jim stvar giblje prepočasi. Treznejši vodje mi pa pišejo iz Padule, naj pospešimo vojno akcijo, ker se ta položaj, ki nastaja sedaj, ne more dolgo vzdržati. Hrana je po kobariškem porazu znatno slabša, gospodarske razmere v taboriščih so zmeraj žalostnejše in poedinci prodajajo obleko in perilo in — pijejo.

Tako je naše stanje v Italiji, gospoda. Zato je treba, da nam pomagata i vi.« —

Minila je polnoč. Ravnatelja Hlaváčka je utrudilo pripovedovanje. Mi bi ga poslušali do jutra.

Za jutri imamo naročeno skupno kosilo v hotelu »Colombe d' oro«. Nadaljevali bomo, česar si še nisimo povedali. —

Jirsa in Zeleny sta pomirjena. Ni jima žal, da sta ostala v Italiji, kjer ju čakajo naloge.

* * *

Poročnik Boschi je poslal istega dne iz Vicenze karto: »Moja mama, baronesa a Prato, se pripelje v Verono na kratek obisk. V hotelu Europa se snidemo, jaz iz Vicenze, ona iz Rima. Mama bi bila vesela, ako bi Te mogla spoznati. Pripovedoval sem ji, kako sva se shajala med frontami in vse drugo, vse. Ker Te imam rad, Te ima rada tudi mama. Pridi, prosim, jutri ob 9. uri v hotel! Tvoj Silvio.«

Baronesa a Prato je siva dama, tako ljubezniva, kakor bi ji bil že davni znanec. Zanima se, če imam vesti od svoje družine.

»Vem, kako se jim godi.«

»Zares? Kdo vam je poročal?«

»Silvio tudi ve in vam je povedal. Z menoj o tem ne govori.«

Baronesa me motri s sočutjem.

»Zakaj ne govori?«

»Misli, da je bolje, ako ničesar ne zvem. Misli, da bi me bolelo in ubijalo, ako bi mi naznanili, koliko je trpljenja doma zaradi mene. In tako hodijo okrog mene vsi, pripovedujejo si tajno o moji tragediji in se tolažijo z domnevo, da ničesar ne vem.«

»In vi veste?«

»Vem.«

»To je kruto.«

»Ni kruto, baronesa, temveč obzirno. Mislijo, da sem slab. Jaz jim pa mirno prepuščam njihove tajnosti — tako tudi vašemu sinu, svojemu dobremu prijatelju.«

»In imate kaj nade, da se položaj obrne in da se snidete z družino po vojni?«

»Dokler sem živ, mi mojih nad nihče ne vzame.«

Baronesa me izprašuje stoje. Tako jo prevzema moj mir, da se mi je nehote približala in položila roko na naslonjalo mojega starega fotelja.

»Iz srca vam želim, gospod Luigi, da se izpolni vaša vera. Mater še imate?«

»Nimam.«

»Hvala Bogu. Oprostite, gospod Luigi, bolje je v taki vojni možem, ki nimajo mater. Z ozirom na matere. Meni bi bilo neznosno živeti v Avstriji ob večni misli na sinove, ki so tukaj. Ušla sem za njimi in tu čakam, kdaj bo zmaga in konec vojne. V Rimu živim in vsak četrti mesec vidim Silvija. Drugi sin mi je v Stokholmu. Tudi vi pridete v Rim, kaj ne?«

»Pridem, baronesa.«

»Obiščite me, prosim vas. Pogovoriva se zopet. Vi ste tako miren človek in iz vas veje samozavest in vera v zmago. Meni je tega zelo treba. Ne veste niti, kako mi je drago, da ste prijatelj mojemu Silviju, ki se često z vami shaja in mi piše pisma, o čem je z vami razpravljal. V hotelu Inghilterra me najdete. Vodila vas bom po Rimu in vam razkažem vse, kar imamo. Deset dni dopusta si vzemite, da vas predstavim rimski družbi, politikom, senatorjem, žurnalistom. Potrebno bo in v vašo korist, ako vas seznamim s profesorjem Amendolo, rimskim urednikom »Corriere della Sera« in z vplivnimi osebami vodilnih italijanskih krogov. Oni vas morajo spoznati.«

V Italiji so redki ljudje, ki kažejo, da nas umevajo in nam hočejo dobro.

Ta dama je taka. S dobrodejnim čustvom se poslavljam na hodniku, kamor me je spremila, in hitim v »albergo Colombe d' oro«.

V hotelski rdeči sobi »Pri zlatih golobih« čaka moj oficirski zbor s Hlaváčkom in majorjem Finzijem. Primotalo se je še nekoliko italijanskih oficirjev, ki jih je povabil bodisi Boschi ali Finzi.

Hlaváček razpravlja v počasnem govoru o težavah, ki jih nahajajo Čehoslovaki v Italiji in na Angleškem. Temperamentni Italijani debatirajo celo drugače. Zdi se, da so zbrani sami prijatelji vstajajočih slovanskih narodov ali pa vsaj hlinijo prijateljstvo. O Silviju ne dvomim, da je tudi v srcu naš, nekoliko težje se je pa orijentirati glede Finzija, ki obeta v navdušenem nagovoru, da ne bo miroval, dokler ne bo »junaškim uporniškim Jugoslovanom in Čehoslovakom — nahajajočim se v Italiji — dana možnost stopiti ob boku velikih zaveznikov v borbo zoper davnega nemškega tlačitelja.«

»Bliža se nepreklicno velika doba, kojo je videl v jasni viziji pred seboj v bodočnosti naš Mazzini, veliki prijatelj Slovanov, prorok in apostol nove Italije, branitelj pravic vseh teptanih in zaslužjenih narodov. Pred 65 leti je videl Mazzini, da se habsburški imperij ne izogne razkroju. Vam Slovanom proro-

kuje naš Mazzini veliko bodočnost v svobodnih, neodvisnih državah, ki si jo kujete sedaj.*)

Pričeli smo veliko delo, ki nosi znake prijateljstva in sodelovanja Italije in naših slovanskih sosedov. Poglobljamo se v ideje, za koje so živeli in trpeli naši največji državniki in misleci: Cavour, Tommaseo, Mazzini.**)

Vojna bo minila, kakor so minile druge vojne, nam pa naj mir prinese zadovoljstvo, ki sledi zmagi.

Na srečo bodoče sosede Jugoslavije, na procvit bodoče svobodne Češkoslovaške! Ti neodvisni državi meni nista več to, kar zovemo fantastične sanje, temveč realna tvorba jutrnjega dneva.«

Finzi nadaljuje in slavi v laskavih besedah brezobzirno hrabrost mojega »Zelenega odreda« (»Re-

---

*) Republikanec Guiseppe Mazzini (1805—1872) je bil neustrašen borec za ujedinjenje in svobodo svojega naroda in velik mislec. Njegova »Slovanska pisma« postajajo zopet aktualna. Slovanstvo vidi v štirih svobodnih skupinah, v Rusiji, Poljski, Češkoslovaški in Jugoslaviji. (Vel. Ilirija ali Jugoslavija mu je politična unija Srbov, Črnogorcev, Bolgarov, Slovencev, Hrvatov z Dalmacijo.) Zmagovalna Italija mora iskati z Jugoslavijo »pakt poštenega miru in svobode«. Mazzini je prorokoval združitev Jugoslovanov leta 1857 tako:

»Zgodovina nam pripoveduje o grški in o romanski Iliriji; leta 1810 smo imeli francosko Ilirijo; danes imamo avstrijsko Ilirijo. O tej ne govorim. Govorim o bodoči Iliriji, po kateri **streme južni Slovani**, o tisti, ki jo nazivajo z imenom Velike Ilirije ali Ilirske srbske države in ki obsega Hrvatsko, Kranjsko, Koroško, Srbijo, Črno goro, Dalmacijo, Bosno, Bolgarsko. — (Mazzini, Scritti, ed. Daelli, XI. 13.)

** Camillo Benš di Cavour (1810—1861) je bil zaslužen državnik tedaj razkosane Italije, ki je dosegel ujedinjenje ital. pokrajin s Sardinijo. Ob njegovi smrti je bil samo še Rim (papeževa državnica) z Benetkami (avstrijskimi) izven italijanske kraljevine. Cavour je izražal neprestano željo, da bi prišlo do sporazuma in pobratenja med Italijani in Slovani, v čemer je videl jamstvo za veličino in varnost Italije.

Nikola Tommaseo (1802—1874) je bil italijanski in hrvatski pisatelj rodом iz Šibenika, slovanski Italijan, s katerim se ponašata oba naroda. Bil je prijatelj Mazzinija, borec za iste ideale.

parto verde«), ki je v masi vojnih sil sicer neznatna peščica (»nucleo«), toda jedro bodočih nacionálnih slovanskih vojsk na italijanskih tleh.

Zunaj pada sneg, ki ga v Veroni niso vajeni.

* * *

Pri obedu sedi ravnatelj Hlaváček med menoj in med Finzijem. Z ozirom na prejšnjo debato mi omeinja, da takega trenutka še ni doživel, odkar je v Italiji.

V imenu svojega odreda pozdravljam Hlaváčka in izrekam nado na velike uspehe njegovega organizatornega dela. Na moj pozdrav se dviga in govori počasi, prevdarno:

»Utisi, koje si odnašam od vas iz vojne zone, me potrjujejo v veri, da stopamo v novo dobo. Tukaj imamo vplivne prijatelje, ki bodo odločevali pri vrhovni komandi. Ako je ta instanca Slovanom naklonjena, ne bo v Rimu težav — in do tega trenutka ni daleč. Zdi se mi, da je evolucijski način našega dela najprikladnejši in da se moramo v Italiji dvigati od stopnje do stopnje, pripravljati si v vojaštvu, politiki, žurnalistiki in meščanstvu ugodna tla, da si priborimo nazadnje veljave pri vladi. Druge poti ne vodijo k uspehom. Zastonj je ves trud, ako trkamo pri ministrstvih, dokler ni Italija v našem zmyslu obdelana. Italijani morajo videti dokaze naše volje. Organizirajmo se! Dokazujmo jim z dejanji, kdo smo! Hvala vam, ki ste iz lastne inicijative začeli s propagando pri vojaškem poveljstvu, kamor bi mi iz Rima s svojimi skromnimi močmi ne mogli vplivati. Vaši uspehi so veliki. Vaš odred vrši najvažnejše posle v organizmu naše narodne propagande v Italiji in zato vas prosim, da vztrajate pri začetem delu do dneva, ko se izpolnijo cilji naše vojne politike. Na uspehe »Zelenega odreda«, na zdravje oficirskega zbora in posebej še na zdravje njegovega komandanta, na zdravje vseh navzočih italijanskih prijateljev Slovanstva dvigam čašo. Živelil!«

Nadporočnik Stane Vidmar, znan sokolski prvak, se je v avstrijski vojski spretno umikal, da mu ni bilo treba služiti na fronti. Nekako o božiču 1917 je pa končno tudi njega doletelo in poslali so ga na tirolsko fronto v 5. bataljon 2. bos. herc. polka na položaj M. Rasta in Camporovere pri Asiagu.

Stane se je zaklel, da ne bo 14 dni avstrijski vojak, kadar pride na fronto. Ljubljanski tovariši mu seveda niso verjeli.

Skupina oficirjev dobrovoljcev.

Spodnja vrsta od leve k desni: por. Jirsa, kap. Germano (Italijan, komandant trdnjave S. Felice pri Veroni), kap. Pivko, podpor. Sedlecký-Veselko, por. Stane Vidmar. Gorenja vrsta: podp. Pajger, Kohoutek, Mottl, Tripalo-Franchi (bersaglier), Zelený.

A 14 dni še ni preteklo in prinesel je Stane na krepkih sokolskih plečih nahrbtnik v italijanski rov pri Asiagu. Z njim jo je primahal njegov zvesti bosenski sluga Branko Dugonjić, ki je bil še močnejši

in je privlekel potrebne in koristne prtljage, svoje in svojega gospodarja. —

Blatno zimo imamo.

Dne 9. januarja mi prihaja depeša v Verono, da se je prijavil »dissertore tenente sloveno Vidman«, baje moj dober prijatelj Vidman? Kateri Vidman? Morebiti Vidmar? Vidmajer?

To so prva vprašanja ob depeši, ki ni dovolj jasna.

Odgovarjam z depešo:

»Ako se dotični slovenski oficir zove Stane Vidmar, pošljite ga nemudoma v Verono.«

Zvečer se je vrnil moj podporočnik Mate Nikolić iz vile Dolfin (Rosa pri Bassanu). Nikolić potrjuje, da je oficir »Vidmar« znan Sokol iz Ljubljane. Jutri se pripelje v Verono.

Torej je sigurno Stane Vidmar! —

Stane vam ima dobre, utrjene noge, toda po italijanskem planinskem blatu ne gazi rad, zlasti ko se drugi vozijo v avtomobilih. Nihče ni vljuden, da bi ga povabil — kaj še! — vsi dirjajo mimo njega in Dugonjića in mimo njunega spremljevalca karabinierja in brizgajo blato po lepi avstrijski oficirski uniformi. A sedaj so vsaj že na trdi cesti in tukaj korakaš laže nego po hribovskih poteh.

Italija Stanetu ne ugaja. Ni si je mislil tako blatne.

Na prvi postaji je že boljše. Spoznava ga italijanski podoficir, ki je živel pred vojno v Ljubljani.

Na drugi postaji mu streže zopet znanec in v vili Dolfin mu segajo neznanji ljudje zaporedoma v roko in ga pozdravljajo kakor prijatelji.

Stane uvideva, da ga poznajo in mu strežejo ljudje, ki ga niso nikoli videli.

»Dobro je,« si misli. »Zdaj vem, da prinaša zmaga na mednarodni tekmi lahko tudi gmotnih koristi . . .« Suši se in greje, nato ga nalagajo na avtomobil in ga pošiljajo v Vicenzo na vlak.

Zaran 10. januarja pravi točnejši fonogram, da je oficir »Slano Vitman« v vlaku na potu v Verono.

Italijanskim telefonistom ni lahko, kadar imajo opravka s slovanskimi imeni. »Kakšen jezik — za božjo voljo!« Tako ti tarnajo in čim bolj razzlogujejo imena, tem hujša so. Izrekati se take besede ne morejo, da bi si pa Italijan tuje ime zapomnil v pravilni obliki, o tem vobče ni govora.

Popoldne je Stane med nami, nekoliko utrujen in napram italijanskemu oficirju na videz slabe volje, v istini pa le poln humorja in — praznega želodca. Zoper predlog, naj se preobleče, nam protestira, češ, da je najprej treba jesti. Seveda, tako je! Najprej torej v kantino!

Živahna Mariola mu polaga na krožnik štiri ogromne kose debele veronske klobase »mortadelle« in z veseljem gledamo lačnega rojaka, ki se trudi, da bi med južino pripovedoval, kako se mu je godilo na begu iz Avstrije. — — —

Vojna je. Stane ve, da sedaj ni časa za počivanje. Od svojega prvega dneva, kar je v Veroni, je dobrovoljec in naš pomočnik v oficirskem zboru, kakoršnega rabimo. Loteva se poslov v četi in jasno je bogme vsem, da imamo novega delavca, ki ni najslabši med nami.

Svojemu odredu dajemo novo službeno ime »Reparto czeco-jugoslavo« — »Češko-jugoslovanski odred«.

Po nasvetu ravnatelja češke pisarne v Rimu Hlaváčka pomnožujemo odred in pritegujemo vanj ljudi iz števila neprenehoma prihajajočih novih avstrijskih ubežnikov in ujetnikov.

Pogled na novih 53 Čehoslovakov in 18 Jugoslovancev ni razveseljiv, ako jih primerjaš z našimi krepkimi starimi dobrovoljci. Novinci — zlasti Jugoslovani — so sestradani in oslabei. A vendar plamti v oslabelih telesih živa volja stopiti v borbo zoper Avstrijo tlačiteljico.*)

*) Seznam čeških dobrovoljcev v odredu:

Poročnik Jirsa František*) (roj. 1888, Krč pri Prazi); podporočniki: Kohoutek Josef*) (roj. 1896, Hodejice, Morava), Zeleny Miloš*) (roj. 1897, Polska Ostrava), Mottl Karel*),

Število novih dobrovoljcev bi lahko podvojili in potrojili, toda iz ozirov na težko službo moramo biti oprezni. Naše naloge, zlasti naloge propagande v sovražnih rovih zahtevajo inteligentnih, v vsakem oziru zanesljivih in požrtvovalnih dobrovoljcev in zato izbiramo previdno, da si ohranimo svoj pomnožení odred kvalitativno približno na oni stopnji, na kateri so bili prvotni Carzanci. V armadnem zbirališču avstrijskih ujetnikov in ubežnikov v vili Dolfin nam pomagajo naši zaupniki Veselko, Pajk, Nikolić, tukaj v Veroni pa ostali oficirji, ki opazujejo duševno razpoloženje novih elementov in nam priporočajo izbrane ljudi. Znamenit pojav je, kako se odlikujejo glede odločnosti in narodne zavesti od ostale mase ujetnikov vsi oni, ki so bili pred vojno člani sokolskih društev. Takim ni treba nič razlagati in pojasnjevati;

Sedlecky-Veselko Mirko*), Pajger Karel*) (roj. 1897, Humpolec); narednika: Malčánek František*) in Mlejnek Karel*); podnarednika: Matátko Jan*) in Rolny Alois; korporali: Janoušek Karel, Mareš Karel, Otta Václav, Štastny Josef, Stránsky Antonin, Valter Josef*), Zavadil Josef*); redovi: Bačovsky Josef, Beneš Josef, Beneš Václav (Vladimír), Barta Bohumil, Čenek Václav, Čech Jindrich, Dymáček Jan, Fiala Josef, Hájek František, Hulicius Jaroslav, Holub Josef, Churáček Václav, Kaluža Josef, Kadlec Josef, Kadlec Kašpar, Karkoška František, Keberle Václav, Klomfar Karel, Kostlán Josef, Krahula Václav, Lahvička Alois*), Loukota Josef, Mošna František, Moudry Jan, Paroubek Václav, Pátik František, Pekárek Antonin, Pelikán Václav, Prokeš Eduard, Ruta Josef, Reinard Karel, Richter Jan, Salát František, Samohyl Josef, Semrád Vojtech, Sláma Zdenek, Smolik Jan, Sobek František, Sochor Josef, Škoda Otokar, Špička Josef, Štěpán Josef, Tychtl Josef, Tyksa Alois, Vandas Ludvík, Zwettler Ludvík, Železny František. — Z zvezdico *) naznačenih 12 čeških dobrovoljcev je služilo v Zelenem odredu od začetka (od septembra in oktobra 1917), ostale smo pritegnili januarja in februarja 1918.

Novi Jugoslovani so:

Por. Vidmar Stane; podpor. Plhak Hugo, podpor. Žagar Josip; podnarednik Domajnko Alojzij; korporali: Bukovec Ignacij, Grgurović Petar, Rončević Ivan; redovi: Bursać Jakov, Čiran Josip, Duĝonjić Branko, Jojić Dušan, Mandić Branko, Petrović David, Princ Janez, Talaić Stevan, Teskera Anton, Vidić Dušan, Zupan Anton. — (Celotni imenik jugoslovanskih dobrovoljcev v Italiji glej v hrvatski knjigi »Naši dobrovoljci u Italiji«, Maribor 1924, Klub dobrovoljcev Maribor.)

brez pomišljanja vstopajo v dobrovoljce in dajejo z navdušenjem komandantu roko in s tem strogo obljubo, da se hočejo boriti do smrti proti Avstriji in njenim zaveznikom za osvoboditev in ujedinjenje svojega naroda in da svojih tovarišev dobrovoljcev ne zapuste v nobeni sili.

Kdor pomišlja, kdor po pojasnitvi naših ciljev vojne in dolžnosti dobrovoljcev ne kaže odločnosti,

Podpor. Branko H. Plhak.

ne sme in ne more vstopiti v odred. — Obilo jih je, ki so telesno in duševno utrujeni in ki potrebujejo počitka v taborišču, precej je pa tudi zakrknjenih Avstrijakov, ki si iz Avstrije niso prinesli niti trohice revolucionarne odločnosti. Vsi taki Slovani naj gredo v taborišča, da počakajo bodisi kot ujetniki konca vojne ali pa da vstopijo v poznejšem terminu v dobrovoljce, kadar pride do splošnih naborov — če bodo do tedaj boljši in zrelejši.

Med Hrvati in Slovenci je mnogo več tipičnih Avstrijakov nego med Čehi in Srbi.

Dobrovoljec Otokar Škoda (železn. adjunkt, Nové Zámky) piše, kako je bil sprejet v odred: »Italijani so nas poslali v ujetniško taborišče v Verono. Na potu smo izkusili zime in gladu. V Veroni so nas drugi dan razdelili po narodnostih in med nas češke vojake so prihajali oficirji Pajger, Vidmar, Kohoutek in Jirsa in vpraševali, kdo je bil »Sokol«. Prijavili smo se — ni nas bilo mnogo. In tako sem postal dobrovoljec — in brivec naših oficirjev. Često sem snažil, kakor se spominjaš, tudi Tvojo glavo.« —

Največ novih dobrovoljcev se je rekrutiralo iz svežih dezertterjev in ujetnikov v akcijah na M. Zomo (4. XII.), Mt. Meletta in Gallio (5. XII.), Col del Rosso in Sasso Rosso (24. XII., 29. I.)

* * *

Poročnik Stane stoji pred večerjo v skupini novih dobrovoljcev in se pogovarja. Dečki so v novih zelenkastih uniformah s slovanskimi kokardami in belordečimi, modro obrobljenimi našitki na ovratnikih.

»A ti, kako se zoveš?« vprašuje Stane manjšega, koščatega dobrovoljca, mežikajočega z enim očesom.

»Princ sem jaz, Janez, s Kranjskega, kakor vi,« odgovarja dečko in mežika z očesom »Ali veste, kje je Čelje pri Premu?«

»Vem. Ali je zraslo v Čelju več takih princev?«

»Takih ni več, — samo jaz sem in moj oče in moj brat.« Dečko pripoveduje o domačih razmerah. Starejši sin je, toda oče mu je rekel, da ne dobi posestva, temveč ga da mlajšemu.

»Zakaj ga noče tebi dati?«

»Pravi, da bi mu zapravlil . . . Ko sem bil doma, sem bil pač fant in sem se včasih napil in stepel.«

Originalen dečko je naš Princ. Razlaga nam, kako je dezertiral od 17. polka.

»Meni ni bilo nič za avstrijsko vojsko. Tovariši v četi so se pridušali, kako bodo Italijane nasekali,

jaz sem si pa mislil: Usta imate, usta, ne mislite pa nič. Nikogar ne boste nasekali — še bežali boste — siromaki lačni, ki vam Avstrija niti kruha ne more več dajati. Jaz nisem učen, verjel pa nisem niti trohice, kar so nam pravili oficirji. Vsak dan lažejo, samo lažejo, da bo prihodnji teden že boljše, ko pridemo na oddih v Levico. Na oddih? Da bom stradal in nosil deske in da nas bodo gnjavili in sekirali od jutra do večera? Ne grem z vami. V Italijo grem — z nemškimi lačenpergarji ne grem nikamor.«

»Zoper lačenpergarje pa pojdem!« dostavlja čez nekaj trenutkov kakor človek, ki je pozabil nekaj važnega povedati.

Princu se smejejo vsi, koji ga umevajo — tudi Dalmatinci in Bošnjaki, ki jim je njegovo notranjsko narečje začetkoma tuje. Sedaj jim mora razlagati, kdo so »lačenpergarji«, in se čudi, kako je to, da tega ne vedo. On razume vsakega Čeha, Poljaka, vsakega Bošnjaka. —

Ob Princa se opira visok dobrovoljec bledorumenkastega, močno upadlega lica in globoko udrtih oči. Sestradani Bošnjaki so taki, kadar jih gloda v prsih visoka jetika.

»Bosanac?«

»Jesam iz Bosne, gospodine,« odgovarja vojak nežno in se izkuša postaviti v strumnejšo postavo. Vprašanje mu je spravilo nekaj življenja in radosti v oči in lice. Hvaležen je, da se oficir tudi zanj zanima in da ga že pozna, ker je uganil, da je Bošnjak. Izraz mu je mehak in dve melanholični črti mu režeta lice ob ustih.

»A kako se zoveš?«

»Dušan, molim, Vidić sam ja, iz Vinske kod Bosanskog Broda.«

S sočutjem ga opazujemo.

V skupini je še več upadlih slabičev, na pr. David Petrović iz Uzdolja pri Kninu, Petar Grgurović iz Škaljarov pri Kotoru, Anton Zupan iz Vošč pri Radovljici. —

Pri večerji pravi Stane, da obupuje nad novimi ljudmi.

»Češki dečki so trdnejši. Morebiti niso toliko trpeli in gladovali v fronti ali jim pa avstrijski glad s trpljenjem ni škodoval kakor Jugoslovanom. Kaj bomo z ljudmi, ki so živi mrtveci. O Vidiću bi dejal, da nam obleži jutri in ne vstane nikdar več.«

»Pri nas ne umre,« meni Jirsa. »Teden dni bo jedel in se gibal, potem bo dober.«

»Sigurno bi umrl, ako bi ga bili dobili Italijani in ga zaprli v ujetniški tabor. Ako ostane živ, bo molil za zdravje oficirjem, ki so ga rešili med dobrovoljce.«

»Bosensko življenje je žilavo,« pravi Jirsa smehljaje kot strokovnjak, ki pozna naše pleme, ker je služil v Avstriji pri bosenskem polku.

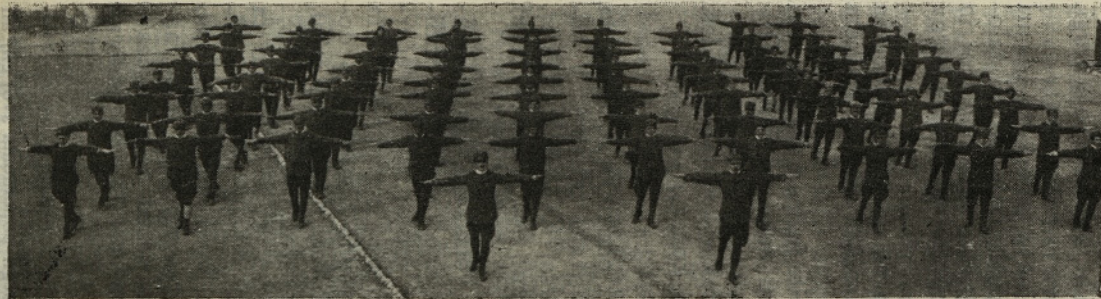
12.

Program za telesno in duševno vzgojo osvobodjenih novincev-dobrovoljcev se razlikuje v vseh ozirih od vežb v italijanski ali avstrijski ali katerikoli vojski.

Naš program je sokolski, docela po Tyrševih načelih.

Ob 8. uri zarana pričenjamo vežbe s telovadbo. Stane sestavlja nove proste vežbe (»Veronske proste«) in sklada tudi glasbo za vežbe. Vežbe vodi dan za dnevom sam in vsi jih izvajamo v razstopu osmeric, oficirji kot vodniki in krajniki. Ko leze solnce izza hribov onstran Verone, se lahko čudi neobičajnemu prizoru, ki ga po vsej Italiji v vojski ne vidi. Zmerni in krepki gibí slede točno načelnikovemu štetju: »ena! dve! tri! štiri!« Sokoli so, kakoršne vidite na letnem telovadišču in toliko jih je, kakor na župnem zletu. Da nas ne zebe, zato skrbi Stane. Mnogi telovadci so začetniki — vidi se jim. Stane pa ima nebeško potrpežljivost. Dobro vidi pogrešek, toda to ni zani-kernost in lenoba, da Petrović tam zadaj poleg desnega krajnika šeste osmerice noče pravilno vzročiti niti napenjati lehti niti ulekniti križa; to ni komodnost, da Dušan Vidić s težkim vzdihom jenjava in ne

Stane vodi proste vaje.

more dalje. Stane mu daje znak, da je dobro tako, naj le izstopi in naj gleda ob zidu, kako vežbajo drugi.

Nekoliko minut še in konec je prostih vaj.

»Ob 9. uri je pouk v šoli, nato raport, ob 14. uri nastop k redovnim vajam s puško, ob 15. uri telovadba in lahka atletika na igrišču, nato nogomet in igre, ob 18. uri pevská vaja, ob 20. uri čitanje listov in govor.«

Tako jim Stane javlja dan na dan. Telovadbe in šole ne izpuščamo niti ob praznikih, niti ob velikem mrazu.

Živahne gruče se dele in hite južinat, Čehoslovaki v srednje poslopje, Jugoslovani dalje na desno. Oficirski zbor zaostaja in se zbira.

»Danes sem videl napredek,« konstatira Miloš.

»Vidić je izvedel prvo vajo do konca.« —

* * *

Šolski pouk se vrši v več oddelkih sočasno, za Čehoslovake posebej in Jugoslovane posebej. V oddelkih se učitelji vrstimo. Jirsa, Kohoutek, Pajger, Sedlecky, Vidmar in jaz govorimo oba jezika — češki in srbohrvatski.

Poleg čitanja, praktičnega vojaškega spisja in računstva gojimo narodno zgodovino, zemljepis, italijansko konverzacijo, ustrojstvo vojske itd. — Večerno čitanje novin in knjig ima značaj svobodne šole in debate oddelkov z oficirji o vojnih dogodkih, o dogodkih in položaju v raznih državah, o bodočem miru, o bodočih slovanskih novih državah itd.

Moramo si vzgajati vojaštvo, ki je določeno za propagandiste. Vsak dobrovoljec bodi temeljito poučen in toliko izobražen, da bo mogel samostojno delovati in dopovedati svoje prepričanje. Naše naloge v fronti so take, da mora odred delovati često razdrobljen na majhne skupine po 15—20 ljudi za poedine odseke.*)

* * *

---

*) Brez ozira na to, ali smo dosegli popolnoma svoj cilj ali nismo, nam ni žal velikega truda, kojega smo imeli z vzgojo

Pri oktoberskih podjetjih na Monte Zebio smo zaslutili, da bi bila tudi slovanska pesem na fronti nevarno in izdatno orožje. Pesem dobrovoljcev naj pomaga razbijati in razkrajati avstrijsko fronto! Ali veste, kaj bi prihajalo Jugoslovanom-avstrijskim vojakom na fronti na misel, kadar bi jim prizveneli z nasprotne strani zvoki njihovih pesmi »Lepa naša domovina«, »Slovenec sem«, »Triglav«, »Vila z Velebita« itd. Kaj bi občutil avstrijski Čeh, če mu »sovražnik« zapoje himno »Kde domov muj«? Zaslutil bi, da ni pravilno dvigati puško proti tem »nasprotnikom«, ki so stopili v borbo zoper Avstrijo na strani antante, — morebiti bi občutil, da so tukaj njegovi rojaki, borci za osvoboditev Slovanstva izpod nemškega in madžarskega jarma . . .

Med vežbanje uvajamo redni pevski pouk. »Gnali bomo Avstrijake s pesmijo,« grozi Jirsa, »kakor husiti Nemce pri Domažlicah in Tachovu.«

Stane vodi po dvakrat na teden pevsko šolo, v katero zahajajo vsi, tudi oficirji, ki imajo pevski glas in posluh. Pevska zbirka se nam množi vsak teden. Pri veronski firmi smo si izposodili pianino za mesečnih 10 lir in Stane nam zapisuje napeve in sklada in harmonizira na novo, ker nimamo pesmaric. Skladbo si poizkuša najprej na pianinu, za pol ure pa ima že razpisane štiri glasove za moški zbor.

Dne 23. februarja smo potegnili po izvršenih tekmah pianino na igrališče. Tri proste vaje znamo že dobro. Tretja je z mesta, živahna, z velikimi gibi. Med nastopajočimi telovadci je tudi Vidić, ki mu stopa rahla rdečica kot dokaz zdravja v lice. Stane si je podložil klop, da bi videl in vodil preko pianina

---

odreda. Carzanci in prvi njihovi tovariši dobrovoljci v Češko-jugoslovanskem odredu so se po svoji vzgoji, najbolj pa po svoji volji in požrtvovalnosti silno razlikovali od poznejših formacij. Baš v tem odredu, v najvzornejšem in najbolj požrtvovalnem, kar sem jih videl med dobrovoljci, je bilo toliko junakov, ki so z ognjem in veseljem hitevali v borbo in smrt. Iz tega odreda si je odneslo tudi največ dobrovoljcev častna odlikovanja v osvobojeno domovino. Bil je odred, navdahnjen z duhom, ki je plod telesne in duševne sokolske vzgoje.

nastop, h kateremu mora sam igrati — človek mora biti trojni umetnik obenem! Ob priprostih motivih, v kojih slišiš napeve narodnih pesmi, izvajamo vajo za vajo. Kako gledajo naši gostje, stoječi okrog telovadišča! Vaje gredo gladko in Stanetu je odleglo, ko mu pri tretji vaji nismo razbili kritja. Colonnello Marchetti med damami nam ploska z rokami in kliče: »Bravi jugoslavi! Bravi czechi!« Občinstvo hoče, naj ponovimo lep prizor, a Vidmar se ne udaja, temveč pošilja oddelke, naj se brzo opremijo in vrnejo s puškami, da pokažemo vzorne redovne vežbe v vodih in v četi.

Polkovnik Marchetti se ne more ovladati, ko dobrovoljci po pozdravu odhajajo z vežbališča. Zove me, naj se vrnem z odredom. Z ognjevitim njegovim nagovorom zaključujemo nastop in odred čuti njegovo naklonjenost tudi v večernem priboljšku, za katerega je Marchetti pustil 200 lir. — Oficirjem pa pravi:

»Bil sem tudi jaz instruktor in ko sem bil tenente in kapitan, ni bilo alpinske čete, ki bi se bila mogla meriti z mojo. Tega pa, kar ste dosegli vi, nisem videl in v Italiji še tega ni nihče videl. To vam pravim, gospodje oficirji, v zahvalo za današnji nastop in čestitam vam vsem, zlasti pa gospodu Vidmarju, ki je, kakor sem opazil, duša teh uspehov!«

* * *

V prostih urah izdelujemo referate o ustrojstvu sovražne fronte in vojske. Na opazovališču Cornone smo ujeli avstrijskega artilerijskega opazovalca, nemškega nadporočnika, ki je podal (29. in 30. jan. 1918) izčrpno poročilo o preosnovi avstrijske gorske artilerije in posebej 28. art. polka. — Iz poročil 2000 Avstrijcev, ujetih v zadnjih januarskih dneh na Asiaški planoti, sestavljamo sliko o razstavitvi, o fizični in moralni nemoči avstrijskih trup XIV., VII. in III. armadnega zbora med Adižo in Brento. Predmet je zanimiv in po tednu naporenega dela hiti naš kurir z dovršeno razpravo v Vicenzo. — Popolnoma nam je uspela tudi studija o uspešni akciji dne 28. in

29. januarja 1918 na Col del Rosso. Precizno smo poročali, kaj je slutil in kaj je zvedel sovražnik o nameravanem podjetju, kaj je ukrenil v obrambo, kakšen utis je napravila italijanska artilerijska priprava in koliko izgub je imel sovražnik v rovih in v ozadju.*) — Manjše naše studije se tičejo sestave 9. gorske brigade in 6. divizije (avstrijske) iz steno-grafskih zapiskov v notesih ujetih avstrijskih oficirjev.

Naš Forte je od 17. januarja dalje z dvorišči in okolico na razpolago našemu odredu. Elementi, ki ne spadajo k odredu, so zapustili trdnjavo.

Dovršujemo vežbe. Novince vodimo 10. in 14. marca na vežbo v metanju bomb, 17. marca streljamo zadnjič na veronskem strelišču. —

Dne 21. marca odhajamo iz Verone na svoje novo mesto v Tugurio blizu Sandriga pri Vicenzi.

Vidmar urejuje v Tuguriju stanovanja in kuhinje, stavi barake, planira igrišče, snuje oficirsko samostojno menzo, jaz pa vodim skupine oficirjev in podoficirjev na ogled naše nove fronte med rekama Brenta-Astico (Altipiano dei Sette Comuni).

Jedva smo v Tuguriju za silo pod streho, prihajajo zaporedoma novi obiski. Naš odred je zaslovel.

---

*) V dneh 27.—29. I. 1918 je I. armada (ital.) naskočila in vzela del Asiaške planote, važne vrhove Col del Rosso, Col d' Echele in Valbella. Podjetje je bilo lokalnega pomena, toda važno — in je uspelo. Ujeli smo 2500 Avstrijcev. Dne 27. I. popoldne je pripravljala artilerija podjetje. Avstrijci so odgovarjali zmerno. 28. I. ob pol 4. uri zaran so se bataljoni jeli pomikati ob luninem svitu v smeri Cima di Valbella, Col del Rosso, Col d' Echele, Croce di S. Francesco, Sasso Rosso. Ob levem boku smo izvršili z drobnimi oddelki demonstrativna podjetja proti Val d' Assa in Monte Sisemol. Ob 5. uri so alpini dosegli cerkev S. Francesco, kjer so se Avstrijci krepko upirali in jih celo odrinili. Zvečer je pa bila cerkev in Monte Cornone in kota 1109 Sasso Rosso v posesti alpinov. — Col del Rosso je vzela brigada Sassari v trdi borbi, proti 15. uri pa še Col d' Echele na vzhodu. — Najtežja borba je bila za vrh Valbella (kota 1312). Do večera so se ruvali bersaglieri 4. brigade za pobočja, vrh so pa dosegli šele 29. I. po 9. uri dopoldne. — Avstrijci so se lotevali teh položajev od večera 28. I. dalje z mnogimi brezuspešnimi poizkusi.

Gostje izražajo željo, da bi slišali slovansko pesem. Na igrišče prihajajo Italijani, Angleži in Francozi in po matchu pojemo, inace ni miru. Celo do podjetnih Amerikancev se je razširila slava naše pesmi in glej jih! Pridrdrali so na avtomobilih iz Vicenze in iskali dolgo naš Tugurio, ki leži le pet minut od ceste med Vicenzo in Breganzami skrit za drevjem. Našli so nas in že nastavljajo v baraki svoje aparate, da si izdelajo gramofonske plošče s pesmimi slovanskih legijonarjev. Sedaj pojte! Prepevajte svoje pesmi, kakor jih pojete doma, kadar ste sami! — Jugoslovanskih elegičnih pesmi se ne morejo nasititi — devet zborov jim pojemo zaporedoma.

Pesmi, koje najbolj učinkujejo na neslovanske goste, so sledeče: »Knjigu piše kralj Srbije«, »Povedi kolo krvavo«, »Gjaurka«, »Ja prodadoh konja vrana«, »Stiže pramaljeće«, »Onam onamo«, »Rasla mi je rasla«, »Siroče sam«, »Aoj Bosno, sirotice kleta«, »Jesen stiže«, »Zumba zumba«. — Amerikanec Geisler, civilist, se mota do julija v vojni zoni in srečujemo se često. Kadarkoli vidi Jugoslovane, smatra za svojo dolžnost, da izreče pohvalo in kompliment naši pesmi in svoji seriji gramofonskih plošč št. 20.165—20.173.

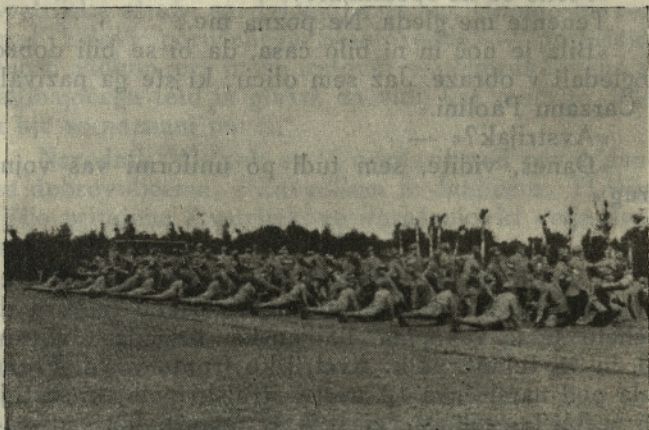
Dne 25. marca nas je obiskala v Tuguriju skupina štabnih oficirjev iz I., IV., VI. in VIII. armade s francoskimi častniki. Priredili smo jim zopet telovadni nastop in parado, ki smo jo zaključili s himnami. Vse jim je novo: polkovnik Vigevano in francoski major se čudita prostim vajam s puškami, podpolkovnik Dupont in kap. Merlo hvalita vežbe v četi in vežbe s puško, ki jih vodi Stane. Finziju se blišče oči in gospoda čestita Vidmarju in oficirskemu zboru.

General Badoglio nam javlja po majorju Finziju, da hoče osnovati v vsaki armadi v propagandne in izvidniške svrhe na fronti sličen slovanski odred, kakoršnega ima VI. armada. Moštvo (Čehoslovaki) za nove oddelke je pripravljeno v vojni zoni.*)

*) Italijansko vrhovno poveljstvo (gen. Diaz, gen. Badoglio, polk. Marchetti) je »prevarilo« z delavskimi bataljoni komisijo

Dne 26. marca, tik pred odhodom na fronto, so nas zamotili Francozi, oficirji in publicisti. Claude de Saulces de Freycinet od 21. polka konj. strelcev (21^e chasseurs a cheval), po civilnem poklicu profesor (»lecteur verbal«), nas prosi, naj še zapojemo pred odhodom. Natlačeni smo v 8 »camionih« (tovornih avtomobilih) in stoje jim pojmemo odkritih glav narodne himne, nato pa hitimo v Breganze in po beli cesti navzgor mimo Lusiane k 2. diviziji v Termine Rotto in na Col d' Echele, kjer nas pričakuje komandant brigade Livorno.

Vežbanje skupin v Tuguriju.

vojnih ujetnikov, ki vsled znanega stališča min. Sonnina in gen. Spingardija ni hotela privoliti v snovanje čsl. vojske. Uporabljanju ujetnikov za fortifikacijska dela v vojni zoni se pa komisija ni protivila. Čehi so postavili več delavskih oddelkov (»battaglioni di lavoro«), ki so dospeli začetkom marca v vojno zono. Tukaj je imela vrhovna komanda pravo z njimi disponirati po svoji volji in je nameravala snovati legijonarske odrede za vse armade v propagandne in izvidniške svrhe na fronti. — Ravnatelj Hlaváček je v imenu Češkoslovaške pisarne v Rimu soglašal s tvorbo delavskih bataljonov, smatrajoč te formacije kot predzadnjo stopnjo k tvorbi legij v Italiji. Češki Narodni svet v Parizu mu ni odobral tega koraka.

General Filipponi di Mombello, komandant 2. divizije, si ogleduje trde obraze mojih dobrovoljcev in prikimava za vsakim kamjonom svojima spremljevalcema; colonnello Pagano Salvati mu prikimava. Tudi njemu ugajajo.

Za menoj stopica suh tenente iz divizijskega štaba, ki se mi zdi znan. Brez ovinkov ga prijemam:

»Vi, gospod tenente, ste bili v Carzanu.«

»Bil.«

»Kako je vaše ime?«

»Gallaratti Mario.«

»Mene se ne spominjate?«

Tenente me gleda. Ne pozna me.

»Bila je noč in ni bilo časa, da bi se bili dobro pogledali v obraze. Jaz sem oficir, ki ste ga nazivali v Carzanu Paolini.«

»Avstrijak?« —

»Danes, vidite, sem tudi po uniformi vaš vojni drug.«

13.

V rovih na Col del Rosso stoje francoski strelci (chasseurji). V sosednem desnem odseku na Col d' Echele se je zakopala italijanska brigada Livorno, 33. in 34. infant. polk. Avstrijsko fronto v Val Frenzela pod nami čuva 12. avstr. strelski polk, ki sestoji po večini iz češkega vojaštva. K temu polku smo namenjeni. Obiskati jih hočemo, s slovanskimi Avstrijaki hočemo dobiti zveze.

Na sredi med Francozi in Italijani, pod sedlom med Col del Rosso in Col d' Echele prevzemamo od 33. polka prednje straže in oporišče »posto avanzato sinistro«, ki dobiva po nas novo ime: »Slovansko oporišče« (»posto degli Slavi«). Novinci 33. polka o »slavih« še niso slišali in izrekajo »posto degli zuavi«, ker jim je ime afrikanskih zamorskih Zuavov bolj znano. Odtod se odpravljamo zvečer 28. marca v avstrijsko linijo v Stoccareddu. Tiho razstavljamo najnujnejše varnostne straže, nato pa intonira zbor 22 pevcev slavnostno in ne preglasno himno »Kde domov můj«.

Po tihi dolinici se razlegajo preko avstrijskih mirnih rovov akordi češke pesmi, koje avstrijski vojak že štiri leta ni smel peti.

Izzvenel je konec: »A to je ta krásná země, země česká, domov muj!« Ves naš zbor stoji brezskrbno v skupini. Dobro čutimo, da nas daleč naokrog vse posluša, saj so konec pesmi, ki je narastel v fortissimo, morali slišati ne samo Avstrijaki v Stoccaredda in Zaibeni, temveč tudi Francozi na Col del Rosso in Italijani poldruhi kilometer za nami.

Opazujemo prizor, kakoršnega smo pričakovali. Avstrijske straže se dvigajo, vstajajo, stopajo na rov pred zidovi porušenega Stoccaredda, — poslušajo. Dobro vidimo pri prvih zidovih v polmraku vojaka, nagibajočega telo in glavo, da vidi, kaj znači to, kdo in kje so neznani pevci.

Narednik Mlejnek se je priplazil pod rov z dvema dobrovoljcema, z Zavadilom in Janjičem. Ti trije slišijo pritajeno Avstrijakovo vprašanje, ki velja drugemu nevidnemu tovarišu:

»Poslouchej, Tondo, co to je?«

Nagovorjeni Tonda ne odgovarja. Namesto njega se oglašá Mlejnek iz svoje zasede jedva pet korakov pred Avstrijakom:

»Jen se neboj, Tondo, my jsme Češi!«

Avstrijak ob zidu ni dočakal konca narednikovih besed, temveč je zdrknil navzdol v rov za kamenito ograjo kakor kamen. Glas neznanca v tesni bližini pred rovom ga je prestrašil.

Posadka v Stoccaredda je v skrbeh. Ali je patrolja zunaj? Saj patrolja ne sme prepevati! Kdo je slišal kdaj, da bi vojaki hodili prepevat pred lastne rove? Ali so Italijani? Francozi? Italijani ne znajo češki — —. Morebiti so se naučili nalašč češke pesmi? Ne, ni možno — — Čehi so! In kaj je povedal ta-le, ki se je priplazil do zidu? Rekel je, da so Čehi, kaj ne? Rekel je, da se nam ni treba bati. — Kako bi se ne bali, ko ne vemo, kdo so in kaj hočejo? Kaj hočejo od nas? Ali naj vržem granato?

Narednik Mlejnek se zopet oglašá. S svojim otroško mehkim glasom tolaži in poziva, naj se ne boje. »Mi smo dobrovoljci,« pravi, »Čehi in Srbi, ki hočemo razbiti Avstrijo in osvoboditi Slovane. Sedaj smo prišli pred vas na fronto na Col del Rosso. Saj vemo, da ste tukaj vi od 12. polka, sami Čehi. Zato smo vas prišli obiskat, da vas vprašamo, kako dolgo še nameravate služiti Habsburgu in Nemcem?«

Mlejnek je dovršil.

Naš zbor ob cestnem zavinku sledi podporočniku Veselku in intonira poskočno »Když jsme se tak sešli, kamarádi«, takoj nato pa drugo poskočno, znano češko pesem o Vršovcih in »roztomili Baruški«.

Glava ob belem zidu se zopet prikazuje in se dviga previdno in polagoma. Ogleduje se, išče z očmi zbor, išče pred seboj onega, ki je govoril o dobrovoljcih. Glava nima čepice — razoglava je.

»Pridi ven! Beži iz Avstrije! Za Čehe v Avstriji ni mesta!« nadaljuje Mlejnek. —

Izza ogla prihaja nekdo od zadaj po trdem tlaku proti rovu. Korake slišijo celo pevci.

Nadzorovalni organ je, ki prihaja vizitirat stražarje in gledat, kdo poje in kaj to znači.

Čakamo molče, vedoč, da nam nekaj odgovore. Odgovor dobivamo, a takega se nismo nadejali. V podoficirju se je vzbudila avstrijska službena vest. Stražar mu javlja, da so zunaj neznani ljudje, ki pojo, podoficir pa zove glasno:

»Halt! Wer da?«

»Ne počenjaj neumnosti, ako si Čeh!« mu odgovarja Mlejnek polglasno.

Takoj nato je priletela ročna granata starejšega avstrijskega tipa preko rova in padla baš na dolgega Zavadila, ležečega v jami nekaj korakov za Mlejnekom. Zavadil je skočil kakor jelen iz svojega brloga in se vrgel zunaj zraven Janjića na tla — še pravočasno. Poleg njega v jami je počila granata in niti njemu niti Janjiću se ni nič zgodilo. Zavadil je zaklel nekaj po bosensko, kakor je vaje, odkar živi skupno

z Bošnjaki, skočil zopet na noge, zavihnel nekaj v roki in pravil srdito:

»Ta je boljša, ta hitreje eksplodira!«

Zagnal je v zid ofenzivno francosko bombo in strahovit pok pretresa zrak. In zopet slišimo Zavadila:

»Jaz ti dam metati granate na Čehel! Tu imaš še eno!«

In zopet je udarila bomba ob zid in v istem trenutku se razlega nenavaden tresk na vse strani.

Avstrijske puške že pokajo na petih, šestih mestih. Iz Stoccaredda odgovarjajo z granatami in hiteti moramo, da rešimo Mlejneka, Zavadila in Janjića, ako je morebiti kdo izmed njih ranjen. Zavadilov pobratim Matjátko je prvi pri njih. Odstopili so in vsak stoji za svojim deblom. Borba je kratka: naše ofenzivne bombe pokajo samo dobro minuto in avstrijsko oporišče Stoccareddo ne odgovarja več.

Zavadil rohni nad svojimi avstrijskimi rojaki:

»Tega vam ne odpustim! Tako lepo smo vam zapeli, vas lepo pozdravili — vi, Čehi, pa mečete bombe? Niste Čehi — lopovi, avstrijski osli ste! Nobenega rojaka v avstrijski uniformi nočem več poznati, z nobenim Čehom ne bom imel usmiljenja. — Jaz ti dam metati bombe!«

Zmerja jih in zmerja in dolgo se ne more pomiriti. Valter se mu pa posmehuje in pravi:

»Vidiš, ko sem se na Monte Interrotto prikotal z vrha, si se mi režal in mi pravil, da znam delati lepše klobko nego jež. Danes je priletelo klobko nate in tudi nisi čakal . . .«

»Kaj mi to praviš? To je nekaj drugega, kadar ti prileti trda granata na hrbet. Saj vendar nisem neumen, da bi čakal!«

»Sreča tvoja, da nimaš na hrbtu ježevice. Ljubezniva granata bi se ti bila nataknila tam zadaj na ostro kožo in vse skakanje bi ti nič ne pomagalo . . . Sedaj bi ne mogel niti sedeti!« . . .

»Pusti me! Saj ne veš, osel, kako je bilo!« —

Ob cestnem zavinku se štejem in se povprašujemo po zdravju, nato se vračamo previdno po dolinici Scura navzgor na rebro pod Col d' Echele.

Iz sosednih odsekov nam svetijo avstrijski reflektorji, ki iščejo po terenu nasprotnika. Tupatam padajo posamezni strelji. Tudi globoko pod nami na dnu Frenzelske soteske je oživila obojestranska fronta.

Pri ogromnem deblu ležeče stare pinije obstajamo in opazujemo življenje v preplašenih avstrijskih odsekih. Alarmirani so. Počivamo in zopet pojemo. Reflektor nas išče, a zaman. Preslab je, da bi nas kdo iz avstrijske linije na 400 korakov mogel razločevati od senc v redkem gozdiču. Avstrijski šrapnel blodi daleč preko nas na desno, drugi šrapnel še dalje proti robu Frenzelske doline. Dajemo jim koncert, črnogorsko »Onam onamo« in češko »Kje dom je moj«.

V Stoccareddu, tako se nam zdi, je zopet oživel pri porušenih hiši. Oni, ki so pred 20 minutami streljali in metali, poslušajo zopet, poslušajo mirno. Morebiti so med njimi, ki bi radi zapeli z nami. Noben strel ne moti več krasote slavnostnih trenutkov.

»Na svidenje jutri! Lahko noč!« Za danes smo opravili.

Polagoma se bližamo svojemu oporišču.

»Stoj! Kdo gre?« nas ustavlja naša straža pred oporiščem.

»Cento« — »Zeleni odred«.

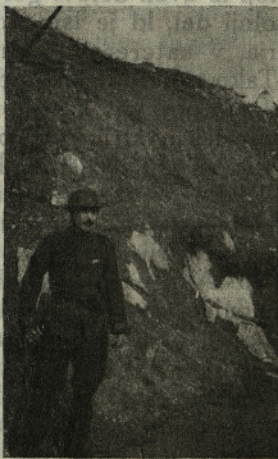
Naša parola, po kateri nas po noči spoznavajo, se glasi tako. Stotina nas je dobrovoljcev v odseku, zato smo si izbrali za parolo besedo »stotina« (ital. cento), ki si jo z lahkoto pomnijo dobrovoljci in po kateri naj nas sosedje spoznavajo. Javili smo že v mraku svojo besedo sosedom Francozom na levo in Italijanom na desno in obe strani sta nam vrnila svojo parolo: Francozi »Rampon — Ronen«, Italijani »Mantova — Mario«. Francozi izpreminjajo parolo vsak dan ob 10. uri, Italijani ob 12. uri, mi pa vobče ne

izpreminjamo — tega bi bilo za naše slabe glave preveč.

Na »slovanskem oporišču« nas čakajo oficirji III. bataljona 33. italijanskega polka, ki so opazovali naše podjetje pri Stoccareddu in poslušali pesmi. Ta način vojskovanja jim je povsem nov. Slišali so dobro in bilo je/baje tako lepo!

Za Vincenzo sestavljam obširno poročilo, moštvo pa odhaja spat mimo strmečih novincev 7. čete

Straža na slovanskem oporišču.

33. polka, ki so danes videli, da se jim poleg »Zuavov« ne bo treba bati.

Učinek naše propagande pri Čehih 12. strelskega polka je velik in kaže uspehe že v naslednjih dneh.

Iz Stoccaredda se je po 3. bataljonu 12. polka raznesla vest, da so dobrovoljci tukaj. Odkod? Iz Rusije? Iz Amerike? Vseeno, tukaj so. Javili so se. Med zavednejšimi strelci so burni razgovori in tovarišem iz Stoccaredda očitajo, zakaj so streljali in zagнали hrup. Neprevidni so bili v Stoccareddu, ker bi

skozi Stoccareddo lahko več čet 12. polka prešlo iz Avstrije. Kaj sedaj?

Bataljonsko poveljstvo je pomnožilo ponočno posadko v Stoccareddu in jo pomešalo z Nemci, da ji zabrani občevanje »z legijonarji«, vsled česar naše ponočne akcije nimajo odziva. Vsak večer jim pošiljamo pozdrave in jih zovemo iz Avstrije. V to svrho uporabljamo novo iznajdbo letočih raket »lanciamanifestini« (»razzi manifestini«).

Raketa sestoji iz dveh delov: gorenji del je 10 cm dolga raketa, dolnji del, ki je iste dolžine, je prazen cilindar iz papirja, v katerega utikamo rokopisne in tiskane letake. Tako raketo natikamo na 70 cm dolgo paličico, jo polagamo poševno navzgor na trinožno leseno stojalo v smeri k avstrijskim rovom in jo prižigamo, nakar raketa s paličico sfrči. Palica je krmilo, da se raketa v zraku ne zasuče in ne izgubi smeri. Z neznatnim šumenjem se raketa dviga v kotu 45° in padajoča poka nad avstrijskimi rovi, pri čemer izleti vsebina iz cilindra. Ako nagneš smer rakete na 45°, ti leti do 500 m daleč, inace nekoliko manj.

S to iznajdbo jih obdelujemo vsako noč na raznih mestih, najbolj pa v Stoccareddu. Pošiljamo jim poročila o položaju na raznih frontah, o organizaciji Slovanov izven Avstrije, in jim izražamo svojo trdno vero v propad Avstrije. Popoldne si pripravljamo letake in kdor more, jih koncipira po svoje, ostali pa prepisujejo.*)

* * *

*) V arhivu imamo še propagandne lističe iz te dobe. Narodnik Mlejnek je pisal na pr.: »29. III. 1918 zvečer. Dragi rojaki! Prevzeli smo službo proti Vam. Pozdravljamo Vas! Prepričani smo, da vsak Slovan, v prvi vrsti Čeh v boju za narodno osvobojenje izstopi čimprej iz nemških vrst. Pridite k nam! Češki legijonarji.«

Tiskan letak se glasi:

»Oficirji in vojaki češki! Ali veste, kdo Vam meče te pozive? Mi smo, češki oficirji in vojaki dobrovoljci, ki smo se prišli bojevat za Vašo in našo svobodo. — Izidite iz rovov in pridite nam naproti tako, da Vas Vaši nemški in madžarski oficirji ne vidijo. Lahko si mislite, kako bomo srečni, ko Vas tukaj v Italiji pozdravimo in objamemo.

V nedeljo 31. marca zaran. Večina odreda počiva v premočeni kaverni pri bataljonskem poveljstvu III./33. poleg porušenih hiš Gianesoni (Sasso).

Straže na slovanskem oporišču se menjavajo. Zrak je jasen in preko pinij nad zasneženim gorenjim delom doline Scura opazujejo naše straže avstrijsko linijo pri Stoccareddu. Tam spodaj ni snega.

»Pazi Stevo!« opozarja mali Sava Stojčić svojega druga Talajića na gibanje pri Stoccareddu. Avstrijak — vojak brez puške — je prestopil svoj rov in se spušča proti cesti baš na mestu, kjer smo se ono noč tako nerodno pogajali s posadko. Tam se ustavlja, obrača se proti svojim tovarišem v oporišču Stoccareddo, razgovarja se in beži zopet dalje proti cesti, ki vodi k nam.

Sava hiti iz opazovališča pred »slovanskim oporiščem« h kaplarju Grguroviću, ki tiči v podzemeljskem brlogu, v tesni kaverni na »slovanskem oporišču«. Tu javlja, kar je videl. Avstrijaka opazujejo tudi novinci 33. polka v glavnem rovu in zovejo na slovansko oporišče:

»Guarda lo li! Austriaco!«

V tem trenutku je počil v bližini strel. Sprožil je Francoz na vrhu na Col del Rosso. Skoro sočasno s strelom se je avstrijski begunec prevrnil. Begunec leži in se ne giblje.

Francoski chasseur je bil, ki je pomeril svojo precizno puško s pritrjenim daljnogledom. Baje je stavil s svojim tovarišem, da pogodi »boša« s prvim strelom. Pogodil ga je na kilometer daleč.

Avstrijak leži nepomično.

Pošiljamo ponj. Podporočnik Kohoutek vodi rešilno izvidnico in najmočnejša dečka, Valter in Matjátko, prinašata krvavečega Avstrijaka na Col d' Echele.

In povejte tudi svojim tovarišem, da smo na tem delu fronte mi, da bi tudi oni lahko prišli z zaupanjem k nam.

Italija in ostali Zavezniki so z nami — oni nam pomagajo, da bomo zmagali.«

»Težek je,« pravi Valter, ko ga odlagajo na oporišču.

Avstrijak je Čeh. Zove se František Zámečnik. Dezertiral je od 10. čete III. bataljona 12. strelskega polka z namenom, da nam pove, da pride zvečer pred mrakom za njim češka posadka iz Stoccaredda k nam. Slišali so nas, čitali so naše pozive in dogovorili so se, da bodo bežali iz avstrijske vojske. — —

12. polk nima več obstanka pri Stoccareddu. Avstrijsko vojno poveljstvo ga zamenjava, ker je ušlo iz njega preveč ubežnikov. Polk je pokvarjen!

Premetavanje in discipliniranje nezanesljivih polkov je avstrijski komandi brez dvoma neprijetno. — S francoskimi sosedi je treba stvar urediti.

Predstavljam se komandantu francoskih strelcev s prošnjo, naj zabrani streljanje na poedine Avstrijake, o katerih ni dvoma, da hočejo priti k nam. Opozarjamo ga na neprecenljivo škodo, ki jo je povzročil njegov *chasseur* s strelom v dezerterja Zámečnika. Za francoskega oficirja in strelca je pa značilno, da ne uvideva tega. Kar nosi avstrijsko uniformo, mu je vse »les boches« in nobenega »boša« noče pardonirati. Dokazujemo mu, da je med avstrijskimi vojaki mnogo naših in francoskih prijateljev Slovanov in da je bil tudi Zámečnik Čehoslovak. Oficir pa ne ve ničesar o Čehoslovakih, ničesar o Slovanih. Mignil je z ramo in ponovil, da je »boche« »boche«. »Mi Francozi ne poznamo razlik, mi se vojskujemo« (*nous faisons la guerre*).

V naših poslih so nam torej največja ovira francoski sosedge, ki so ravno taki ignorantje, kakor so bili Italijani, a so opasnejši in hujši, ker so v svoji trdoglavosti nedostopni. Dne 3. aprila so s streljanjem iznova zavrnilo posadko v Stoccareddu, da ni mogla pribežati navzgor. Zavrnilo so najprej prvega — poedinca in nato še skupino 10 Avstrijakov. — Vse naše delo je zastonj in čudna se mora zdeti Čehom naša uloga, ako vabimo Slovane, naj dezertirajo, kadar pa dezertirajo, streljamo nanje in ne puščamo nikogar k sebi . . .

V položajih na Col d' Echele nimamo nikakega zavetišča pred deževjem, ki noče prenehati. Trije vodi se mi tlačijo v mokri kaverni pri poveljstvu III./33., Mottlov vod je nastanjen v rovih na sedlu v luknjah, ki nam jih je prepustil kapitan Giulli. Vedoč, da nam je material za prenosno barako («baracca smontabile») na razpolago, javljam v Breganze, da si planiramo prostor za barako. Za oficirje je našel Kohoutek začasno zavetišče pri posluškovalni postaji I »Caserta«, kjer si je njen komandant podporočnik Comina postavil šotor in je vzel 1. aprila še nas pod platneno streho.

Dne 1. aprila nam Finzi piše:

»Obilo dobrih vesti Vam imam sporočiti. —

1. Anglija je pristopila na mojo tezo — Avstrijo bodo razkosali (l' Austria verra smembrata). Od danes dalje lahko javljate Čehom, Jugoslovanom, Rumunom, Poljakom, a) da bomo smatrali pripadnike teh narodnosti kot s v o b o d n e d r ž a v l j a n e in prijatelje antante, b) da bodo ujetniki teh narodnosti v Italiji osvobojeni, c) da bodo dovoljeni nabori za češko vojsko. Isto mora slediti za Jugoslovane.

2. Zelo verjetno je, da bosta revolucionarna odbora češki in jugoslovanski, pozvana, naj proklamirata ne o d v i s n o s t s v o j i h n a r o d o v. Antantne vlade bodo priznale njihovo neodvisnost.

3. Dne 8. aprila se bo vršila v Rimu konferenca zastopnikov vseh podjarmljenih narodov. Želel bi, da se je udeležite i Vi.«

V šotoru smo pregledovali zvečer pri sveči pismo. Skimavali smo z glavami, vedoč, da se v Italiji tako naglo stvari ne razvijajo. — Bobeček misli, da nam pošiljajo iz Breganz aprilski pozdrav. Napredek pa vendar vidimo in naše vprašanje prihaja vsaj počasi na vrsto. —

Važne vesti nam piše tudi Stane iz Tugurija. Dne 27. marca je bil ravnatelj Hlaváček pri našem odredu in je poročal Stanetu o snovanju češkoslo-

vaške vojske. Petsto mož je baje na potu v Verono, ki bodo razširili našo izvidniško službo na fronti.

Major Finzi je poslal barako in prihítel 2. aprila na Col d' Echele s kopico poročil in naročil. Sprem-ljam ga k Francozom, k majorju Bianchiju, k majorju Massagli, komandantu III./33., in k polkovniku Boet-tiju, komandantu 33. inf. polka; popoldne sva obiskala »posto degli zuavi« in rove 7. čete.

»Ali hočete iti na kongres v Rim?« me vprašuje medpotoma.

»Šel bi.«

»Toda?«

»Svojega odreda ne morem zapustiti.«

»Tukaj je služba urejena in vaši oficirji bodo 5—7 dni vršili posle sami. Dajte jim navodila, kako naj delajo! Bilo bi mi ljubo, ako boste navzoč pri ma-nifestacijah in sejah. Seznanite se s srbskimi zastop-niki, s češkoslovaškim in z jugoslovenskim odborom. Dr. Trumbić je v Rimu.«

»V Rimu se bodo gostili na komerzih in si drug drugemu lagali. To ni zame, dokler imam važnejšega dela.«

Finzi je švignil z osuplim pogledom preko mo-jeega lica.

»Mislil sem, da ste hoteli porabiti prvo priliko za potovanje k odboru. Sedaj se odvarja kongres podjarmljenih narodov in mislil sem, da vas bode vleklo . . .«

»Po kongresu. Tu imam delo in dolžnosti.«

»Ugaja mi, Pivko, odgovor vaš. A vendar sem radoveden, kaj vas drži tukaj?«

»Italijanski novinci, letnik 1899 v 33. polku so mi bolj simpatični nego italijanski diplomatje v Rimu. Radi nas imajo kakor deca. Vsak dan jih gledam, ko prihajajo v naše rove in pred kaverno s pecivom od doma, da si razdele z našimi, ki ničesar ne dobivajo.«

»In dalje?«

»Oprostite, da se vam odkrito potožim. Moji oficirji so dobri in trupa je hrabra in izborna, a sa-mostojni še nismo. Za vsako drobtino hodijo nad

mene, pri vsakem raportu zahtevajo mene in »cinqüino« in »soprasoldo« (plačo in doklado) hočejo prejemati iz moje roke.*) Ako jim odidem in se ne vrnem več dni, bodo splašeni kakor čebele brez matice. Kaj se je zgodilo sinoči? Prvič sem pustil propagandno izvidnico, da je šla na ponočno delo v tukajšnjih težavnih razmerah brez mene. Dobrovoljci imajo vodne in četne oficirje radi, a premladi so jim in zato v resnem, opasnem položaju nimajo vanje toliko zaupanja. Zgodilo se je, da Mottlova propagandna izvidnica ni izvršila svoje naloge. — In druga epizoda. Podporočniku Comini, načelniku postaje I »Caserta« sem dal na njegovo prošnjo 6 izvežbanih

Skupina oficirjev (Col d'Echele).

Pivko, Mottl, Veselko, Zelený, Kohoutek (od l. k d.)

mož, da mu položijo tretji »filo« (žico) za njegov aparat, a Comina je izginil iz strahu pred Avstrijaki na sredi pota in moji ljudje z narednikom Levcem so gledali, kako je bežal na Col d'Echele. Vrnili so se in moral sem iti nazadnje sam, da nastavimo »filo«, Levc je izjavil, da z »intercettatorjem« ne pojde več nikamor.«

»Comina je bedak,« meni Finzi.

»Mislite si o njem karkoli — junak ni. — Zame pa sledi, da je moja navzočnost pri odredu potrebna.

*) Plače prejemajo na 10 dni: narednik po 28.80 lir, podnarednik 8.50, korporal 6.50, redov 5 lir.

Ako doživimo večjo nezgodo, kar je v naši službi vsak dan možno, si v odredu ne bodo vedeli pomagati.«

»Uvidevam in hvalim vašo odločitev,« pravi Finzi. »Ostanite! Comino pa zamenjam.«

»Resnica, dajte inteligentnega intercettatorja na postajo! Comina nam je sicer prijazen in vzel nas je pod streho, tako da smo mu dolžni hvaležnosti, toda za svojo delikatno službo nima sposobnosti. — Čujte major našo muziko!«

Pri hišah Giancesoni igrajo trije goslači, Vandas, Klomfar in Hulicius. Narednik Malčánek jih spremlja s harmoniko. Poskočne češke melodije igrajo in gruča Italijanov se je zbrala okrog njih. Finzi se ustavlja in jih opazuje z vidnim zanimanjem in zadovoljstvom. Med radovedneži vidimo tudi artilerista oficirja, ki prihaja pogostoma k nam izpraševati, kako se nam godi.

»Ferreri Oreste, ufficiale di collegamento«, se predstavlja naš prijatelj Finziju.

»Instrumenti so vaša last?« me vprašuje Ferreri,

»Naša. Odred je zbral denar v Veroni.«

»Ali si nosite gosli vselej na fronto?«

»Vselej.«

»Teга naši vojaki ne delajo.« —

Finzi večerja z nami in nam obeta, da nam bo pošiljal poročila o dogodkih v Rimu, preden jih bomo čitali v dnevnikih. Pravi, da bo govoril v prihodnjih dneh s kraljem in ministrskim predsednikom Orlandom, ki ju hoče opozoriti na naše delo na italijanski fronti.

Nam priporoča previdnost. Ne mara naših vojnih operacij z bombami. Ljubši mu je propagandistični kontakt z Avstrijaki. Od mirnih stikov na fronti si obeta mnogo več koristi nego če dobimo nekoliko dezertterjev. Tako poizvemo, kake namene ima Avstrija in kaj pripravlja zoper nas, lahko pa tudi obveščamo Slovane, kaj nameravajo antantne vlade glede njih.

Polkovnik A. Boetti, komandant 33. peš. polka, misli često na »reparto jugoslavo«. Njemu smo vsi »jugoslavi«, tudi Čehi so mu »jugoslavi«. Iz menze 33. polka, ki se nahaja pod cestno vijugo pri zaselku Mori (Sasso), nam pošilja botiljke za oficirje »per brindare alle fortune e alla gloria delle due patrie: Italia e Jugoslavia« (na srečo in slavo obeh domovin) in cigaret za vojnike-dobrovoljce. Kapitan zdravnik Andruetto, ki ga zovejo v menzi obično »il bagolone del dottore«, nosi lastnoročno z adjutantom Tossijem in kapitanom C. Baldijem k nam košare. — Zastopniki organizacije invalidov (Comitato d' azione fra Mutilati e Invalidi di Guerra in Genova) so pripeljali velikonočna darila polku na Col d' Echele in polkovnik Boetti je odredil, da se prvi delež razdeli »jugoslovanskemu odredu«. Ni malo tega, kar je v dveh košarah; polkovnik pravi »e poca cosa, ma e data col cuore« (malenkost je, a dana s srcem).

Stališče našega odreda v brigadi Livorno se je vidno utrdilo. Veselili bi nas tudi drobni uspehi, ki jih imamo napram Avstrijakom, toda mrzi nas, da nam francoski sosedje branijo gibanje pred njihovim odsekom in nas očito motijo v propagandi. Koliko so nam pokvarili v prvih dneh! Oficirski zbor že izraža svojo nevoljo in svetuje, naj prenehamo z delom, preden preteče 16—18 dni, kolikor smo nameravali ostati na Col d' Echele; odred je prehlajen, ponoči moker, podnevu moker — baraka še ne stoji in četa se ne more nikjer naspiti. Razen tega smo v tem odseku Avstrijake že tako razburkali, da ob njihovi sedanji nervoznosti in pazljivosti ni več nade na znatne uspehe.

Pred odhodom iz brigade nas želi videti komandant VI. armade, tenente generale Montuori. Dne 12. aprila dopoldne prihaja general, ko smo še blatni in zaspani po ponočnem poslu. General nam čestita. — Javljajo nam, da je poveljstvo 33. polka in poveljstvo brigade Livorno napisalo obširen referat o naših uspehih in jako ugodno sodbo o utisih odreda na italijanska poveljstva, ki je najlepše izpričevalo češko-

jugoslovanskemu odredu. Komanda 2. divizije je pripisala tudi svojo pohvalo. General Montuori pravi, da ga veseli, kako je odred v kratki dobi priboril ugled slovanskemu imenu.

Komandantje vseh armad izdajajo na podlagi omenjenih poročil ukaze poveljstvom svojih podrejenih armadnih zborov, s katerimi priporočajo dobrovoljce kot skrbno izbrane in zanesljive borce, neizprosne sovražnike Avstrije, ki so se vrgli dobrovoljno v boj.

General Pecori-Giraldi, komandant I. armade, javlja poveljstvom V., X. in XXIX. arm. zbora dne 18. aprila:

»Tekom dveh mesecev, odkar so slovanski dobrovoljci v rovih na planoti (Asiago), smo lahko opazovali razen važnih izvršenih služb duh bratskega stika z našimi vojaki, ogromni moralni vpliv, s katerim delujejo na našo vojsko, in popolno zadovoljnost višjih in nižjih komand.

Želim torej, da sprejme vaše poveljstvo z največjim zaupanjem nove zavezniške dobrovoljce in razširi daleč po vseh podrejenih poveljstvih in oddelkih prepričanje o koristih in neizmernem moralnem, političnem in vojaškem pomenu, izvirajočem iz njihovega sodelovanja.

Tupatam, kjer premalo poznajo posebno sestavitev Avstrije in silno hrepenenje podjarmljenih narodov po svobodi, se javljajo predsodki in dvomi o moralni krepkosti in o možni opasnosti pri uporabljanju tzv. »avstrijskega« elementa. Take predsodke moramo vsestransko izbijati, ker so v sovražnikovo korist in nam branijo smotreno izkoriščanje narodnega sovraštva, ki ogroža skupnost sovražne vojske.»

General daje navodila o uporabi takih dobrovoljskih oddelkov in navaja njihove posebne naloge, češ, da zasedajo le majhen odsek fronte, kjer je možno najti stikov s sovražnikom; tam bodo delovali samostojno po volji svojih oficirjev, da porabijo razne možnosti in priliko, bodisi da privabijo slovanske ubežnike ali da poizkušajo drobne napade, ali da

izvajajo tajno propagando med sovražnikom in pripravljajo pot poznejšim podjetjem naše vojske. Nato zaključuje ukaz s toplim pozivom:

»Iz vsega tega je jasno, da je treba nove sobojevnike smatrati za zavezniške oddelke, ki imajo pravo na isto moralno ravnanje, kakor ostali zavezniški vojaki. Toda še več: tu gre za dobrovoljce, iredentiste, ljudi, ki dajejo prednost trpljenju, nevarnostim in grožnjam z vislicami pred nedelavnostjo

Na vežbališču v Tuguriju.

Burkon, Mottl, Klimek, Hort, Pivko, Veselko, Plhak, Zelený.

in udobnim delom v ujetniških taboriščih . . . Zato izražam nado, da pokažejo vsi, oficirji in vojaki, z najglobljim bratstvom in najsrčnejšim sprejemom tem junakom, kako visoko cenimo neizmerni pomen njihove odločitve, kako močno se divimo njihovim žrtvam in s kako trdno vero zaupamo njihovemu poštemu sodelovanju.«

Slični ukazi hite ves mesec april 1918 — baš v dobi rimskega kongresa — po vsej italijanski fronti od najvišjih do najnižjih instanc do četnih komandirjev, vodnikov in podoficirjev. Uspehi poslovanja enega edinega neznatnega slovanskega dobrovoljskega odreda nahajajo po Italiji toliko odziva, da je nam samim neumljivo. Uvidevamo, da je tako, kakor nam je obetal Finzi po našem prihodu v Italijo.

Pot slovanskim dobrovoljskim formacijam je uglajena.*) —

* * *

Eno izmed Finzijevega poročila (z 9. IV.) trdi, da je govoril včeraj 8. aprila z min. predsednikom Orlandom o našem odredu.

V listih čitamo, da je Orlando porabil Finzijevo poročilo in v nagovoru zastopnikom podjarmljenih narodov hvalil dobrovoljski odred, ki se bojuje na italijanski fronti.

Finzi trdi, da so prihajali naši raporti v najhvaležnejšem trenutku, ko so lahko podprli želje češko-slovaških zastopnikov, naj se dovoli organizacija njihove vojske v Italiji.

Jugoslovanski zastopniki baje niso izrekli slične želje, toda »le loro cose vanno molto bene« — tudi naša stvar se baje izvrstno razvija. — Dr. Trumbić, predsednik Jugoslovanskega odbora, pride tekom prihodnjih dni, da vidi naš odred . . .

*) Ko je dospela prva češkoslovaška izvidnica iz čete »Astico« dne 10. maja 1918 prvič na odsek Gamonda pred avstr. položaje na M. Majo in M. Maggio, so se Čehoslovaki čudili, da jih povsod že poznajo. (Prim. Bednarik, Rota »Astico«, Praha 1923, str. 19.)

(Konec šeste knjige).

